

With support from
Radio
hjälpen

Projekt graficzny, skład oraz korekta zostały sfinansowane w ramach projektu „Bezpieczeństwo dzieci ukraińskich w Polsce” ze środków Radiohjälpen/Swedish Broadcast Foundation.

Ww. organizacja nie ponosi odpowiedzialności za przedstawiane treści.

Wytyczne dotyczące terminologii w dziedzinie ochrony dzieci przed wyzyskiwaniem seksualnym i wykorzystywaniem seksualnym

Przyjęte przez Międzyagencyjną Grupę
Roboczą powołaną przez ECPAT
w Luksemburgu 28 stycznia 2016 r.

Tekst opracowany przez Susanę Greijer i Jaapa Doeka, zatwierdzony przez Międzyagencyjną Grupę Roboczą.

ISBN: 978-92-61-21491-3 (*wersja drukowana*)
 978-92-61-21501-9 (*wersja elektroniczna*)

Oryginalna wersja angielska, wydanie pierwsze, czerwiec 2016
Czerwiec, 2016
Copyright ECPAT International oraz
ECPAT Luxembourg

Niniejsza praca została opublikowana na licencji międzynarodowej Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License. Z treścią licencji można się zapoznać na stronie <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>.

Zezwolenia na przekład niniejszej publikacji ma prawo udzielić
ECPAT International
328/1 Phayathai Road
Rachathewi, Bangkok 10400
Thailand
Tel: +66 2 215 3388
Fax: +66 2 215 8272
E-mail: info@ecpat.net
Strona internetowa: www.ecpat.net

Treść niniejszej publikacji powstała w toku dyskusji Międzyagencyjnej Grupy Roboczej (MGR) oraz dzięki wkładowi organizacji uczestniczących w projekcie. Szczególne podziękowania składamy następującym osobom: Maud de Boer-Buquicchio (specjalnej sprawozdawczyni ONZ ds. sprzedaży dzieci, prostytucji dziecięcej i pornografii dziecięcej) i pracownikom biura wysokiego komisarza ONZ ds. praw człowieka, Sheili Varadan (ECPAT International), Benyamowi Mezmurowi (Afrykański Komitet Praw i Dobra Dziecka), Beatrice Schulter i Anicie Goh (Child Rights Connect), Gioii Scappucci (Sekretariat Rady Europy), Anette Paavilainen (Europol), Sarah Jane Mellor (INHOPE – Międzynarodowe Stowarzyszenie Internetowych Zespołów Reagujących), Victorowi Giorgi (Istituto Interamericano del niño, la niña y adolescentes – OEA), Sandrze Marchenko (ICMEC – International Centre for Missing & Exploited Children), Yoshie Noguchi (Międzynarodowe Biuro Pracy), Carli Licciardello (Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjny), Michaelowi Moranowi (INTERPOL), Nancy Zuniga (Plan International), Karen Flanagan (Save the Children Australia and International), Eldzie Moreno (biuro specjalnego przedstawiciela sekretarza generalnego ONZ ds. przemocy wobec dzieci), Oldze Khazovej, Kirsten Sandberg (Komitet Praw Dziecka ONZ) i Clarze Sommarin (UNICEF).

Dziękujemy również ekspertom – obserwatorom niniejszego projektu, którzy wnieśli swój wkład w postaci sugestii i uwag eksperckich. Byli to: Rebecca Meiksin i Ana Maria Buller (London School of Hygiene & Tropical Medicine), Lucie Shuker (University of Bedfordshire, International Centre: Researching child sexual exploitation, violence and trafficking), Anastasia Anthopoulos i Florence Bruce (Oak Foundation), John Carr (doradca), Milena Grillo (Fundación Paniamor) i Ariane Couvreur (ECPAT Belgium).

Wsparcie finansowe uzyskane od ECPAT Luxembourg oraz koordynacja, praca badawcza i opracowanie angielskiej, francuskiej i hiszpańskiej wersji Wytycznych przez dr Susannę Greijer uczyniły to przedsięwzięcie możliwym i zasługują na szczególne podkreślenie. Profesor Jaap Doek udzielał bezcennych wskazówek i wsparcia przez cały czas trwania projektu. Trenerkom ECPAT Teresie Cruz Olano, Déborah Diallo i Emilie Saey, również należą się podziękowania za pomoc w pracy badawczej oraz w przygotowaniu hiszpańskiej i francuskiej wersji tej publikacji.

Rada Europy wniosła wkład w opracowanie wstępnej wersji francuskiej poprzez swoją służbę tłumaczeniową, a ECPAT International umożliwił wstępny przekład na język hiszpański i zredagowanie wersji ostatecznej. Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjny i UNICEF były gospodarzami spotkań MGR w Genewie. Ponadto pierwsza z tych organizacji dostarczyła szablonu dla publikacji niniejszej pracy w postaci e-booka, a ECPAT Luxembourg i rząd Luksemburga umożliwiły organizację ostatniego spotkania MGR.

Komunikacja ma decydujące znaczenie w naszych działaniach na rzecz respektowania, ochrony i realizacji praw dziecka. Aby uczynić komunikację z i między dziećmi, rodzicami, urzędnikami, profesjonalistami i wolontariuszami pracującymi z dziećmi i dla dzieci możliwie efektywną, musimy posługiwać się terminami i pojęciami, które będą zrozumiałe dla wszystkich podmiotów aktywnych w tym procesie i pełne szacunku dla dzieci.

W ciągu ostatniej dekady osoby pracujące na rzecz zapobiegania i eliminowania wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego musiały przyswoić sobie nowe terminy, takie jak uwodzenie dzieci w internecie (grooming), seksting czy live streaming (przesyłanie na żywo obrazów wykorzystywania seksualnego). Jednocześnie takie terminy jak prostytutka dziecięca i pornografia dziecięca były coraz częściej krytykowane (czasami również przez samych pokrzywdzonych) i zastępowane innymi terminami, uważanymi za mniej stygmatyzujące lub krzywdzące dla dzieci. Nie było i nadal nie jest jasne, w jaki sposób owe nowości i zmiany w terminologii powinny prowadzić do nowych podejść lub działań. Ponadto pojawiła się narastająca obawa, że zmiany dotychczasowych terminów (zwłaszcza ugruntowanych terminów prawnych) mogą spowodować zamieszanie lub brak zrozumienia, a nawet utrudniać skuteczną profilaktykę i eliminowanie wyzyskiwania i wykorzystywania seksualnego dzieci, jeśli nie zostaną wprowadzone w uzgodniony, skoordynowany sposób przez szeroki zbiór podmiotów zaangażowanych w ochronę dzieci.

Z inicjatywy ECPAT powołano MGR, której zadaniem było opracowanie zbioru wytycznych dotyczących terminologii w dziedzinie ochrony dzieci przed wyzyskiwaniem seksualnym i wykorzystywaniem seksualnym. Oddanie i cenny wkład członków Grupy Roboczej doprowadziły do przyjęcia (w Luksemburgu) Wytycznych przedstawionych w niniejszym dokumencie (nazywanych „Wytycznymi luksemburskimi”).

Celem tego dokumentu jest udzielenie wszystkim osobom, organizacjom i instytucjom pracującym na rzecz zapobiegania i eliminowania wszelkich form wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego dzieci wskazówek dotyczących rozumienia i używania rozmaitych terminów i pojęć z jakimi mogą się spotkać w swojej pracy.

Mamy nadzieję, że niniejsze Wytyczne będą szeroko rozpowszechniane i że wszystkie podmioty zapoznają się ze znaczeniem i możliwymi sposobami używania omówionych w nich terminów i pojęć. Wierzymy, że w ten sposób niniejsze Wytyczne przyczynią się do bardziej skutecznej ochrony dzieci przed wszelkimi formami wyzyskiwania i wykorzystywania seksualnego.

Jaap E. Doek

Przewodniczący Międzyagencyjnej Grupy Roboczej

Międzyagencyjna Grupa Robocza

W skład Międzyagencyjnej Grupy Roboczej weszli przedstawiciele następujących organizacji (w kolejności alfabetycznej):

- African Committee on the Rights and Welfare of the Child (Afrykański Komitet Praw i Dobra Dziecka)
- Child Rights Connect
- Sekretariat Rady Europy
- ECPAT
- Europol
- INHOPE – Międzynarodowe Stowarzyszenie Internetowych Zespołów Reagujących
- Instituto Interamericano del niño, la niña y adolescentes (OEA)
- International Centre for Missing and Exploited Children (Międzynarodowe Centrum ds. Dzieci Zaginionych i Wyzyskiwanych)
- Międzynarodowe Biuro Pracy
- International Telecommunication Union (Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjny)
- INTERPOL
- Biuro wysokiego komisarza ONZ ds. praw człowieka
- Plan International
- Save the Children International
- Specjalny przedstawiciel sekretarza generalnego ONZ ds. przemocy wobec dzieci
- Komitet Praw Dziecka ONZ
- Specjalny sprawozdawca ONZ ds. sprzedaży dzieci, prostytucji dziecięcej i pornografii dziecięcej
- Fundusz Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci (UNICEF)

Obserwatorzy projektu

- London School of Hygiene & Tropical Medicine
- Oak Foundation
- University of Bedfordshire, The International Centre: Researching child sexual exploitation, violence and trafficking

Tłumaczenie na język polski: Agnieszka Nowak-Młynikowska.

Opracowanie wersji polskiej: Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę.

Zastrzeżenie

Niniejsze Wytyczne dotyczące terminologii są zbiorem wskazówek, które mogą być wykorzystywane jako narzędzie zapewniające lepszą ochronę dzieci przed przemocą seksualną. Należy jednak zauważyć, że poglądy przedstawione w niniejszych Wytycznych nie muszą odzwierciedlać oficjalnego stanowiska organizacji międzynarodowych uczestniczących w tym projekcie ani ich sekretariatów. Żadna z tych organizacji ani żadna osoba występująca w ich imieniu nie może ponosić odpowiedzialności za sposób wykorzystywania informacji zawartych z niniejszym dokumentem. Ponadto należy podkreślić, że żadna z organizacji biorących udział w tym projekcie ani żaden z ich sekretariatów nie działała z zamiarem wyprzedzenia lub udaremnienia jakiegokolwiek przyszłej decyzji, która mogłaby zostać podjęta przez organy decyzyjne lub odpowiedzialne za zawieranie bądź interpretowanie umów/traktatów.

Podziękowania	iii
Przedmowa	v
Międzyagencyjna Grupa Robocza	vi
Spis treści	vii
Wytyczne dotyczące terminologii w dziedzinie ochrony dzieci przed wyzyskiwaniem seksualnym i wykorzystywaniem seksualnym	1
Wprowadzenie	1
Harmonogram Wytycznych	2
Wytyczne dotyczące terminologii	4
A. Dziecko (<i>child</i>)	5
A.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych	5
A.2. Uwagi terminologiczne	5
A.3. Terminy powiązane	6
A.3.i Pełnoletniość (<i>age of maturity</i>)	6
A.3.ii Wiek przyzwolenia na czynności seksualne (<i>age of consent</i>)	7
A.3.iii Małoletni (<i>minor</i>)	8
A.3.iv Nieletni (<i>juvenile</i>)	10
A.3.v Adolescent (<i>adolescent</i>)	10
A.3.vi Nastolatek (<i>teenager</i>)	11
A.3.vii Młody człowiek / młodzi ludzie / młodzież (<i>young person/young people/youth</i>)	11
A.3.viii Dziecko w środowisku internetowym (<i>child in the online environment</i>)	12
B. Przemoc seksualna wobec dzieci (<i>sexual violence against children</i>)	14
B.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych	14
B.2. Instrumenty niewiążące	14
B.3. Uwagi terminologiczne	15
B.4. Terminy powiązane	19
B.4.i Napaść seksualna na dziecko (<i>child sexual assault</i>)	19
C. Wykorzystywanie seksualne dzieci (<i>child sexual abuse</i>)	20
C.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych	20
C.2. Instrumenty niewiążące	20
C.3. Uwagi terminologiczne	21
C.4. Terminy powiązane	22
C.4.i Kazirodstwo (<i>incest</i>)	22
C.4.ii Zgwałcenie dziecka (<i>rape of a child</i>)	22
C.4.iii Molestowanie seksualne dzieci (<i>child sexual molestation</i>)	23
C.4.iv Dotykanie seksualne dziecka (<i>sexual touching of children</i>)	24
C.4.v Napastowanie seksualne dziecka (<i>sexual harassment of a child</i>)	24
C.4.vi Wykorzystywanie seksualne dzieci przy użyciu internetu (<i>online child sexual abuse</i>)	25

D. Wyzyskiwanie seksualne dzieci (<i>child sexual exploitation</i>)	27
D.1 Definicje w wiążących instrumentach prawnych	27
D.2 Instrumenty niewiążące	27
D.3 Uwagi terminologiczne	27
D.4 Terminy powiązane	29
D.4.i Komercyjne wyzyskiwanie seksualne dzieci (<i>commercial sexual exploitation of children</i>)	29
D.4.ii Zarezerwowany	30
D.4.iii Wyzyskiwanie seksualne dzieci przy użyciu internetu (<i>online child sexual exploitation</i>)	31
E. Wyzyskiwanie dzieci w/do prostytucji (<i>exploitation of children in/for prostitution</i>)	32
E.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych	32
E.2. Instrumenty niewiążące	32
E.3. Uwagi terminologiczne	33
E.4. Terminy powiązane	34
E.4.i Dzieci w (sytuacji) prostytucji (<i>children in [a situation of] prostitution</i>)	34
E.4.ii Prostytutka dziecięca (<i>child prostitute</i>)	34
E.4.iii Dziecko pracownik seksualny (<i>child sex worker</i>)	35
E.4.iv Dzieci / adolescenci / młodzi ludzie sprzedający usługi seksualne (<i>children/adolescents/young people selling sex</i>)	35
E.4.v Prostytucja dobrowolna / z wyboru (<i>voluntary/self-engaged prostitution</i>)	36
E.4.vi Sex transakcyjny (<i>transactional sex</i>)	36
E.4.vii Wykorzystywanie dzieci w przedstawieniach pornograficznych (<i>use of children for pornographic performances</i>)	38
F. Pornografia dziecięca (<i>child pornography</i>)	39
F.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych	39
F.2. Instrumenty niewiążące	39
F.3. Uwagi terminologiczne	40
F.4. Terminy powiązane	43
F.4.i Materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci / Materiały przedstawiające wyzyskiwanie seksualne dzieci (<i>child sexual abuse material/ child sexual exploitation material</i>)	43
F.4.ii Przetworzone lub wytworzone materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci (<i>computer/digitally generated child sexual abuse material</i>)	45
F.4.iii Nacechowane seksualnie obrazy dzieci / erotyka dziecięca (<i>sexualised images of children/child erotica</i>)	47
F.4.iv Wytwarzane samodzielnie treści/materiały o charakterze seksualnym (<i>self-generated sexual content/material</i>)	48
F.4.v Seksting (<i>sexting</i>)	49
F.4.vi Szkodliwe treści (kontakt ze szkodliwymi treściami) / [<i>exposure to</i>] <i>harmful content</i>	50
F.4.vii Deprawacja dzieci w celach seksualnych (<i>corruption of children for sexual purposes</i>)	51
G. Wykorzystywanie seksualne dzieci w internecie w czasie rzeczywistym (<i>live online child sexual abuse</i>)	52
G.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych	52
G.2. Uwagi terminologiczne	52
G.3. Terminy powiązane	53
G.3.i <i>Live streaming</i> aktów wykorzystywania seksualnego dzieci (<i>live streaming of child sexual abuse</i>)	53
G.3.ii Wykorzystywanie seksualne dzieci na zamówienie (<i>child sexual abuse to order</i>)	54
G.3.iii Dziecięca turystyka seksualna przy użyciu kamery internetowej / wykorzystywanie seksualne dzieci przy użyciu kamery internetowej (<i>webcam child sex tourism/ webcam child sex abuse</i>)	54

H. Nagabywanie dzieci w celach seksualnych (<i>solicitation of children for sexual purposes</i>)	56
H.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych	56
H.2. Instrumenty niewiążące	56
H.3. Uwagi terminologiczne	57
H.4. Terminy powiązane	59
H.4.i Uwodzenie dzieci (w internecie / offline) w celach seksualnych (<i>grooming [online/offline] for sexual purposes</i>)	59
H.4.ii Wabienie (seksualne) dzieci w internecie (<i>online [sexual] enticement of children</i>)	59
H.4.iii Szantaż seksualny wobec dzieci (<i>sexual extortion of children, sextortion</i>)	60
I. Wykorzystywanie seksualne dzieci w kontekście podróży i turystyki (<i>sexual exploitation of children in the context of travel and tourism</i>)	61
I.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych	61
I.2. Instrumenty niewiążące	61
I.3. Uwagi terminologiczne	62
I.4. Terminy powiązane	63
I.4.i Dziecięca turystyka seksualna (<i>child sex tourism</i>)	63
J. Sprzedaż dzieci (<i>sale of children</i>)	65
J.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych	65
J.2. Instrumenty niewiążące	65
J.3. Uwagi terminologiczne	65
K. Handel dziećmi (<i>trafficking of children</i>)	68
K.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych	68
K.2. Instrumenty niewiążące	69
K.3. Uwagi terminologiczne	69
L. Małżeństwo dzieci / przedwczesne małżeństwo (<i>child/early marriage</i>)	71
L.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych	71
L.2. Instrumenty niewiążące	71
L.3. Uwagi terminologiczne	72
L.4. Terminy powiązane	74
L.4.i Małżeństwo wymuszone (<i>forced marriage</i>)	74
L.4.ii Małżeństwo nastolatków (<i>teenage marriage</i>)	76
L.4.iii Małżeństwo tymczasowe (<i>temporary marriage</i>)	76
M. Szkodliwe praktyki (<i>harmful practices</i>)	78
M.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych	78
M.2. Instrumenty niewiążące	78
M.3. Uwagi terminologiczne	78
N. Współczesne formy niewolnictwa / niewolnictwa dzieci (<i>contemporary forms of slavery/ child slavery</i>)	81
N.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych	81
N.2. Instrumenty niewiążące	82
N.3. Uwagi terminologiczne	82
O. Najgorsze formy pracy dzieci (<i>worst forms of child labour</i>)	84
O.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych	84
O.2. Instrumenty niewiążące	84
O.3. Uwagi terminologiczne	85

P. Ofiara wyzyskiwania lub wykorzystywania seksualnego (<i>child victim of sexual exploitation and/or abuse</i>)	87
P.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych	87
P.2. Instrumenty niewiążące	87
P.3. Uwagi terminologiczne	87
P.4. Terminy powiązane	89
P.4.i Identyfikacja ofiar (<i>victim identification</i>)	89
P.4.ii Ocalały (<i>survivor</i>)	90
P.4.iii Dzieci poddane wyzyskiwaniu seksualnemu / wykorzystywaniu seksualnemu (<i>children subjected to sexual exploitation/sexual abuse</i>)	91
P.4.iv Wiktyimizacja (<i>victimisation</i>)	92
P.4.v Autowiktyimizacja (<i>self-victimisation</i>)	92
P.4.vi Rewiktyimizacja (<i>re-victimisation</i>)	92
P.4.vii Wtórna wiktyimizacja (<i>secondary victimisation</i>)	93
Q. Sprawcy przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom (<i>perpetrators of sexual crimes against children</i>)	93
Q.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych	94
Q.2. Instrumenty niewiążące	94
Q.3. Uwagi terminologiczne	94
Q.4. Terminy powiązane	95
Q.4.i Przestępca seksualny (<i>sex offender</i>)	95
Q.4.ii Sprawca przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom (<i>child sex offender</i>)	96
Q.4.iii Podkategorie sprawców przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom	96
Q.4.iv Transgraniczni sprawcy przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom (<i>transnational child sex offenders</i>)	99
Q.4.v Podróżujący sprawcy przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom (<i>travelling child sex offenders</i>)	100
Q.4.vi Dzieciący turysta seksualny (<i>child sex tourist</i>)	100
Q.4.vii Nieletni sprawca przestępstw seksualnych (<i>juvenile sex offender</i>)	100
Q.4.viii Pomocnik (<i>facilitator</i>)	101
Q.4.ix Klient (<i>customer/client/John</i>)	102
Akronimy	103
Przegląd terminów i zaleceń	105

Wytyczne dotyczące terminologii w dziedzinie ochrony dzieci przed wyzyskiwaniem seksualnym i wykorzystywaniem seksualnym

Wprowadzenie

Słowa są ważne, ponieważ wpływają na to, jak ujmujemy problemy, jaką wagę przywiązujemy do poszczególnych kwestii i w jaki sposób formułujemy odpowiedzi. Niespójne używanie języka i terminologii może prowadzić do niespójnych aktów prawnych i rozwiązań politycznych dotyczących danej sprawy. Chociaż istnieją definicje prawne różnych przestępstw przeciwko dzieciom, nadal panuje spore zamieszanie wokół sposobów używania poszczególnych terminów dotyczących wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego dzieci. Nawet wtedy, gdy używa się tych samych terminów, często brakuje zgody co do ich znaczenia, co sprawia, że te same słowa bywają używane do opisu różnych działań lub sytuacji. Pociąga to za sobą poważne trudności dotyczące polityki, ustawodawstwa i gromadzenia danych, co prowadzi do chybionych działań oraz ograniczonych i nieefektywnych metod pomiaru skuteczności oraz wyznaczania celów. Te trudności nasilają się w kontekście międzynarodowego/transgranicznego wyzyskiwania i wykorzystywania seksualnego dzieci.

Brak międzynarodowego konsensusu w sprawie terminów i języka opisującego tę problematykę miał wpływ na globalne działania na rzecz gromadzenia danych oraz rozpoznawania różnych form wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego dzieci. Niespójne używanie języka i terminologii może utrudniać działania rzecznicze (lobbingowe) oraz współpracę międzyrządową i międzyinstytucjonalną. Przekład terminów na różne języki rodzi kolejne wyzwania – bez jasnej (i zgodnej) interpretacji znaczenia terminów ich trafny przekład na wiele języków staje się zadaniem żmudnym i wymagającym znacznych zasobów.

Dlatego potrzebna jest większa jasność pojęciowa i spójność terminologiczna, aby zapewnić skuteczniejsze i spójniejsze działania rzecznicze oraz lepszą politykę i ustawodawstwo we wszystkich językach na całym świecie. Osiągnięcie większej jasności w zakresie rozumienia, definicji i przekładu terminów dotyczących wyzyskiwania i wykorzystywania seksualnego dzieci wymaga dialogu z udziałem wielu podmiotów – na wszystkich poziomach. Zważywszy na szybki rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych (TIK), któremu towarzyszy pojawianie się nowych przejawów wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego dzieci, wypracowanie wspólnego rozumienia pojęć wydaje się coraz ważniejsze w globalnej walce z tymi formami łamania praw dzieci.

Z inicjatywy organizacji ECPAT International, mając na celu rozwiązanie problemu braku zgodności między agendami ONZ, organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz praw dziecka oraz międzynarodowych i regionalnych organów ścigania w sprawie używania terminów opisujących różne formy wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego dzieci, we wrześniu 2014 r. powołano międzyagencyjną grupę roboczą (MGR), złożoną z przedstawicieli najważniejszych podmiotów zajmujących się tą problematyką. Opierając się na doświadczeniu członków MGR oraz ich organizacji macierzystych, rozpoczęto wnikliwą analizę i dyskusję dotyczącą terminologii oraz definicji, która trwała ponad rok. Pracom MGR przewodził prof. Jaap Doek, były przewodniczący Komitetu Praw Dziecka ONZ. Równolegle z dyskusjami w obrębie grupy roboczej przeprowadzono konsultacje z szerszą grupą ekspertów w dziedzinie ochrony dzieci, posługujących się językami angielskim, francuskim i hiszpańskim (jako językiem ojczystym lub roboczym).

Niniejsze Wytyczne terminologiczne są owocem tego interdyscyplinarnego przedsięwzięcia i zawierają zbiór terminów używanych przez profesjonalistów i instytucje międzynarodowe w pracy na rzecz przeciwdziałania wyzyskowi seksualnemu i wykorzystywaniu seksualnemu dzieci. W zamyśle autorów są one uniwersalne i mają zastosowanie w przeciwdziałaniu tym zjawiskom w każdych okolicznościach, również w warunkach pomocy humanitarnej. Znaczenie każdego terminu wyjaśniono z językowego punktu widzenia, a następnie przeanalizowano jego znaczenie. Jeśli danego terminu należy używać z ostrożnością, zaznaczono to w tekście. Ponadto przestrzega się odbiorców przed stosowaniem pewnych terminów. W wypadku każdego terminu zdefiniowanego w międzynarodowych lub regionalnych instrumentach prawnych podano taką definicję. W stosownych wypadkach przywołano również informacje pochodzące z komentarzy ogólnych (*General Comments*) organów powołanych na mocy traktatów z dziedziny praw człowieka, a także z rezolucji oraz rekomendacji organizacji międzynarodowych i regionalnych. Wszystkie organizacje uczestniczące w projekcie wniosły również wkład w postaci opracowanych przez siebie raportów i publikacji.

W ostatnich latach nastąpiły duże zmiany w zakresie terminologii używanej w dziedzinie ochrony dzieci, zwłaszcza na skutek używania internetu do popełniania różnych form wyzyskiwania lub wykorzystywania seksualnego – np. do uwodzenia dzieci przez internet bądź transmitowania na żywo (przesyłania strumieniowego) aktów wykorzystywania seksualnego. Chociaż standardy międzynarodowe nie uwzględniają wszystkich tych nowych zjawisk, w niniejszych Wytycznych zawarto wstępną analizę terminów używanych do ich opisywania, mającą na celu wyjaśnienie ich znaczenia oraz udzielenie wskazówek dotyczących ich stosowania.

Zważywszy na zmieniającą się naturę wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego dzieci – zwłaszcza ich form popełnianych przy użyciu nowych technologii – niniejsze Wytyczne mogą wymagać regularnej weryfikacji i uaktualniania.

Harmonogram Wytycznych

Pierwszym poważnym wyzwaniem, z jakim musiała się zmierzyć MGR, było podjęcie decyzji, które terminy należy ująć w Wytycznych. Dokonując wyboru terminów, zespół kierował się następującymi zasadami/kryteriami:

- Termin ma definicję prawną w traktatach międzynarodowych lub regionalnych dotyczących wyzyskiwania seksualnego lub wykorzystywania seksualnego dzieci.
- Termin nie został zdefiniowany w międzynarodowych aktach prawnych, ale jest często używany w kontekście wyzyskiwania seksualnego lub wykorzystywania seksualnego dzieci.
- Termin jest używany w odniesieniu do postępowania, którego głównym celem jest ułatwianie, umożliwianie lub propagowanie wyzyskiwania seksualnego lub wykorzystywania seksualnego dzieci, podżeganie do takich zachowań bądź ich podejmowanie.
- Termin wywołuje nieporozumienia dotyczące prawa dzieci do ochrony przed wyzyskiwaniem seksualnym i wykorzystywaniem seksualnym na mocy międzynarodowych aktów prawnych.
- Termin uprawomocnia, wspiera, propaguje lub wywołuje stereotypy, postawy społeczne bądź przekonania lub normy kulturowe, które są szkodliwe albo podważają prawo dzieci do ochrony przed wyzyskiwaniem seksualnym i wykorzystywaniem seksualnym.

Wymienione reguły okazały się użytecznymi wskazówkami, ale nie zawsze były decydujące. W kilku wypadkach MGR znalazła termin niespełniający żadnego z tych kryteriów, a mimo to na tyle ważny, że został zawarty w niniejszych Wytycznych.

Ponadto grupa robocza zastanawiała się nad ujęciem w Wytycznych kategorii dzieci, które uważa się za szczególnie narażone na wyzyskiwanie seksualne i wykorzystywanie seksualne, takich jak dzieci żyjące na ulicy, dzieci, które uciekły z domu, dzieci cudzoziemskie bez opieki i dzieci pracujące. Ostatecznie

postanowiono nie wyszczególniać tych grup. Występuje wiele innych form łamania przysługujących tej grupie dzieci praw, a ujęcie ich w Wytycznych mogłoby oznaczać wyróżnienie jednego z owych zagrożeń, co z kolei mogłoby prowadzić do etykietowania, którego grupa robocza pragnęła uniknąć.

Kolejnym wyzwaniem było ustalenie porządku, w jakim wybrane terminy zostaną omówione w Wytycznych. Uzgodniono, że punktem wyjścia będzie kluczowy termin „dziecko”, następnie przedstawione zostaną terminy ogólne, takie jak przemoc seksualna wobec dzieci, wykorzystywanie seksualne dzieci i wyzyskiwanie seksualne dzieci, a po nich terminy bardziej szczegółowe, takie jak prostytutka dziecięca, pornografia dziecięca czy wykorzystywanie seksualne lub wyzyskiwanie seksualne dzieci w internecie i turystyce. Ostatnie rozdziały Wytycznych są poświęcone dzieciom ofiarom wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego, a także sprawcom przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom. W każdym rozdziale poświęconym owym (ogólnym i szczegółowym) terminom grupa robocza wskazała również terminy bezpośrednio z nimi związane i omówiła je w podrozdziałach.

Ostatnim wyzwaniem było ponumerowanie rozdziałów i podrozdziałów. Grupa robocza postanowiła zastosować jednakową numerację w różnych wersjach językowych, aby ułatwić porównania między nimi. Spowodowało to konieczność wprowadzenia numerów z dopiskiem „Zarezerwowany” w sytuacji, gdy dany termin nie został zawarty w jednej z wersji językowych, lecz istnieje w innych wersjach.

Aby właściwie zrozumieć niniejsze Wytyczne, należy poświęcić szczególną uwagę dwóm terminom – „dziecko” i „czynności seksualne”.

Organizacje uczestniczące w projekcie uzgodniły, że dla potrzeb niniejszego dokumentu termin „dziecko” powinien oznaczać każdą osobę w wieku poniżej 18 lat, zgodnie z Konwencją o prawach dziecka (KPD)¹. Dla większej jasności jednak pierwszym terminem omówionym w niniejszych Wytycznych jest właśnie „dziecko”. Autorzy postanowili go omówić, aby przedstawić aktualny stan rzeczy i dyskusje dotyczące tego pojęcia.

Ponadto dla potrzeb niniejszych Wytycznych termin „czynności seksualne” odnosi się do wszelkich rzeczywistych lub symulowanych i niejednoznacznych zachowań seksualnych bądź czynności o charakterze seksualnym. Termin „czynności seksualne” bardzo często pojawia się w definicjach wykorzystywania i wyzyskiwania seksualnego dzieci, rzadko jednak określa się dokładny zakres tego pojęcia. Ani KPD (1989), ani Protokół fakultatywny w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytutki i dziecięcej pornografii (PFHD; 2000)² nie definiują jednoznacznie terminu „czynności seksualne”. Protokół wspomina jedynie o czynnościach, które są ewidentnie/wyraźnie seksualne (choć mogą być symulowane), nie wyjaśniając, co dokładnie obejmuje to pojęcie. Tym samym pozostawia potencjalną lukę w prawie międzynarodowym, dotyczącą czynności seksualnych, które należałoby uznać za „nieewidentne”. Definicję prawną „czynności wyraźnie seksualnej” podano w Konwencji Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych (Konwencja z Lanzarote)³ oraz w Raporcie wyjaśniającym z 2007 r. Według tej definicji pojęcie to obejmuje „przynajmniej następujące czynności rzeczywiste lub symulowane: a) stosunek płciowy, w tym stosunek genitalno-genitalny, oralno-genitalny, analno-genitalny lub oralno-analny pomiędzy dziećmi albo pomiędzy osobą dorosłą a dzieckiem tej samej lub przeciwnej płci; b) zoofilię; c) masturbację; d) zachowania sadystyczne lub masochistyczne w kontekście seksualnym; oraz e) lubieżne obnażanie genitaliów lub okolic łonowych dziecka. Nie ma przy tym znaczenia, czy przedstawione zachowania są rzeczywiste czy symulowane⁴. Ponadto w swoim pierwszym raporcie implementacyjnym, przyjętym w grudniu

¹ Zgromadzenie Ogólne ONZ (UNGA), „Konwencja o prawach dziecka”, przyjęta w Nowym Jorku 20 listopada 1989 r., <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19911200526>.

² UNGA, „Protokół fakultatywny w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytutki i dziecięcej pornografii”, przyjęty 25 maja 2000 r., <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20070760494>.

³ Rada Europy, „Konwencja o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych”, Council of Europe Treaty Series (CETS) 201, Lanzarote, 25 października 2007 r., <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20150000608>.

⁴ Rada Europy, „Explanatory Report to the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse” (Raport wyjaśniający do Konwencji Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych), 2007, par. 143, <https://rm.coe.int/16800d3832>.

2015 r., Komitet Lanzarote „zachęca Państwa Strony, aby zrewidowały swoje ustawodawstwo w celu przeciwdziałania poważnemu naruszeniu integralności seksualnej dzieci poprzez nieograniczanie pojęcia przestępstw seksualnych do stosunku płciowego lub podobnych aktów”⁵.

Dzisiaj nie ma wątpliwości, że wszelkie formy zachowań seksualnych obejmujących penetrację mieszczą się w pojęciu „czynności seksualne”, ale – jak wspomniano wcześniej – definicje prawne uznają również masturbację i lubieżne eksponowanie narządów płciowych dziecka za zachowanie wyraźnie seksualne. W ochronie dzieci przed wyzyskiwaniem seksualnym i wykorzystywaniem seksualnym konieczna wydaje się koncentracja na czynach naruszających integralność seksualną dziecka. Na potrzeby tego dokumentu pojęcie „czynności seksualnych” będzie obejmowało zarówno jednoznaczne, jak i niejednoznaczne czynności seksualne, które stanowią takie naruszenie.

Wytyczne dotyczące terminologii

Poniższe trzy symbole wskazują, jak można używać danego terminu:

⊕ Okrąg z plusem sugeruje, że danego terminu można używać bez obaw w kontekście ochrony dzieci przed wyzyskiwaniem seksualnym i wykorzystywaniem seksualnym. Jego znaczenie wydaje się powszechnie zrozumiałe i niebudzące wątpliwości, a sam termin nie jest krzywdzący dla dziecka ani nie wyrządza mu szkody. Terminom opatrzonym okręgiem z plusem towarzyszy zdanie: „Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie lub może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka”.

⊘ Okrąg przekreślony pojedynczą linią wskazuje na pewne wątpliwości (brak konsensusu) co do tego, czy dany termin powinien być używany albo w jaki sposób należy go używać (np. w jakim znaczeniu), i sugeruje, że należy zachować szczególną ostrożność, używając go w kontekście ochrony dzieci przez wyzyskiwaniem seksualnym i wykorzystywaniem seksualnym. Terminom oznaczonym okręgiem przekreślonym pojedynczą linią towarzyszy zdanie: „Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu”.

⊗ Okrąg przekreślony krzyżującymi się liniami oznacza terminy, których należy unikać – lub których używanie należy ograniczyć – w kontekście ochrony dzieci przez wyzyskiwaniem seksualnym i wykorzystywaniem seksualnym. Terminom opatrzonym okręgiem przekreślonym krzyżującymi się liniami towarzyszy zdanie: „Należy unikać używania tego terminu”

⁵ Komitet Państw Stron Konwencji Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych, „First Implementation Report: Protection of Children against Sexual Abuse in the Circle of Trust”, przyjęty 4 grudnia 2015 r., <http://www.coe.int/en/web/children/lanzarote-committee>.

A. Dziecko (*child*)

⊕ *Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.*

A.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych⁶

Termin „dziecko” sam w sobie nie wywołuje kontrowersji i jest używany w wielu międzynarodowych instrumentach prawnych. Chociaż szczegółowe definicje prawne mogą się nieznacznie różnić w zależności od instrumentu prawnego, wydaje się oczywiste, że istnieje niemal uniwersalne rozumienie prawne tego pojęcia:

- i. 1989: W art. 1 KPD (Dz.U.1991.120.526) czytamy: „W rozumieniu niniejszej Konwencji «dziecko» oznacza każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność”.
- ii. 1990: Artykuł 2 Afrykańskiej karty praw i dobra dziecka (AKPDD) stanowi: „dla celów niniejszej Karty dziecko oznacza każdą istotę ludzką w wieku poniżej 18 lat”⁷.
- iii. 1999: Artykuł 2 Konwencji nr 182 Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP; Dz.U.2004.139.1474) dotyczącej zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci (Konwencja nr 182 MOP) stanowi, że termin „dziecko” będzie miał zastosowanie „do wszystkich osób poniżej 18. roku życia”⁸.
- iv. 2000: Protokół fakultatywny PFHD powołuje się wprost – w preambule – na art. 1 KPD.
- v. 2000: Artykuł 3(d) Protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej (Protokół z Palermo; Dz.U.2005.18.160) definiuje dziecko jako „osobę, które nie ukończyła 18. roku życia”⁹.
- vi. 2001: Konwencja Rady Europy o cyberprzestępczości (Konwencja budapesztańska; Dz.U.2015.728) używa terminu „osoba małoletnia” w art. 9, dotyczącym pornografii dziecięcej, i wyjaśnia, że obejmuje on wszystkie osoby poniżej 18. roku życia. Państwo Strona Konwencji może wprowadzić wymóg niższej granicy wieku, która jednak nie może być niższa niż 16 lat¹⁰.
- vii. 2007: Konwencja z Lanzarote (Dz.U.2015.608) określa w art. 3a), że dziecko to „każda osoba poniżej 18. roku życia”.

A.2. Uwagi terminologiczne

Należy zauważyć, że wymienione dokumenty nie zawsze definiują, kim jest dziecko, lecz określają zakres swojego obowiązywania na mocy prawa międzynarodowego: ich zapisy mają zastosowanie do

⁶ Instrumenty prawne przywoływane w tym dokumencie są uporządkowane w pierwszej kolejności hierarchicznie (instrumenty międzynarodowe przed instrumentami regionalnymi), a w drugiej – chronologicznie (rok uchwalenia/przyjęcia – od najstarszych do najnowszych).

⁷ Zgromadzenie Szefów Państw i Rządów Organizacji Jedności Afrykańskiej, *African Charter on the Rights and Welfare of the Child* (Afrykańska karta praw i dobra dziecka), przyjęta na 26. posiedzeniu zwyczajnym w Addis Abebie w dniach 9–11 lipca 1990 r., <http://acerwc.org/the-african-charter-on-the-rights-and-welfare-of-the-child-acrwc/>.

⁸ Międzynarodowa Organizacja Pracy, „Konwencja dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci”, przyjęta w Genewie dnia 17 czerwca 1999 r., <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20041391474>.

⁹ Zgromadzenie Ogólne ONZ, „Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej”, przyjęty w Palermo w dniach 12–15 grudnia 2000 r., <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20050180160>.

¹⁰ Rada Europy, „Konwencja o cyberprzestępczości”, CETS 185, przyjęta w Budapeszcie 23 listopada 2001 r., <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20150000728>.

wszystkich osób poniżej 18. roku życia, z wyjątkami lub bez nich. Na przykład art. 1 KPD dopuszcza wyjątek od zastosowania KPD, wspominając o możliwości uzyskania pełnoletniości przed ukończeniem 18. roku życia na mocy prawa krajowego. To samo dotyczy protokołu PFHD, który odwołuje się wprost do art. 1 KPD, a tym samym przyjmuje ten sam zakres stosowania.

Tymczasem AKPDD nie dopuszcza takich wyjątków – niezależnie od przepisów prawa krajowego dotyczących pełnoletniości zapisy Karty mają zastosowanie do wszystkich osób poniżej 18. roku życia. To samo dotyczy Konwencji nr 182 MOP.

Pomimo wyjątku dopuszczonego przez KPD należy zauważyć, że Komitet Praw Dziecka (Komitet KPD) konsekwentnie zaleca wszystkim państwom, aby rozszerzyły zakres obowiązywania KPD na wszystkie osoby w wieku poniżej 18 lat¹¹.

Podkreślając, jak ważne jest zapewnienie, aby wszystkie osoby poniżej 18. roku życia były uznawane za dzieci oraz miały zapewnione prawa i ochronę związane z tym statusem, należy zarazem pamiętać, że starsze dzieci w wieku dorastania często określa się mianem (zwłaszcza w kontekstach pozaprawnych) „adolescentów” lub „nastolatów” (zob. podrozdziały A.3.v i A.3.vi).

Konkluzja: Zgodnie z większością międzynarodowych instrumentów prawnych i praktyką międzynarodową organizacje uczestniczące w projekcie zalecają, aby termin „dziecko” był rozumiany jako oznaczający każdą osobę w wieku poniżej 18 lat.

A.3. Terminy powiązane

A.3.i Pełnoletniość (*age of maturity*)

Ø *Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.*

Pełnoletniość jest określona przepisami prawa. W większości krajów za osobę pełnoletnią uznaje się osobę, która ukończyła 18 lat. To określony prawnie wiek, w którym człowiek uzyskuje status osoby dorosłej, wraz z towarzyszącymi mu prawami i obowiązkami. Oznacza to, że dana osoba ma pełną zdolność do podejmowania czynności prawnych lub działalności handlowej oraz jest odpowiedzialna za swoje czyny, m.in. odpowiada za wykonanie zobowiązań umownych i ponosi odpowiedzialność w wypadku zaniedbań. Na ogół wraz z osiągnięciem przez dziecko pełnoletniości ustaje rodzicielski obowiązek zapewnienia mu utrzymania¹².

W niektórych wypadkach możliwe jest uzyskanie zdolności decyzyjnej osoby pełnoletniej przed osiągnięciem wieku określonego przez prawo – poprzez konkretną czynność prawną, np. zawarcie małżeństwa¹³. Może to również nastąpić na skutek emancypacji (usamodzielnienia) dziecka (zob. podrozdział A.3.iii dotyczący terminu „małoletni”).

Jako granica wieku pełnoletniość często bywa błędnie rozumiana, a czasami mylona z innymi granicami wieku, takimi jak wiek uprawniający do zawarcia małżeństwa, wiek przyzwolenia na czynności seksualne (czyli wiek, od którego daną osobę uznaje się za zdolną do wyrażenia zgody na czynności seksualne) czy granica wieku odpowiedzialności karnej.

¹¹ Komitet KPD, „General Measures of Implementation”, Komentarz ogólny nr 5, przyjęty na posiedzeniu 34., 19 września–3 października 2003 r., <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yh-siQql8gX5Zxh0cQqSRzx6Zd2%2fQRsDnCTcaruSeZhPr2vUevjbn6t6Gsi1fheVp%2bj5HTLU2Ub%2fPZZtQWn0jExFVnWuhi-BbqgAj0dWBoFGbK0c>.

¹² Zob. np.: US Legal, „Legal Definitions and Legal Terms Defined” <http://definitions.uslegal.com/a/age-of-majority/>.

¹³ Zob. rozdział I dotyczący „małżeństw dzieci / przedwczesnych małżeństw”.

Konkluzja: Ze względu na wspomniane ryzyko nieporozumień należy szczególnie zadbać o to, aby omawiany termin był używany poprawnie. Ponadto najlepiej używać go w kontekście prawnym – w innych dziedzinach jest mniej użyteczny.

A.3.ii Wiek przyzwolenia na czynności seksualne (*age of consent*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

A.3.ii.a Definicje prawne

- i. 2007: Konwencja z Lanzarote w art. 18 dotyczącym wykorzystywania seksualnego mówi o „wieku umożliwiającym wyrażenie zgody na podejmowanie czynności seksualnych” (art. 18 ust. 1 lit. a) i pozostawia Państwom Stronom Konwencji ustalenie granicy wieku, poniżej której istnieje zakaz podejmowania czynności seksualnych z udziałem dziecka (art. 18 ust. 2).
- ii. 2011: W Dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93 (2011/93/UE; Dz.U.UE.L.2011.335.1) w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, w art. 2 użyto wyrażenia „wiek przyzwolenia”, wyjaśniając, że oznacza ono „osiągnięty przez dziecko wiek, poniżej którego zakazane jest – zgodnie z prawem krajowym – podejmowanie czynności seksualnych z jego udziałem”¹⁴.

A.3.ii.b Uwagi terminologiczne

Nie istnieje umowa międzynarodowa, która określałaby ustalony prawnie minimalny wiek przyzwolenia na czynności seksualne. Konwencja o prawach dziecka, PFHD i Konwencja nr 182 MOP milczą na ten temat, pozostawiając Państwom Stronom wyznaczenie tej granicy wiekowej. Wiek przyzwolenia na czynności seksualne różni się w zależności od państwa, chociaż wiele z nich wyznaczyło tę granicę między 14. a 16. rokiem życia¹⁵.

Konwencja z Lanzarote, podobnie jak wiele krajowych systemów prawnych, dokonuje rozróżnienia między kontaktami seksualnymi wśród rówieśników (osób poniżej 18. roku życia) a kontaktami seksualnymi pomiędzy dzieckiem a dorosłym. Mając na względzie rozwijające się zdolności i możliwości dziecka oraz uznając to, że dzieci, które osiągnęły wiek przyzwolenia na czynności seksualne, mają prawo do kontaktów seksualnych (pod warunkiem, że nie są one krzywdzące ani oparte na wykorzystywaniu), Konwencja z Lanzarote wprowadziła wyjątek od ciążącego na Państwach Stronach obowiązku kryminalizacji określonych zachowań. Uczyniła to poprzez odwołanie się do „wieku umożliwiającego mu wyrażenie zgody na podejmowanie czynności seksualnych” lub „wieku określonego w wyniku zastosowania art. 18 ust. 2” (art. 18 ust. 1 lit. a i art. 23; Dz.U.2015.608). I tak np. nagabywanie w celach seksualnych dziecka, które osiągnęło wiek przyzwolenia na czynności seksualne, samo w sobie nie musi być przestępstwem (choć może nim być w zależności od okoliczności)¹⁶. Ponadto Państwa Strony mogą podjąć decyzję o niekaralności czynów polegających na umyślnym powodowaniu sytuacji, w których dziecko jest świadkiem wykorzystywania seksualnego lub czynności seksualnych („demoralizacja dzieci”), jeśli dziecko osiągnęło wiek przyzwolenia na czynności seksualne. Wreszcie, Państwa Strony Konwencji z Lanzarote mogą podjąć decyzję o niekaralności produkcji lub posiadania materia-

¹⁴ Dyrektywa 2011/93/UE Parlamentu Europejskiego i Rady z 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępująca decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0093&from=EN> (Uwaga: Na stronie internetowej Eur-lex ta dyrektywa została błędnie oznaczona jako 2011/92/UE).

¹⁵ W nielicznych państwach owa granica wieku jest niższa – np. w Japonii wiek przyzwolenia na czynności seksualne wynosi 13 lat; japoński Kodeks karny, art. 176 i 177, <http://www.oecd.org/site/adboecdanti-corruptioninitiative/46814456.pdf>.

¹⁶ Jeśli zachodzą okoliczności wymienione a w art. 18 ust. 1 lit. b Konwencji z Lanzarote. Więcej na ten temat zob. rozdział H na temat nagabywania dzieci w celach seksualnych.

łów pornograficznych, jeśli takie materiały zostały wytworzone za zgodą dziecka, które osiągnęło wiek przyzwolenia i jeśli dana osoba posiada je wyłącznie na prywatny użytek (art. 20 ust. 3).

Jak wynika z powyższych rozważań, KPD, PFHD i Konwencja z Lanzarote albo milczą na temat wieku przyzwolenia na czynności seksualne, pozostawiając Państwu Stronom ustanowienie stosownego prawa (KPD i PFHD), albo uznają rozwijające się zdolności i możliwości dziecka, stosując wiek przyzwolenia na czynności seksualne jako granicę wieku (Konwencja z Lanzarote), przy czym w krajach europejskich wiek przyzwolenia wynosi najczęściej 14, 15 lub 16 lat (Dyrektywa 2011/93/UE). Należy również zauważyć, że zgodnie z Dyrektywą 2011/93/UE wymiar kary pozbawienia wolności za przestępstwa związane z wyzyskiwaniem seksualnym lub wykorzystywaniem seksualnym dzieci może się różnić w zależności od ciężkości przestępstwa oraz od tego, czy dziecko osiągnęło wiek przyzwolenia na czynności seksualne¹⁷.

Konkluzja: Aby uniknąć potencjalnych nieporozumień i szarej strefy w prawie, trzeba postawić sprawę jasno: określony prawnie wiek przyzwolenia na czynności seksualne oznacza, że podejmowanie czynności seksualnych z udziałem dziecka poniżej tego wieku jest zabronione w każdych okolicznościach, a zgoda udzielona przez dziecko jest nieważna w sensie prawnym. Dziecko, które osiągnęło lub przekroczyło wiek przyzwolenia, może – jeśli wyrazi na to zgodę – uczestniczyć w czynnościach seksualnych. Żadne dziecko, nigdy, w żadnych okolicznościach, nie może być jednak zdolne do wyrażenia ważnej prawnie zgody na wyzyskiwanie lub wykorzystywanie seksualne. Dlatego jest niezwykle ważne, aby Państwa Strony ściagały wszelkie formy wyzyskiwania i wykorzystywania seksualnego dzieci w wieku poniżej 18 lat i uznawały rzekomą zgodę na takie czyny za nieważną¹⁸.

A.3.iii Małoletni (*minor*)

Ø *Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.*

Małoletni to w rozumieniu polskiego prawa cywilnego (art. 10 Kodeksu cywilnego [kc] *a contrario*; Dz.U.2019.1145) osoba, która nie ukończyła 18 lat. Kobieta, która za zezwoleniem sądu opiekuńczego wstąpi w związek małżeński po ukończeniu 16 lat, uzyskuje pełnoletniość. Kodeks cywilny wyróżnia dwie kategorie małoletnich – przed ukończeniem 13. roku życia i pomiędzy 13. a 18. rokiem życia. Przed ukończeniem 13. roku życia małoletni nie mają zdolności do czynności prawnych. Osobę niemającą zdolności do czynności prawnych reprezentuje jej przedstawiciel ustawowy, czyli oboje rodziców albo jedno z nich. Małoletni pomiędzy 13. a 18. rokiem życia nabywa ograniczoną zdolność do czynności prawnych. Osoba ograniczona w zdolności do czynności prawnych może bez zgody przedstawiciela ustawowego zawierać umowy należące do umów powszechnie zawieranych w drobnych bieżących sprawach życia codziennego. Małoletni może bez zgody przedstawiciela ustawowego rozporządzać swoim zarobkiem. Do pozostałych czynności prawnych potrzebna jest zgoda przedstawiciela ustawowego małoletniego.

W Kodeksie karnym [kk] małoletni występuje w dwóch granicach wiekowych – do 15. roku życia (po-krzywdzony przestępstwem wykorzystania seksualnego, porzucenia, uprowadzenia) oraz do 18. roku życia (wszystkie inne przestępstwa, w których znamionach znajduje się słowo małoletni).

¹⁷ Dyrektywa 2011/93/UE, supra 14, art. 3(5).

¹⁸ Zob. np. Komitet Ekspertów MOP do Spraw Stosowania Konwencji i Zaleceń, spostrzeżenie dotyczące Szwajcarii na podstawie Konwencji nr 182 MOP: „Komitet podkreślił konieczność dokonania rozróżnienia między wiekiem przyzwolenia na czynności seksualne a swobodą angażowania się w prostytucję”, 2014 http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:13100:0::NO:13100:P13100_COMMENT_ID:3145249. Zob. też orzeczenia precedensowe związane z Europejską kartą społeczną; w sprawie FAFCE przeciwko Irlandii orzeczono: „Zgodnie z art. 7 § 10 wszelkie akty wyzyskiwania seksualnego dzieci muszą być karalne. [...] Państwa powinny zapewnić karalność określonych czynności z udziałem wszystkich dzieci w wieku poniżej 18 lat, niezależnie od niższego wieku przyzwolenia na czynności seksualne obowiązującego w prawie krajowym”, skarga 89/2013, decyzja z 12 września 2014 r., par. 58. http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Complaints/CC89Merits_en.pdf.

W polskim prawie nie ma ustawowej definicji małoletniego. Termin ten jest jednak powszechnie używany w przepisach prawa oraz orzeczeniach sądów i organów ścigania jako synonim słowa „dziecko”.

Termin „małoletni” / „osoba małoletnia” jest często spotykany w aktach prawnych. W słownikach jest on objaśniany jako termin prawny oznaczający osobę, która „nie osiągnęła określonego przez prawo wieku dorosłości”¹⁹ – czyli nie uzyskała pełnoletniości, którą można osiągnąć przed ukończeniem 18. roku życia (lub po jego ukończeniu), w zależności od prawa obowiązującego w danym kraju. Konwencja o prawach dziecka w ogóle nie używa tego terminu, lecz posługuje się terminem „dziecko” w odniesieniu do każdej osoby w wieku poniżej 18 lat.

Zwłaszcza w językach francuskim i hiszpańskim termin *minor* („małoletni”, ale także „pomniejszy, drugorzędny”) może nieść za sobą mylący obraz dziecka jako osoby niekompetentnej lub w jakimś sensie „pośledniej” w stosunku do dorosłego. Dlatego w kontekstach pozaprawnych często preferowany jest termin „osoba poniżej 18. roku życia”. Z tym ostatnim terminem nie wiążą się żadne negatywne konotacje ani ryzyko stygmatyzacji, dlatego można go używać w odniesieniu do dzieci w sposób neutralny.

Termin „małoletni” jest również używany w odniesieniu do emancypacji. Chodzi tu o termin „małoletni wyemancypowany” (*emancipated minor*). Wyemancypowany oznacza usamodzielnioną, niepodlegającą ograniczeniom prawnym, społecznym lub politycznym²⁰. Termin ten ma pozytywne konotacje, kiedy używa się go (np.) w odniesieniu do emancypacji kobiet w latach 60. XX w. oraz do nabywania praw i zwiększania możliwości.

Tego terminu używa się jednak również w kontekście dzieciństwa, a zwłaszcza małżeństw dzieci jako sposobu usamodzielnienia (emancypacji). W takim wypadku może on mieć zupełnie inne konotacje. Zachodzi ryzyko, że dziecko, które się usamodzielniało lub wyemancypowało, może stracić ochronę przysługującą dzieciom na mocy prawa krajowego²¹. Usamodzielniony (wyemancypowany) małoletni może być osobą, która na skutek śmierci rodziców – albo innych okoliczności uniemożliwiających im sprawowanie opieki nad dzieckiem – musi utrzymać rodzinę lub gospodarstwo domowe. Osoba małoletnia może się również usamodzielniać decyzją sądu (czasami za zgodą rodziców) w wyniku podjęcia działalności gospodarczej i uzyskania niezależności finansowej. W niektórych krajach emancypacja dziecka może nastąpić w sytuacji, gdy zawrze ono związek małżeński (dobrowolnie lub nie) albo wstąpi do wojska²². Emancypacja (usamodzielnienie) może być wynikiem decyzji sądu, przepisu prawnego albo sytuacji faktycznej.

Konkluzja: Ponieważ jego znaczenie może być różne w zależności od ustawodawstwa krajowego, a czasami ma konotacje negatywne, terminu „małoletni” należy używać oszczędnie w kontekście wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego dzieci. Powinien on być zarezerwowany dla kwestii prawnych.

Jeśli chodzi o termin „małoletni wyemancypowany/usamodzielniony”, należy zadbać o to, aby nie używać go w sposób, który wyłączałby daną osobę z ochrony, jaką powinny mieć zapewnione wszystkie dzieci, niezależnie od swojego statusu i sytuacji życiowej.

¹⁹ Zob. Oxford Advanced Learner’s Dictionary. Internetowy słownik Cambridge Dictionary również opisuje ten termin jako termin prawny.

²⁰ Zob. np. Oxford Advanced Learner’s Dictionary lub Cambridge Advanced Learner’s Dictionary and Thesaurus.

²¹ Komitet KPD, „Prawo dziecka do wolności od wszelkich form przemocy”, Komentarz ogólny nr 13, Doc. CRC/C/GC/13, przyjęty 18 kwietnia 2011 r., w: *Prawa dziecka. Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych*, http://brpd.gov.pl/sites/default/files/prawa_dziecka_-_zbior_dokumentow_onz_0.pdf (s. 654), stwierdza: „Komitet uznaje, że artykuł 19 [ochrona przed wszelkimi formami przemocy] ma zastosowanie również do dzieci poniżej 18. roku życia, które osiągnęły samodzielność poprzez wczesne zawarcie małżeństwa oraz/lub zostały do niego zmuszone”.

²² Zob. np. <http://www.crckids.org/child-support/child-emancipation/>.

A.3.iv Nieletni (*juvenile*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

„Nieletni” to kolejny często używany termin odnoszący się do osób w wieku poniżej 18 lat. Angielskie słowo *juvenile* pochodzi od łacińskiego *juvenis*, które oznacza młody lub młody człowiek²³. Dzisiaj tego terminu używa się często w kontekście wymiaru sprawiedliwości, w którym ma on jasne i ściśle określone znaczenie: odnosi się do dzieci i młodych ludzi w konflikcie z prawem (np. nieletni przestępca²⁴ czy nieletni sprawca). Czasami, choć rzadziej, używa się go również w odniesieniu do pokrzywdzonych (nieletnia ofiara²⁵).

W językach francuskim i hiszpańskim terminu *juvenil* używa się jako przymiotnika, a nie rzeczownika. Kiedy termin ten jest używany jako przymiotnik w języku angielskim, często ma konotacje negatywne – wyraża dezaprobatę (np. ktoś zachowuje się dziecinnie)²⁶.

W języku polskim pojęcie „nieletni” jest używane w stosunku do dziecka w kontekście zapobiegania i zwalczania demoralizacji w stosunku do osób poniżej 18. roku życia, w odniesieniu do osób w wieku 13–17 lat, które dopuściły się popełnienia czynu karalnego, oraz w kwestii wykonywania środków wychowawczych i poprawczych w stosunku do osób aż do ukończenia 21. roku życia.²⁷

Konkluzja: „Nieletni” jest terminem, który powinien być zarezerwowany dla kontekstu prawnego, a zwłaszcza kontekstu wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, wyłącznie dla dzieci, które osiągnęły wiek odpowiedzialności karnej.

A.3.v Adolescent (*adolescent*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

Podczas gdy uznane słowniki definiują adolescenta jako „młodą osobę w procesie dorastania”²⁸ – czyli w sposób nieliczbowy – niektóre agendy ONZ zdefiniowały adolescentów, zarówno po angielsku, jak i w języku hiszpańskim, jako osoby do 19. roku życia²⁹, a adolescencję jako „okres ludzkiego wzrostu i rozwoju, który następuje po okresie dzieciństwa a przed dorosłością, między 10. a 19. rokiem życia”³⁰. Termin „adolescent” nie jest jednak terminem prawnym i nie pojawia się ani w KPD, ani w PFHD.

Termin „adolescent” pojawił się w tytule III Światowego Kongresu przeciwko Wyzyskiwaniu Seksualnemu Dzieci i Adolescentów (*World Congress III Against Sexual Exploitation of Children and Adolescents*), ponieważ uczestnicy hiszpańskojęzyczni wyjaśnili, że w języku hiszpańskim termin „dziecko” odnosi się przede wszystkim do małych dzieci i nie obejmuje dorastającej młodzieży (czyli właśnie adolescentów). Termin ten mógłby opisywać osobę znajdującą się w fazie przejściowej między dzieciństwem a dorosłością, pojawia się bowiem w psychologii rozwojowej jako opis konkretnej fazy rozwoju człowieka (dojrzwiania – między 12. a 18. rokiem życia), podkreślając, że adolescenti (którzy w sensie prawnym nadal są dziećmi, jeśli nie ukończyli 18 lat) znajdują się w fazie rozwoju zdolności i możliwości, a co za tym idzie – mogą ponosić częściową lub pełną odpowiedzialność za niektóre czyny (np. przyzwole-

²³ Zob. Oxford Advanced Learner's Dictionary.

²⁴ Słowniki Cambridge Dictionaries opisują ten wyraz jako termin prawny i podają przykłady „przestępczość nieletnich”, „nieletni sprawca”.

²⁵ Zob. np. US Department of Justice, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, „Juvenile Offenders and Victims: 2014 National Report”, <http://www.ojjdp.gov/ojstatbb/nr2014/html/chp2.html>.

²⁶ Zob. Oxford Advanced Learner's Dictionary i słowniki internetowe Cambridge Dictionary.

²⁷ Ustawa z 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U 2018 poz. 969)

²⁸ Zob. np. Oxford Dictionary, wersja internetowa. <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/adolescent>.

²⁹ Departament Spraw Ekonomicznych i Społecznych ONZ (UNDESA), „Definition of Youth”, <http://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-definition.pdf>.

³⁰ Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), „Maternal, Newborn, Child and Adolescent Health: Adolescent Development”, http://www.who.int/maternal_child_adolescent/topics/adolescence/dev/en/.

nie na czynności seksualne lub ograniczone prawo do pracy), a jednocześnie uznając ich brak pełnej zdolności do czynności prawnych i, co szczególnie istotne, brak zdolności do wyrażenia zgody na wykorzystywanie lub wyzyskiwanie seksualne.

Konkluzja: Kiedy tego terminu używa się w kontekście wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego dzieci, ważne jest dokonanie rozróżnienia między adolescentami do 18. roku życia (których w sensie prawnym należy uznawać za dzieci) a tymi, którzy ukończyli 18 lat, oraz zapewnienie, aby adolescentom w wieku poniżej 18 lat przysługiwały prawa i ochrona przysługujące wszystkim dzieciom.

A.3.vi Nastolatek (*teenager*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

Termin „nastolatek” jest ściśle powiązany z terminem „adolescent” – te dwa pojęcia często są definiowane jednakowo, zwłaszcza jeśli chodzi o górną granicę wieku wynoszącą 19 lat³¹. Angielski termin *teenager* ma – w ujęciu semantycznym – bardzo jasną definicję: oznacza osobę między 13. (*thirteen*) a 19. (*nineteen*) rokiem życia, czyli osobę nastoletnią (termin ten pochodzi od angielskiego przyrostka *teen* w słowach *thirteen* [trzyście], *fourteen* [czternaście] itd.).

Konkluzja: Chociaż nie ma szczególnych przeciwwskazań do używania tego terminu, to używając go w kontekście wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego dzieci, należy zadbać o rozróżnienie między nastolatkami poniżej 18. roku życia a nastolatkami w wieku co najmniej 18 lat, aby zapewnić tym pierwszym prawa i ochronę przysługujące wszystkim dzieciom.

A.3.vii Młody człowiek / młodzi ludzie / młodzież (*young person/young people/youth*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

Organizacja Narodów Zjednoczonych definiuje młodość (*youth*) jako „okres przejścia od zależności typowej dla okresu dzieciństwa do samodzielności wieku dorosłego. Dlatego jako kategoria młodość i młodzież to pojęcia bardziej płynne niż inne grupy wiekowe”³². W celach statystycznych ONZ definiuje młodzież jako osoby w wieku 15–24 lat³³. Również Bank Światowy przyjął tę definicję³⁴. Organizacja Narodów Zjednoczonych używa zamiennie terminów „młodzież” i „młodzi ludzie” (*young people*)³⁵.

W publikacjach dotyczących przemocy ze strony partnera w związku intymnym Światowa Organizacja Zdrowia (*World Health Organization* – WHO) używa terminu „kobiety” w odniesieniu do osób w wieku od 15 lat³⁶, a „młode kobiety” w odniesieniu do grupy wiekowej 15–24 lat³⁷. Może to budzić zastrzeżenia z punktu widzenia ochrony dzieci. Przedstawiona przez WHO definicja przemocy ze strony partnera w związku intymnym (*intimate partner violence*) obejmuje „wymuszony stosunek płciowy i inne formy

³¹ Porównaj np. definicję pojęcia „adolescent” w publikacjach ONZ z jednoznaczną i, jak się wydaje, niekwestionowaną definicją „nastolatka” w większości słowników. Zlewanie się tych dwóch terminów może również wynikać z tego, że np. w językach francuskim i hiszpańskim nie istnieje słowo nastolatek, a co za tym idzie – angielski termin *teenager* (nastolatek) jest tłumaczony na te języki jako *adolescent*.

³² UNDESA, „Definition of Youth”, <http://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-definition.pdf>.

³³ Zgromadzenie Ogólne ONZ, „World Programme of Action for Youth to the Year 2000 and Beyond”, rezolucja 50/81, 1995. Zgodnie z paragrafem 9 tej rezolucji ONZ definiuje młodzież jako kohortę wiekową 19–24. Tę samą grupę wiekową wskazano w rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ A/RES/56/117 z roku 2001, rezolucjach Komisji Rozwoju Społecznego E/2007/26 i E/CN.5/2007/8 z roku 2007, oraz rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ A/RES/62/126 z roku 2008. Zob. <http://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-definition.pdf>.

³⁴ Zob. np. <http://www.youthpolicy.org/mappings/internationalyouthsector/directory/actors/worldbank/>.

³⁵ UNDESA, „Definition of Youth”, supra 31.

³⁶ WHO, „Violence against Women: Intimate Partner and Sexual Violence against Women”, Fact Sheet No. 239, zaktualizowany w listopadzie 2014 r., www.who.int/mediacentre/factsheets/fs239/en.

³⁷ Wspólny Program Narodów Zjednoczonych ds. HIV i AIDS (UNAIDS), „Violence against Women and HIV/AIDS: Critical Intersections”, Information Bulletin Series No. 1, <http://www.who.int/hac/techguidance/pht/InfoBulletinIntimatePartnerViolenceFinal.pdf>.

przymusu seksualnego³⁸ i odnosi się również do młodych dziewcząt pozostających w krzywdzących związkach z dużo starszymi dorosłymi, które w innym razie zostałyby uznane za wyzyskiwanie seksualne lub wykorzystywanie seksualne dzieci w wypadku wszystkich dzieci w wieku poniżej 18 lat.

Afrykańska karta młodzieży (*African Youth Charter*) definiuje młodzież jako „osoby między 15. a 35. rokiem życia”, używając zamiennie terminów „młodzież” i „młodzi ludzie”. Karta uściśla przy tym, że młodzi ludzie między 15. a 17. rokiem życia (czyli młodzież w wieku poniżej 18 lat) powinni być uznawani za małoletnich³⁹.

Konkluzja: Używając tych terminów w kontekście wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego dzieci, należy wyjaśnić, czy obejmują one osoby w wieku powyżej 18 lat. Ponadto należy dołożyć szczególnych starań, aby zagwarantować należne prawa osobom poniżej 18. roku życia.

A.3.viii Dziecko w środowisku internetowym (*child in the online environment*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

Znaczenie terminu „dziecko”, jak wyjaśniono wcześniej w tym rozdziale, czasami staje się trudniejsze do zrozumienia w rzeczywistości wirtualnej (online), ponieważ termin ten może się odnosić do dwóch odrębnych kwestii:

1. Działania dziecka w internecie. Dziecko działające w internecie nie różni się od dziecka poza nim, nawet jeśli prawo dostępu do określonych usług i serwisów internetowych bez zgody rodziców przysługuje mu przed ukończeniem 18. roku życia. Chociaż dzieci poniżej ustalonego wieku (np. 13 lat w wypadku wielu serwisów społecznościowych) mogą być bardziej narażone na niebezpieczeństwo niż starsze dzieci, wszystkie osoby w wieku poniżej 18 lat mają prawo do szczególnej ochrony.
2. Reprezentacji (obrazów) dziecka w internecie. Dziecko jest dzieckiem w danym momencie czasowym, ale dzieciństwo to z definicji status tymczasowy i przemijający, który dziecko pozostawia za sobą, gdy dorasta i wchodzi w dorosłość. Obrazy wykorzystywania seksualnego dzieci (pornografia dziecięca) pozostają jednak w internecie długo po osiągnięciu przez nie dorosłości i nadal są konsumowane (np. rozpowszechniane, wymieniane, sprzedawane i kupowane). Wiktymizacja dziecka może wystąpić w danym kraju i momencie, ale poprzez rozpowszechnianie materiałów przedstawiających wykorzystywanie seksualne dzieci może być kontynuowana w różnych krajach (mających różne systemy prawne) albo w dużo późniejszym czasie.

Protokół fakultatywny w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, Konwencja z Lanzarote i Konwencja budapesztańska obejmują czyny wykraczające poza produkcję pornografii dziecięcej, wymieniając – wśród elementów składających się na to przestępstwo – takie czyny jak oferowanie, udostępnianie, dystrybucję, przesyłanie, pozyskiwanie i posiadanie pornografii dziecięcej⁴⁰, niezależnie od czasu, jaki upłynął od wyprodukowania takich materiałów. Konwencja z Lanzarote obejmuje również symulowane reprezentacje (przedstawienia) lub realistyczne obrazy nieistniejącego dziecka (art. 20).

Konkluzja: Dziecko to każda osoba w wieku poniżej 18 lat, niezależnie od tego, czy działa w internecie czy poza nim. Ochrona przed wyzyskiwaniem seksualnym i wykorzystywaniem seksualnym nie powinna być pomniejszona przez to, że dziecko działa w środowisku internetowym.

³⁸ Ibid.

³⁹ Zgromadzenie Szefów Państw i Rządów Organizacji Jedności Afrykańskiej, *African Youth Charter* (Afrykańska karta młodzieży), przyjęta w Bandżulu w lipcu 2006 r., http://africa-youth.org/youth_charter.

⁴⁰ Konwencja budapesztańska, supra 10, art. 9. Artykuł 3(c) PFHD (supra 2) również wspomina o rozpowszechnianiu, eksportowaniu, importowaniu i sprzedaży.

Ponadto, jeśli chodzi o prezentacje dzieci w internecie, to zabroniony prawnie wizerunek dziecka nie przestaje być niezgodny z prawem tylko dlatego, że osoba na nim przedstawiona osiągnęła pełnoletniość. Taka osoba nadal jest pokrzywdzona publikacją materiałów przedstawiających wykorzystywanie seksualne dziecka (czyli pornografii dziecięcej w terminologii prawa międzynarodowego i wielu krajowych systemów prawnych). Tak więc obraz lub nagranie dziecka w internecie pozostaje obrazem/nagranie dziecka nawet po tym, jak przedstawiona na nim osoba osiągnęła wiek dorosły.

B. Przemoc seksualna wobec dzieci (*sexual violence against children*)

⊕ Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.

B.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych

- i. 1989: Konwencja o prawach dziecka nie definiuje przemocy seksualnej (*sexual violence*), ale ujmuje wykorzystywanie seksualne (*sexual abuse*) w swojej definicji przemocy w art. 19⁴¹ oraz w art. 34 mówi o tym, że Państwa Strony zobowiązują się do ochrony dzieci przed wszelkimi formami wyzysku seksualnego i nadużyć seksualnych.
- ii. 2011: Konwencja stambulska w art. 36 mówi o „przemocy seksualnej”. Ponadto art. 3 Konwencji jednoznacznie rozszerza zakres obowiązywania tego instrumentu prawnego na dziewczęta poniżej 18. roku życia⁴².

B.2. Instrumenty niewiążące

Termin „przemoc seksualna” jest coraz częściej używany w rezolucjach Zgromadzenia Ogólnego ONZ (UNGA) oraz Rady Praw Człowieka ONZ (HRC). Oto kilka przykładów.

- i. 2010: Rezolucja HRC nr A/HRC/13/L.21 dotycząca praw dziecka i zwalczania przemocy seksualnej⁴³.
- ii. 2011: Rezolucja UNGA nr 66/140 w sprawie dziewcząt wspomina o przemocy seksualnej wobec dzieci⁴⁴.
- iii. 2011: Rezolucja UNGA nr 66/141 w sprawie praw dziecka, paragraf 23, wymienia gwałt oraz inne formy przemocy seksualnej wobec dzieci⁴⁵.
- iv. 2011: Komentarz ogólny Komitetu KPD nr 13 o prawie dziecka do wolności od wszelkich form przemocy przedstawia szeroką definicję przemocy wobec dzieci, która obejmuje wykorzystywanie seksualne i wyzyskiwanie seksualne. W dalszej części dokumentu Komitet definiuje wykorzystywanie seksualne i wyzyskiwanie seksualne dzieci jako: „(a) nakłanianie oraz zmuszanie dzieci do angażowania się w niezgodne z prawem lub krzywdzące psychicznie aktywności seksualne; (b) wykorzystywanie dzieci do wyzysku seksualnego dla korzyści finansowych; (c) wykorzystywanie dzieci w materiałach audio-wideo o charakterze seksualnym; (d) prostytucję dzieci, niewolnictwo seksualne w turystyce, handel (w obrębie państwa i pomiędzy państwami) oraz sprzedaż dzieci dla celów seksualnych i zmuszanie do małżeństwa. Wiele dzieci doświadcza wiktymizacji, która nie jest związana z siłą fizyczną lub wymuszeniem, ale która mimo to jest psychicznie natchalna, wyzyskująca oraz traumatyczna”⁴⁶.
- v. 2013: Deklaracja w sprawie eliminacji przemocy wobec kobiet i eliminacji przemocy wobec dzieci w krajach Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN) w preambule zwraca uwagę na potrzebę „zapobiegania i ochrony [kobiet i dzieci] oraz reagowania na wszelkie formy przemocy, krzywdzenia i wyzyskiwania [...] w tym kobiet i dzieci wyzyskiwanych seksualnie”⁴⁷.

⁴¹ „Państwa-Strony będą podejmowały wszelkie właściwe kroki w dziedzinie ustawodawczej, administracyjnej, społecznej oraz wychowawczej dla ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub zaniedbania bądź złego traktowania lub wyzysku, w tym wykorzystywania w celach seksualnych, dzieci pozostających pod opieką rodzica(ów), opiekuna(ów) prawnego(ych) lub innej osoby sprawującej opiekę nad dzieckiem”.

⁴² Rada Europy, Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, CETS nr 210, przyjęta w Stambule 11 maja 2014 r., Dz.U.2015.961, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20150000961&type=2>.

⁴³ Marzec 2010 r., <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/G10/123/83/PDF/G1012383.pdf?OpenElement>.

⁴⁴ Przyjęta 19 grudnia 2011 r., http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=%20A/RES/66/140.

⁴⁵ Przyjęta 19 grudnia 2011 r., http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=%20A/RES/66/141.

⁴⁶ Komentarz ogólny nr 13 Komitetu Ochrony Praw Dziecka (2011), Prawa dziecka dokumenty organizacji Narodów Zjednoczonych, zbiór i opracowanie Paweł P. Jaros, Marek Michalak, RPD, Warszawa 2015, par. 25.

⁴⁷ ASEAN, „Declaration on the Elimination of Violence against Women and Elimination of Violence against Children in ASEAN”, przyjęta na 23 szczycie, 9 października 2013 r.

B.3. Uwagi terminologiczne

Mimo że terminu „przemoc” (*violence*) używa się w odniesieniu do pewnej formy działania fizycznego, pierwotne znaczenie słowa *violent* (przemocowy, brutalny) to „wywierający wyraźny albo silny wpływ”⁴⁸. Chociaż angielskie słowniki często definiują przemoc jako użycie siły fizycznej, uznaje się również, że przemoc oznacza „działania i słowa, które mają ranić innych”⁴⁹. Coraz częściej uznaje się, że przemoc wobec dzieci może być nie tylko fizyczna, ale także psychiczna i seksualna⁵⁰.

Pojęcie „przemoc seksualna” jest używane przede wszystkim w odniesieniu do dorosłych – często w powiązaniu z przemocą ze względu na płeć oraz w dyskursie dotyczącym zdrowia publicznego. Pojęcie to często bywa kojarzone z gwałtem⁵¹. Deklaracja o eliminacji przemocy wobec kobiet, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 1993 r., definiuje przemoc wobec kobiet jako „wszelki akt przemocy związany z faktem przynależności danej osoby do określonej płci, którego rezultatem jest lub może być, fizyczna, seksualna lub psychiczna krzywda lub cierpienie kobiet, włącznie z groźbą popełnienia takich czynów, wymuszeniem lub arbitralnym pozbawieniem wolności, niezależnie od tego, czy czyny te mają miejsce w życiu publicznym czy prywatnym”⁵². Obejmuje ona m.in. „(a) fizyczną, seksualną i psychiczną przemoc występującą w rodzinie; maltretowanie, wykorzystywanie seksualne dzieci w domu rodzinnym, przemoc związaną z obowiązkiem wniesienia posagu, gwałt małżeński, okaleczania genitalne kobiet, jak też inne tradycyjne praktyki szkodliwe dla kobiet, przemoc w związkach pozamałżeńskich; (b) fizyczną, seksualną i psychiczną przemoc o charakterze społecznym, do której zalicza się gwałt, molestowanie seksualne, wykorzystywanie seksualne i zastraszanie w miejscu pracy, placówkach edukacyjnych i innych miejscach publicznych, handel kobietami i zmuszanie do prostytucji; (c) fizyczną, seksualną i psychiczną przemoc dokonywaną lub tolerowaną przez państwo, mającą miejsce w życiu prywatnym, jak też publicznym”⁵³.

Deklaracja z 1993 r. stała się tekstem odniesienia na poziomie globalnym i podstawą (m.in.) pracy WHO, która w 2002 r., zdefiniowała przemoc seksualną jako „wszelkie akty seksualne, próby doprowadzenia do aktu seksualnego, niepożądane komentarze lub umizgi o charakterze seksualnym, próby handlowania seksualnością oraz inne działania przeciwko seksualności danej osoby przy użyciu przymusu przez inną osobę, niezależnie od jej relacji z ofiarą, oraz w każdych okolicznościach, między innymi w domu i w pracy”⁵⁴. Następnie WHO uściśliła, że „przymus” może oznaczać „całe spektrum stopni użycia siły. Oprócz siły fizycznej może to być zastraszanie psychiczne, szantaż lub inne groźby”⁵⁵.

Badanie Sekretarza Generalnego ONZ dotyczące przemocy wobec dzieci oraz towarzyszący mu światowy raport o przemocy wobec dzieci (*World Report on Violence against Children*) wzmacniają dyskurs na temat przemocy seksualnej wobec dzieci na poziomie Narodów Zjednoczonych⁵⁶, za punkt wyjścia przyjmując KPD (zwłaszcza art. 19) oraz definicję przemocy zaproponowaną przez WHO. Badanie to opisuje w sposób systematyczny przemoc seksualną, kontekstualizując ją w różnych okolicznościach. Mówi m.in. o wykorzystywaniu seksualnym, wyzyskiwaniu seksualnym, nękanii seksualnym oraz przestępstwach seksualnych związanych z internetem. Od jego publikacji coraz większa liczba rezolucji UNGA i HRC odnosi się do przemocy seksualnej wobec dzieci⁵⁷, często wyszczególniając wyzyskiwanie

⁴⁸ Zob. Oxford Advanced Learner’s Dictionary, pochodzenie słowa “violent”.

⁴⁹ Cambridge Advanced Learner’s Dictionary and Thesaurus.

⁵⁰ Zob. powyższe odwołania do rezolucji UNGA oraz Komitet KPD, Komentarz ogólny nr 13.

⁵¹ Zob. np.: E. Krug et al., (red.), *World Report on Violence and Health*, Geneva, World Health Organization, 2002, rozdz. 6, s. 149, w którym wyjaśniono, że „przemoc seksualna obejmuje gwałt, definiowany jako wymuszona przemocą fizyczną lub w inny sposób penetracja – choćby nieznaczna – sromu lub odbytu, przy użyciu penisa, innych części ciała lub przedmiotu. Próbę dokonania takiego czynu nazywamy usiłowaniem gwałtu. Zgwałcenie ofiary przez dwóch lub więcej sprawców określa się mianem gwałtu zbiorowego. Przemoc seksualna może obejmować inne formy napaści z udziałem organu seksualnego, np. wymuszony kontakt ust z penisem, sromem lub odbytem”.

⁵² Dok. A/RES/48/104, 20 grudnia 1993 r., art. 1, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1993.html>.

⁵³ Ibid., art. 2.

⁵⁴ E. Krug et al., *World Report on Violence and Health*, supra 50, rozdz. 6, s. 149.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ P.S. Pinheiro, *World Report on Violence against Children*, New York, UN, 2006.

⁵⁷ Zob. np. rezolucje UNGA nr 66/140 (2011), 66/141 (2011), 68/146 (2013).

seksualne i wykorzystywanie seksualne. W ostatnich latach dyskurs w dziedzinie ochrony dzieci przesunął się ku językowi „opartemu na pojęciu przemocy” (np. mówi się o przemocy wobec dzieci [*violence against children*], zamiast o krzywdzeniu dzieci [*child abuse*]).

Chociaż nie istnieje ogólna, uzgodniona na poziomie międzynarodowym definicja przemocy seksualnej, o której nie wspomina ani KPD, ani PFHD⁵⁸, należy zauważyć, że Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego (Statut rzymski) wśród zbrodni przeciwko ludzkości wymienia „zgwałcenie, niewolnictwo seksualne, przymusową prostytucję, wymuszoną ciążę, przymusową sterylizację oraz jakiegokolwiek inne formy przemocy seksualnej porównywalnej wagi” (jeżeli taki czyn jest popełniony w ramach rozległego lub systematycznego, świadomego ataku skierowanego przeciwko ludności cywilnej)⁵⁹.

W raporcie dla Rady Bezpieczeństwa ONZ Sekretarz Generalny ONZ pisze: „Na mocy prawa międzynarodowego przemoc seksualna nie jest tożsama z gwałtem. Statuty i prawo precedensowe Międzynarodowych Trybunałów dla Byłej Jugosławii i Rwandy oraz Specjalnego Trybunału dla Sierra Leone, a także «Elementy definicji zbrodni» Międzynarodowego Trybunału Karnego definiują przemoc seksualną jako przestępstwo obejmujące również niewolnictwo seksualne, wymuszoną prostytucję, wymuszoną ciążę, przymusową sterylizację, oraz inne formy przemocy seksualnej o porównywalnej ciężkości, które mogą – w zależności od okoliczności – obejmować sytuacje napaści na tle seksualnym, handlu ludźmi, niewłaściwe badania medyczne oraz rewizje osobiste”⁶⁰. Podział przemocy seksualnej na wymienione wyżej kategorie umożliwia bardziej zogniskowane podejście do profilaktyki⁶¹.

Pojęcie „przemoc seksualna” coraz częściej bywa używane jako termin zbiorczy, który zawiera w sobie wyzyskiwanie seksualne i wykorzystywanie seksualne⁶². Takie rozumienie jest zgodne ze wspomnianym wcześniej Komentarzem ogólnym nr 13 Komitetu KPD, który mówi jasno, że przemoc wobec dzieci może być zarówno fizyczna, jak i psychiczna i że ta ostatnia obejmuje „krzywdzenie psychiczne, krzywdzenie słowne oraz krzywdzenie i zaniedbywanie emocjonalne”⁶³. Podobne podejście można znaleźć w Celach zrównoważonego rozwoju (*Sustainable Development Goals*) przyjętych przez Zgromadzenie Ogólne ONZ we wrześniu 2015 r.⁶⁴, w których wyzyskiwanie seksualne zostało uznane za formę przemocy. Realizacja „Agendy na rzecz zrównoważonego rozwoju do roku 2030” obejmuje monitorowanie postępów w eliminowaniu wszelkich form przemocy zarówno wobec kobiet i dziewcząt (Cel 5.2)⁶⁵, jak i wobec dzieci (Cel 16.2)⁶⁶. Ponadto wzrost uwagi poświęcanej przemocy seksualnej wobec dziewcząt

⁵⁸ Należy jednak zauważyć, że we francuskiej wersji KPD używa się terminu '*violence sexuelle*' (przemoc seksualna) tam, gdzie w wersji angielskiej mowa o *sexual abuse* (wyzyskiwaniu seksualnym). Zob. art. 19 i 34 KPD.

⁵⁹ UNGA, „Rzymski statut Międzynarodowego Trybunału Karnego” (ostatnia nowelizacja w roku 2010), przyjęty 17 lipca 1998 r., Dz.U.2003.78.708, art. 7(g).

⁶⁰ UN Secretary-General, „Report on the Implementation of Security Council Resolutions 1820 (2008) and 1888 (2009)”, Doc. A/65/592 – S/2010/604, par. 4. Zob. też rezolucje Rady Bezpieczeństwa ONZ na temat przemocy seksualnej w konfliktach zbrojnych 1820 (2008), 1888(2009) i 1325 (2000).

⁶¹ Na przykład niewolnictwo seksualne i wymuszona prostytucja mogą się różnić – pod względem rządzącej nimi logiki – od realizacji polityki wymuszonych ciąż w trakcie kampanii „czystek etnicznych”, zmierzającej do osiągnięcia określonego celu militarnego lub politycznego, czy też od gwałtów współwystępujących z płądrowaniem, służących sterroryzowaniu miejscowej ludności lub wynikających ze słabości dowództwa i mechanizmów kontroli. Zależnie od okoliczności przestępstwa przemoc seksualna może stanowić zbrodnię wojenną, zbrodnię przeciwko ludzkości, akt tortur albo element ludobójstwa.

⁶² Zob. WHO, *World Report on Violence and Health*. Zob. też Stały Komitet Międzyagencji (IASC), *Guidelines for Integrating Gender-Based Violence Interventions in Humanitarian Contexts*, 2015, s. 323, który wykorzystuje definicję WHO i dodaje, że „przemoc seksualna obejmuje przynajmniej gwałt/uśiłowanie gwałtu, wykorzystywanie seksualne i wyzyskiwanie seksualne” oraz „przemoc seksualna przybiera wiele form, m.in. gwałt, niewolnictwo seksualne i/lub handel ludźmi w celach seksualnych, wyzysk i/lub wykorzystywanie seksualne i przymusową aborcję”.

⁶³ Komitet KPD, Komentarz ogólny nr 13, par. 4 i 25. Komitet podkreślił również w Komentarzu u ogólnym, że wybór terminu „przemoc” „nie może być interpretowany w sposób umniejszający negatywny wpływ i konieczność przeciwdziałania niefizycznym i/lub niezamierzonym formom krzywdzenia (takim jak, m.in., zaniedbywanie i krzywdzenie psychiczne)”.

⁶⁴ UNGA, „Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju do roku 2030”, dok. A/RES/70/1, 25 września 2015 r., <http://www.un.org.pl/agenda-2030-rezolucja>.

⁶⁵ Cel zrównoważonego rozwoju 5.2: „Wyeliminować wszelkie formy przemocy wobec kobiet i dziewcząt w sferze publicznej i prywatnej, w tym handel ludźmi, wykorzystywanie seksualne i inne formy wyzysku”.

⁶⁶ Cel zrównoważonego rozwoju 16.2: „Wyeliminować nadużycia, wykorzystywanie i handel ludźmi oraz wszelkie formy przemocy i tortur wobec dzieci”.

znajduje odzwierciedlenie w danych gromadzonych na poziomie krajowym. Światowy raport na temat kobiet, trendów i statystyk z roku 2015 (*World's Women, Trends and Statistics Report 2015*), opracowany przez Departament Statystyki ONZ⁶⁷, zawiera dane dotyczące przemocy wobec kobiet i dziewcząt, a opierając się na Deklaracji ONZ o eliminacji przemocy wobec kobiet z roku 1993, definiuje przemoc seksualną jako „wszelkie krzywdzące lub niepożądane zachowanie seksualne narzucane danej osobie. Obejmuje ona akty krzywdzącego kontaktu fizycznego, usiłowane lub dokonane akty seksualne z udziałem kobiety bez jej zgody, nękanie seksualne, krzywdzenie słowne oraz groźby o charakterze seksualnym, obnażanie się, niepożądany dotyk oraz kazirodztwo”.

Coraz częstsze używanie terminu „przemoc”, zwłaszcza w odniesieniu do wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego, wywołuje obawy, że sprzyja to koncentracji na aktywnych działaniach sprawców, a jednocześnie zwiększa ryzyko niedostrzegania form krzywdzenia przez zaniechanie (np. zaniedbywania, braku nadzoru lub braku opieki rodzicielskiej, które narażają dziecko na wykorzystywanie i wyzyskiwanie seksualne). Tę samą obawę podkreślano w obszarze przemocy uwarunkowanej płcią, w którym uwaga często skupia się na tych, którzy popełniają akty przemocy, nie dostrzegając tego, że przemoc może być wynikiem zarówno działania (popełnienia danego aktu), jak i zaniechania⁶⁸. W odniesieniu do dzieci Komitet KPD, Europejski Trybunał Praw Człowieka oraz Międzyamerykański Trybunał Praw Człowieka stwierdziły jednoznacznie, że przemoc wobec nich obejmuje niezapewnienie im ochrony przed niebezpieczeństwem lub krzywdzeniem oraz że zapewnienie takiej ochrony jest obowiązkiem Państwa (obowiązki pozytywne)⁶⁹.

„Przemoc seksualna” stała się ważnym terminem w opracowywaniu programów i polityki i coraz częściej pojawia się w dyskursie publicznym. W szerokiej interpretacji ten termin ma tę zaletę, że jest pojemny i obejmuje wszelkie stopnie przemocy i wszystkie formy wywołanego przez nią cierpienia (fizyczne, psychiczne i seksualne), a także wszelkie rodzaje aktów przemocy (z kontaktem fizycznym, bez kontaktu fizycznego, przez zaniechanie). Ważne jest, aby ustawodawcy i autorzy polityki w tym obszarze z jednej strony przyjmowali zintegrowane podejście do ochrony dzieci przed wszelkimi pogwałceniami ich ludzkiej godności i nietykalności seksualnej, a z drugiej – monitorowali sytuację i podejmowali odpowiednie działania, aby zapobiegać i przeciwdziałać nowym formom przemocy seksualnej, oraz by podejmowali wszelkie niezbędne środki, aby zapewnić dzieciom skuteczną ochronę, w tym poprzez zapewnienie odpowiednich mechanizmów referencyjnych⁷⁰.

W odniesieniu do dzieci terminy „wykorzystywanie seksualne” i „wyzyskiwanie seksualne” są – jak pokazują następne podrozdziały niniejszych Wytycznych – mocno ugruntowane w prawie międzynarodowym i pozostają kluczowe w przeciwdziałaniu pogwałceniom praw dzieci mającym charakter seksualny.

⁶⁷ <http://unstats.un.org/unsd/gender/aboutWW2015.html>. Wytyczne dotyczące opracowywania statystyk dotyczących przemocy seksualnej wobec kobiet, opublikowane przez Departament Statystyki ONZ, zawierają również „minimalną listę czynów”, które należy uwzględnić: http://unstats.un.org/unsd/gender/docs/Guidelines_Statistics_VAW.pdf.

⁶⁸ Zob. np. A. Basu, „Gender-Based Violence: Acts of Commission and Acts of Omission” [blog internetowy], 23 listopada 2015 r., <http://unfoundationblog.org/gender-based-violence-acts-of-commission-and-acts-of-omission/>.

⁶⁹ Komitet KPD, Komentarz ogólny nr 13, par. 20; Europejski Trybunał Praw Człowieka, „Case of X and Y v. the Netherlands”, orzeczenie z dn. 26 marca 1985 r.; Międzyamerykański Trybunał Praw Człowieka, „Case of González et al. (‘Cotton Field’) v. Mexico”, orzeczenie z dn. 16 listopada 2009 r.

⁷⁰ Mechanizm referencyjny to oparty na współpracy model, poprzez który podmioty publiczne wypełniają swoje obowiązki związane z ochroną praw ofiar. W Komentarzu ogólnym nr 13 (par. 50) Komitet KPD stwierdza, że „osoba otrzymująca raport powinna być wyposażona w klarowne wytyczne oraz przejść szkolenie na temat tego, kiedy i w jaki sposób przekierować sprawę do danej agencji, która będzie odpowiedzialna za dalsze koordynowanie działań. Następnie wyszkoleni pracownicy i administratorzy przekazują sprawę na poziomie międzysektorowym tam, gdzie uznają, że dzieci potrzebują ochrony (natychmiastowej lub długookresowej) oraz specjalistycznego wsparcia. Osoby wykwalifikowane pracujące w ramach systemu ochrony dzieci powinny być wyszkolone w zakresie współpracy z różnymi agencjami oraz zgodnie z protokołem współpracy. Proces ten będzie obejmował: a) partycypacyjną, multidyscyplinarną ocenę krótko- i długookresowych potrzeb dziecka, opiekunów i rodziny, z należyтым uwzględnieniem opinii dziecka oraz opiekunów i rodziny; b) przekazanie wyników oceny dziecku, opiekunom oraz rodzinie; c) skierowanie dziecka oraz rodziny w celu skorzystania z szerokiego zakresu usług, dzięki którym te potrzeby zostaną zaspokojone oraz d) kontynuacja i ewaluacja zasadności interwencji”.

W wielu krajowych systemach prawnych⁷¹, a także w prawie Unii Europejskiej⁷² użycie przemocy może stanowić okoliczność obciążającą w wypadku przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom.

Wreszcie, w pewnych okolicznościach przemoc seksualna może stanowić formę tortur lub innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania bądź karania. Według Konwencji ONZ w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania termin „tortury» oznacza każde działanie, którym jakiegokolwiek osobie umyślnie zadaje się ostry ból lub cierpienie, fizyczne bądź psychiczne, w celu uzyskania od niej lub od osoby trzeciej informacji lub wyznania, w celu ukarania jej za czyn popełniony przez nią lub osobę trzecią albo o którego dokonanie jest ona podejrzana, a także w celu zastraszenia lub wywarcia nacisku na nią lub trzecią osobę albo w jakimkolwiek innym celu wynikającym z wszelkiej formy dyskryminacji, gdy taki ból lub cierpienie powodowane są przez funkcjonariusza państwowego lub inną osobę występującą w charakterze urzędowym lub z ich polecenia albo za wyraźną lub milczącą zgodą⁷³. Komitet ONZ przeciwko Torturom stwierdził, że traktuje „przemoc seksualną i handel ludźmi w celach seksualnych jako akty tortur ze względu na płęć i dlatego uznaje je za leżące w zakresie kompetencji Komitetu⁷⁴. Komitet wielokrotnie wiązał przemoc seksualną z torturami⁷⁵. Podobne podejście prezentuje Międzyamerykańska Komisja Praw Człowieka, która przyjęła zgłoszenia i przeprowadziła wysłuchanie w sprawie tortur seksualnych kobiet w Meksyku, obiecując dalsze zajęcie się tym problemem⁷⁶. Ponadto Rada Praw Człowieka ONZ⁷⁷ uznaje, że przemoc seksualna i wykorzystywanie seksualne mogą stanowić formę tortur lub okrutnego, niehumanitarnego bądź poniżającego traktowania⁷⁸. Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych celowo powstrzymuje się przed sformułowaniem jednoznacznej definicji tortur, przyjmując, że to natura, cel i dotkliwość danego czynu – a nie utworzona wcześniej lista przestępstw czy zbrodni – powinna decydować o tym, czy jest on formą tortur⁷⁹. W każdych oko-

⁷¹ Przykłady: w Brazylii „Dos crimes contra a liberdade sexual” <http://www.oas.org/juridico/MLA/sp/bra/index.html>; w Argentynie „Delitos contra la integridad sexual” <http://www.infoleg.gov.ar/infolegInternet/anexos/15000-19999/16546/texact.htm#17>; w Hiszpanii „Delitos contra la libertad e indemnidad sexuales” https://www.boe.es/legislacion/codigos/codigo.php?id=038_Codigo_Penal_y_legislacion_complementaria&modo=1; we Francji „Des atteintes à l'intégrité physique ou psychique de la personne” <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070719>; w Niemczech „Offences against sexual self-determination” https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html.

⁷² Dyrektywa 2011/93/EU, supra 14, art. 9 o okolicznościach obciążających: „W zakresie, w jakim następujące okoliczności nie stanowią znamion przestępstw, o których mowa w art. 3–7, państwa członkowskie podejmują środki niezbędne do zapewnienia możliwości uznania następujących okoliczności, zgodnie z odpowiednimi przepisami prawa krajowego, za okoliczności obciążające [...]: (g) przestępstwo popełniono z użyciem poważnej przemocy lub popełnienie przestępstwa wyrządziło dziecku poważną szkodę”.

⁷³ Przyjęta 10 grudnia 1984 r., art. 1., <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19890630378>.

⁷⁴ Zob. np. <http://www1.umn.edu/humanrts/svaw/law/un/enforcement/comtorture.htm>. Należy jednak zauważyć, że Komitet ONZ przeciwko Torturom uwzględnia jedynie naruszenia popełnione przez Państwo Stronę, nie zajmując się sprawami dotyczącymi wyłącznie jednostek lub podmiotów niepaństwowych. Zob. np. <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet17en.pdf>.

⁷⁵ Na przykład w Sposzczeniach końcowych na temat piątego raportu okresowego Federacji Rosyjskiej (29 października – 23 listopada 2012 r.) Komitet przeciwko Torturom wyraził następującą obawę (par. 14): „Pomimo licznych doniesień dotyczących wielu form przemocy wobec kobiet na terenie Państwa Strony Komitet jest zaniepokojony niewielką liczbą formalnych skarg, dochodzeń i procesów sądowych dotyczących aktów przemocy domowej i przemocy wobec kobiet, w tym gwałtu małżeńskiego”. Ostatnio w Sposzczeniach końcowych na temat raportu wstępnego Iraku (11–12 sierpnia 2015 r.) Komitet wyraził zaniepokojenie „doniesieniami na temat bojowników Państwa Islamskiego gwałcących wzięte do niewoli kobiety, a także faktem, że ekstremistyczna grupa wprowadziła wzorzec przemocy seksualnej, niewolnictwa, porwań i handlu ludźmi, których celem są kobiety i dziewczęta należące do mniejszości religijnych i etnicznych (zob. S/2015/203, par. 28-31). Równie niepokojące są doniesienia na temat przemocy seksualnej, jakiej dopuszczają się członkowie armii irackiej oraz oddziałów ochotniczych po obu stronach konfliktu. Komitet jest także zaniepokojony bezkarnością sprawców takich czynów (art. 1, 2, 4 i 16)”.

⁷⁶ Zob. <http://hrbrief.org/2015/03/reports-of-sexual-torture-of-women-in-mexico/>.

⁷⁷ Komitet Praw Człowieka ONZ jest organem monitorującym realizację Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych, powołanym na mocy art. 28 tego paktu 23 marca 1976 r., 999 U.N.T.S 1057.

⁷⁸ Zob. np. następujące Sposzczenia końcowe Komitetu Praw Człowieka: Republika Zielonego Przylądka, UN Doc. CCPR/C/CPV/CO/1; Honduras, UN Doc. CCPR/C/HND/CO/1; Kenia, UN Doc. CCPR/C/KEN/CO/3, par. 17; Malawi, UN Doc. CCPR/C/MWI/CO/1, par. 15; Mozambik, UN Doc. CCPR/C/MOZ/CO/1, par. 17. Zob. też Komitet Praw Człowieka ONZ, „V.D.A and Argentina”, Komunikat nr 1608/2007, 29 marca 2011 r., UN Doc. CCPR/C/101/D/1608/2007.

⁷⁹ Komisja Praw Człowieka ONZ, „Article 7 (Prohibition of Torture, or Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment)”, Komentarz ogólny nr 20 do Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych, 10 marca 1992 r., par. 4.

licznościach państwo jest zobowiązane do przedsięwzięcia środków zapewniających dzieciom ochronę przed wszelkimi formami przemocy seksualnej lub wykorzystywania seksualnego, niezależnie od tego, czy ich sprawcami są osoby występujące w ramach kompetencji urzędowych, poza zakresem swoich kompetencji urzędowych, czy też w charakterze prywatnym⁸⁰.

Konkluzja: Przemoc seksualna wobec dzieci zawiera w sobie zarówno wyzyskiwanie seksualne, jak i wykorzystywanie seksualne dzieci. Termin ten może być używany jako pojęcie zbiorcze odnoszące się do obu tych zjawisk – zarówno działań, jak i zaniechań – i powiązane z przemocą fizyczną i psychiczną. Równocześnie w ramach owego szerszego modelu ważne jest utrzymanie zogniskowanej uwagi na rozmaitych konkretnych przejawach przemocy seksualnej wobec dzieci, co pozwoli na tworzenie precyzyjnych strategii ochrony i profilaktyki, a także indywidualnych działań podejmowanych wobec konkretnych pokrzywdzonych. Z perspektywy praw dziecka ważne jest, aby ochrona zapewniana przez ustawodawstwo i rozwiązania polityczne była jak najszersza i jak najskuteczniejsza, nie zostawiając miejsca na luki prawne oraz zapewniając wszystkim dzieciom ochronę i wolność od krzywdzenia.

B.4. Terminy powiązane

B.4.i Napaść seksualna na dziecko (*child sexual assault*)

⊕ *Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.*

Napaść seksualną definiuje się jako „działanie lub akt przymuszenia osoby wbrew jej woli do podjęcia czynności seksualnych; przestępstwo polegające na wymuszaniu kontaktu seksualnego” albo „kontakt seksualny, który na ogół wiąże się z użyciem siły wobec osoby bez jej zgody”⁸¹.

⁸⁰ Ibid., par. 2.

⁸¹ Zob. Oxford British and World English Dictionary oraz Merriam-Webster English Dictionary.

C. Wykorzystywanie seksualne dzieci (*child sexual abuse*)

⊕ *Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.*

C.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych

- i. 1989: Konwencja o prawach dziecka mówi o „wszelkich formach wyzysku seksualnego [*sexual exploitation*] i nadużyć seksualnych [*sexual abuse*]” w art. 34, który następnie opisuje zobowiązanie Państw Stron do ochrony dzieci przed wyzyskiwaniem seksualnym i wykorzystywaniem seksualnym: „Dla osiągnięcia tych celów Państwa-Strony podejmą w szczególności wszelkie właściwe kroki o zasięgu krajowym, dwustronnym oraz wielostronnym dla przeciwdziałania: a. nakłanianiu lub zmuszaniu dziecka do jakichkolwiek nielegalnych działań seksualnych; b. wykorzystywaniu dzieci do prostytucji lub innych nielegalnych praktyk seksualnych; c. wykorzystywaniu dzieci w pornograficznych przedstawieniach i materiałach”.
- ii. 1999: Afrykańska karta praw i dobra dziecka w art. 27 mówi o „wszelkich formach wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego”.
- iii. 2007: Konwencja z Lanzarote odnosi się zarówno do „seksualnego wykorzystywania”, jak i „niegodziwego traktowania w celach seksualnych”. W preambule Konwencji czytamy, że „wszelkie formy niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych, w tym przypadki czynów popełnianych za granicą, mają destrukcyjny wpływ na zdrowie dziecka i jego rozwój psychospołeczny” Artykuł 3 lit. b stwierdza, że „«seksualne wykorzystywanie dzieci oraz niegodziwe traktowanie dzieci w celach seksualnych» obejmuje zachowania, o których mowa w art. 18–23 niniejszej Konwencji”. Są to: wykorzystywanie seksualne, przestępstwa związane z prostytucją dziecięcą, pornografia dziecięca, udział dziecka w prezentacjach seksualnych, demoralizowanie dzieci oraz nagabywanie dzieci w celach seksualnych. Artykuł 18 ust. 1 mówi o „wykorzystaniu seksualnym” (*sexual abuse*), definiując je dla celów zapewniania karalności następująco: „(a) uczestnictwie w czynnościach seksualnych z udziałem dziecka, które zgodnie z prawem krajowym nie osiągnęło wieku umożliwiającego mu wyrażenie zgody na podejmowanie czynności seksualnych”⁸² oraz „(b) uczestnictwie w czynnościach seksualnych z udziałem dziecka w przypadku: zastosowania przymusu, siły, groźby lub nadużycia zaufania, władzy lub wpływu na dziecko, w tym w ramach rodziny lub nadużycia szczególnej sytuacji ofiary, zwłaszcza jej ułomności fizycznej lub psychicznej lub zależności”.
- iv. 2011: Dyrektywa 2011/93/UE⁸³ w art. 3 podaje szczegółową definicję przestępstw związanych z wykorzystywaniem seksualnym, zawierając w niej doprowadzenie dziecka do bycia świadkiem czynności seksualnych lub wykorzystywania seksualnego, podejmowanie czynności seksualnych z udziałem dziecka oraz użycia przymusu, przemocy lub groźby w celu nakłonienia dziecka do czynności seksualnych z osobą trzecią.

C.2. Instrumenty niewiążące

Termin „wykorzystywanie seksualne dzieci” występuje często w rezolucjach Zgromadzenia Ogólnego ONZ i Rady Praw Człowieka dotyczących praw dziecka (nazywanych rezolucjami zbiorczymi) oraz innych niewiążących dokumentach międzynarodowych i regionalnych (np. dokumentach Rady Europy).

⁸² Należy przy tym zauważyć, że art. 18 ust. 3 wyjaśnia, iż artykuł 18 ust. 1 lit. a nie obejmuje czynności seksualnych między dziećmi podejmowanych za obopólną zgodą.

⁸³ Dz. Urz. UE L 335 z 17.12.2011

C.3. Uwagi terminologiczne

Konwencja o prawach dziecka nie wyjaśnia jednoznacznie, na czym polega różnica między wykorzystywaniem seksualnym dzieci (*child sexual abuse*) a wyzyskiwaniem seksualnym dzieci (*child sexual exploitation*). Należy jednak zwrócić uwagę na to, że wykorzystywanie seksualne dzieci nie wymaga elementu wymiany i może służyć wyłącznie satysfakcji seksualnej sprawcy, podczas gdy wyzyskiwanie seksualne dzieci można rozpoznać na podstawie zawartego w nim elementu wymiany (więcej szczegółów dotyczących wyzyskiwania seksualnego dzieci można znaleźć w rozdziale D). Powtarzającą się (choć nie konieczną) cechą wykorzystywania seksualnego dzieci jest to, że jego sprawcami są osoby, które nie są obce dla ofiary i które pozostają z nią w relacji władzy lub kontroli⁸⁴. Owa władza może się opierać na więzach rodzinnych (np. krewny), na pozycji władzy/kontroli zajmowanej przez sprawcę (np. nauczyciel, trener) bądź na innych czynnikach. Władza danej osoby nad dzieckiem może także wynikać z relacji zaufania lub zależności, zbudowanej przez sprawcę w celu zmanipulowania dziecka i nakłonienia go do czynności seksualnych⁸⁵.

Według angielskich słowników słowo *abuse* (krzywdzenie, wykorzystywanie) odnosi się do okrutnego lub pełnego przemocy – również seksualnej – traktowania danej osoby, zwłaszcza gdy dzieje się to regularnie lub wielokrotnie⁸⁶. To, że sprawcy wykorzystywania seksualnego dzieci to w większości wypadków osoby znane ofiarom, dodatkowo ułatwia wielokrotne dokonywanie tego aktu⁸⁷.

Organizacja Narodów Zjednoczonych zaproponowała ogólną, bardzo szeroką definicję wykorzystywania seksualnego (nie tylko w odniesieniu do dzieci) jako „faktycznej ingerencji fizycznej o charakterze seksualnym bądź groźby takiej ingerencji, przy użyciu siły albo w warunkach nierówności lub przymusu”⁸⁸.

Wykorzystywanie seksualne dzieci definiowano jako „każdą czynność seksualną pomiędzy dzieckiem a blisko spokrewnionym członkiem rodziny (kazirodstwo), bądź też pomiędzy dzieckiem a dorosłym lub starszym dzieckiem spoza rodziny. Wiąże się z jawnym użyciem siły lub przymusu, bądź też – w przypadkach, gdy ofiara nie może wyrazić zgody na czynności seksualne ze względu na młody wiek – z domyślnym użyciem siły”⁸⁹.

Światowa Organizacja Zdrowia przedstawia szczegółową definicję wykorzystywania seksualnego dzieci: „Wykorzystywanie seksualne dziecka to włączanie dziecka w aktywność seksualną, której nie jest ono w stanie w pełni zrozumieć i udzielić na nią świadomej zgody i/lub na którą nie jest dojrzałe rozwojowo i nie może zgodzić się w ważny prawnie sposób i/lub która jest niezgodna z normami prawnymi lub obyczajowymi danego społeczeństwa. Z wykorzystywaniem seksualnym mamy do czynienia, gdy taka aktywność wystąpi pomiędzy dzieckiem a dorosłym lub dzieckiem a innym dzieckiem, jeśli te osoby ze względu na wiek bądź stopień rozwoju pozostają w relacji opieki, zależności, władzy. Celem takiej aktywności jest zaspokojenie potrzeb innej osoby”⁹⁰.

⁸⁴ Zob. np. Pinheiro, *World Report on Violence against Children*, supra 55, rozdział 3. W raporcie wyjaśniającym do Konwencji z Lanzarote (par. 48) również czytamy, że sprawcami wykorzystywania seksualnego dzieci są zwykle osoby bliskie ofierze.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Zob. Oxford British and World English Dictionary.

⁸⁷ Wydaje się, że istnieje wyraźna korelacja między faktem, że sprawcą wykorzystywania seksualnego często bywa znany i darzony zaufaniem opiekun dziecka, a faktem, że wykorzystywanie seksualne dzieci często występuje wielokrotnie i przez długi czas oraz cechuje się rosnącą inwazyjnością seksualną. Zob. np. WHO “Guidelines for Medico-Legal Care for Victims of Sexual Violence”, Genewa, WHO, 2003, rozdz. 7, s. 76.

⁸⁸ Sekretariat ONZ, “Secretary-General’s Bulletin on Special Measures for Protection for Sexual Exploitation and Abuse”, 9 października 2003, część 1 <https://oios.un.org/resources/2015/01/ST-SGB-2003-13.pdf>. IASC, “Guidelines for Integrating Gender Based Violence Interventions in Humanitarian Action” (supra 61), używa tej samej definicji (s. 322), http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/femm/dv/gbv_toolkit_book_01_20_2015_/gbv_toolkit_book_01_20_2015_en.pdf.

⁸⁹ N. Dominguez, C. Nelke, B. Perry, “Child Sexual Abuse”, *Encyclopaedia of Crime and Punishment*, Vol. 1, 2002, cyt. w: IASC, “Guidelines for Integrating Gender-Based Violence Interventions”, supra 61, s. 321.

⁹⁰ Wytyczne WHO http://www.who.int/violence_injury_prevention/resources/publications/en/guidelines_chap7.pdf; przekład polski za: M. Sajkowska, „Wykorzystywanie seksualne dzieci. Ustalenia terminologiczne, skala zjawiska, oblicza problemu społecznego”, w: „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka”, Vol. 1, No 1 (2002).

Chociaż większość form wykorzystywania seksualnego dzieci to wykorzystywanie z kontaktem fizycznym, trzeba pamiętać, że może do niego dochodzić również bez kontaktu fizycznego. Do częstych przykładów wykorzystywania seksualnego bez kontaktu fizycznego należy nękanie seksualne dzieci, w tym nękanie słowne, takie jak niepożądane komentarze o charakterze seksualnym⁹¹. Zważywszy na rosnącą falę wykorzystywania seksualnego dzieci za pośrednictwem internetu lub innych TIK, coraz ważniejsze staje się poświęcanie należytej uwagi formom wykorzystywania seksualnego bez kontaktu fizycznego oraz ich oddziaływaniu na dzieci pokrzywdzone.

Konkluzja: Wykorzystywanie seksualne dzieci nie musi zawierać w sobie elementu wymiany i może służyć wyłącznie osiągnięciu satysfakcji seksualnej przez sprawcę. Takie formy wykorzystywania mogą być dokonywane bez użycia siły – czynnikami determinującymi są wówczas inne elementy, takie jak autorytet, władza czy manipulacja. Ponadto należy zauważyć, że w sytuacji, gdy dziecko nie osiągnęło wieku przyzwolenia na czynności seksualne, dowiedzenie występowania któregoś z tych elementów nie jest prawnie wymagane. Samo to, że doszło do czynności seksualnych, jest wystarczające, aby stwierdzić wykorzystywanie seksualne. Ponadto wykorzystywanie seksualne dzieci może przebiegać zarówno z kontaktem fizycznym, jak i bez takiego kontaktu. Wykorzystywanie seksualne dzieci jest szeroką kategorią, która w swej istocie definiuje krzywdę wyrządzoną dziecku poprzez zmuszenie go – siłą lub w inny sposób – do czynności seksualnych, niezależnie od tego, czy dziecko jest świadome tego, co się dzieje. Termin ten jest więc właściwym pojęciem zbiorczym dla wielu innych terminów wymienionych w tym dokumencie. Angielskie terminy *child sexual abuse* i *sexual abuse of children* są używane zamiennie i nie stwarzają szczególnych problemów. Z perspektywy językowej wykorzystywanie (*abuse*) w tym kontekście samo w sobie implikuje złe traktowanie innej osoby i wydaje się wystarczająco jasne, aby nie wywoływać nieporozumień. Tym samym termin „wykorzystywanie seksualne dzieci” wskazuje jednoznacznie na to, że ktoś inny dopuszcza się wykorzystywania dziecka.

C.4. Terminy powiązane

C.4.i Kazirodstwo (*incest*)

⊕ *Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.*

Termin „kazirodstwo” odnosi się do czynności seksualnych między dwiema osobami blisko spokrewnionymi, np. między rodzeństwem lub rodzicem i dzieckiem. Kazirodstwo z udziałem dziecka stanowi wykorzystywanie seksualne. Podczas gdy niektóre krajowe systemy prawne wymagają więzów krwi, aby dana czynność seksualna została uznana za kazirodstwo, inne rozszerzyły to pojęcie na członków rodziny, którzy nie są spokrewnieni, ale są uważani za zbyt bliskich, aby podejmować czynności seksualne (np. ojczym lub macocha). Jeszcze inne systemy prawne za kazirodstwo uznają wyłącznie relacje wertykalne, co oznacza, że prawo go dotyczące nie obejmuje relacji seksualnych między rodzeństwem. Według poważanych słowników kazirodstwo oznacza „stosunki seksualne między osobami uznawanymi za zbyt blisko spokrewnione, aby mogły zawrzeć związek małżeński”⁹². Czasami bywa ono również definiowane jako „przestępstwo polegające na odbyciu stosunku płciowego z rodzicem, dzieckiem, bratem lub siostrą albo wnukiem”⁹³.

C.4.ii Zgwałcenie dziecka (*rape of a child*)

⊕ *Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.*

⁹¹ Zob. podrozdział C.4.V na temat nękania seksualnego dziecka (*sexual harassment of a child*).

⁹² Zob. np. Oxford British and World English Dictionary.

⁹³ Ibid.

Zgwałcenie (gwałt) jest przestępstwem polegającym na zmuszeniu drugiej osoby (w tym wypadku dziecka) do stosunku seksualnego wbrew jej woli i często wiąże się z użyciem siły lub przemocy fizycznej⁹⁴. W niektórych państwach zgwałcenie dziecka jest aktem zdefiniowanym w prawie krajowym jako czyn, który może być dokonany wyłącznie wobec osoby płci żeńskiej, co czyni je przestępstwem uwarunkowanym płcią⁹⁵. Posługując się tym terminem, należy zadbać o to, by był on używany w sposób neutralny ze względu na płeć. Ponadto chociaż w prawie karnym stwierdzenie przestępstwa zgwałcenia na ogół wymaga pewnej formy penetracji⁹⁶, niektóre kraje odeszły od terminu „zgwałcenie” w Kodeksie karnym i przyjęły zapisy dotyczące (np.) „napaści seksualnej”, które rozszerzają zakres tego przestępstwa na akty seksualne bez penetracji⁹⁷.

C.4.iii Molestowanie seksualne dzieci (*child sexual molestation*)

W polskim porządku prawnym używamy pojęcia „wykorzystywanie seksualne dzieci”. Pojęcie „molestowania” jest związane ze stosunkami pracy i odnosi się do naruszania zasady poszanowania godności pracownika (art. 11¹ Kodeksu pracy). Molestowanie w tym rozumieniu może mieć charakter seksualny (szantaż seksualny) lub nieseksalny (np. stwarzanie negatywnej, nieprzyjemnej, atmosfery w miejscu pracy, a także wrogich, nieprzyjaznych warunków pracy przez dowolnego współpracownika lub przełożonego).⁹⁸

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

Molestowanie oznacza dotykanie lub nękanie drugiej osoby, zwłaszcza dziecka, w sposób seksualny⁹⁹. Termin ten pochodzi od łacińskiego słowa *molestare* (niepokoić, naprzykrzać się) i *molestus* (dokuczliwy).¹⁰⁰ Angielski termin *molestation* (prześladowanie, niepokojenie) jest powszechnie używany w kontekście prawa rodzinnego, zwykle w odniesieniu do relacji między małżonkami/rodzicami (np. *non-molestation clause* [zakaz prześladowania / zakaz zbliżania się] w kontekście postępowania rozwodowego/separacyjnego i w sprawach dotyczących przemocy domowej w krajach anglosaskich)¹⁰¹.

Komentarz Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę

W języku polskim nie rekomendujemy używania terminu „molestowanie seksualne dzieci” dla określania czynności związanych z problemem wykorzystywania seksualnego. Termin nie jest odpowiedni ze względu na swoją konotację ze środowiskiem pracy i przepisami prawa pracy. Jego użycie w odniesieniu do dzieci może także bagatelizować uszczerbki, jakich doznaje dziecko w wyniku wykorzystywania. Rekomendujemy używanie terminu „wykorzystywanie seksualne dzieci”.

⁹⁴ Zob. Oxford Advanced Learner's Dictionary i Cambridge Essential English Dictionary.

⁹⁵ Na przykład w Rosji przestępstwo zgwałcenia nie istnieje, gdy ofiarą jest chłopiec; taki czyn określa się mianem „aktu przemocy o charakterze seksualnym”; zob. kodeks karny Federacji Rosyjskiej, 1996 (nowelizowany), art. 131 i 132 (w języku rosyjskim), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/6b12cdea9308b35504628c3292186f5140f65a68/.

⁹⁶ Zob. np. definicja zgwałcenia w Federal Bureau of Investigation Uniform Crime Reporting (UCR): „penetracja, choćby minimalna, pochwy lub odbytu przy użyciu jakiegokolwiek części ciała lub przedmiotu, bądź też penetracja oralna przy użyciu organu płciowego, bez zgody ofiary”; francuski kodeks karny, art. 222-23–222-26: „*tout acte de pénétration sexuelle, de quelque nature qu'il soit, commis sur la personne d'autrui par violence, contrainte, menace ou surprise. Tout acte de pénétration sexuelle est visé : buccale, vaginale, anale, par le sexe, par le doigt, par un objet.*”

⁹⁷ Zob. np. kanadyjski Kodeks karny, art. 264 *et seq.*

⁹⁸ Art. 18^{3a} § 5, 6 i 7, Kodeks pracy; Dz.U.2019.1040.

⁹⁹ Zob. Oxford Advanced Learner's Dictionary i Cambridge Essential English Dictionary.

¹⁰⁰ Zob. Oxford Advanced Learner's Dictionary.

¹⁰¹ Zob. np. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/27/part/IV/crossheading/nonmolestation-orders>.

C.4.iv Dotykanie seksualne dziecka (*sexual touching of children*)

⊕ *Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.*

Nie istnieje uzgodniona na poziomie międzynarodowym (prawna) definicja dotykania dziecka w sposób seksualny. Dotykać oznacza jednak położyć dłonie (fizycznie) na czymś lub na kimś, a termin „dotykanie seksualne dziecka” odnosi się przede wszystkim do aktu dotykania intymnych części ciała dziecka lub zmuszania dziecka, aby dotykało swoich intymnych części ciała w celu osiągnięcia przez sprawcę gratyfikacji seksualnej / podniecenia seksualnego¹⁰².

Dotyk seksualny często zapoczątkowuje – wraz z komentarzami o charakterze seksualnym¹⁰³ – stopniowo eskalujący proces wykorzystywania seksualnego dziecka przez osobę dorosłą lub przez inne dziecko¹⁰⁴. Z tego powodu interwencja na tym etapie może być decydująca dla uniknięcia dalszego, bardziej poważnego wykorzystywania seksualnego dziecka.

Konkluzja: Dotykanie seksualne dziecka jest formą wykorzystywania seksualnego. Chociaż termin „dotyk seksualny” może mieć, rzecz jasna, konotacje pozytywne, gdy odnosi się do dobrowolnych kontaktów seksualnych między dorosłymi, opisuje on akty wykorzystywania, gdy osobą dotykana jest dziecko – z wyjątkiem sytuacji, gdy obie osoby są dziećmi powyżej wieku przyzwolenia na czynności seksualne, a dotyk odbywa się za obopólną zgodą.

C.4.v Napastowanie seksualne dziecka (*sexual harassment of a child*)

⊕ *Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.*

Termin „napastowanie” (*harassment*) oznacza „naprzykrzanie się lub niepokojenie drugiej osoby poprzez wywieranie na nią presji albo mówienie lub robienie nieprzyjemnych rzeczy pod jej adresem”¹⁰⁵. Konwencja stambulska definiuje napastowanie seksualne (*sexual harassment*) jako jakąkolwiek formę niepożądanych zachowań werbalnych, niewerbalnych lub fizycznych o charakterze seksualnym, których celem lub skutkiem jest naruszenie godności osoby, zwłaszcza poprzez tworzenie atmosfery zastraszenia, wrogości, upodlenia, poniżenia lub obrazy (art. 40).

Konwencja stambulska proponuje jedyną (jak dotąd) międzynarodową definicję prawną napastowania seksualnego, chociaż takie czyny są powszechnie uznawane za formę przemocy uwarunkowanej płcią¹⁰⁶.

Niepożądane komentarze seksualne mogą być jedną z form napastowania seksualnego. Proces wykorzystywania seksualnego może obejmować, a nawet zacząć się od niepożądanych komentarzy seksualnych dotyczących np. sposobu, w jakie dziecko jest ubrane, jego makijażu albo urody, uprawiających dziecko w zakłopotanie. Chociaż takie komentarze nie zawsze prowadzą do poważniejszych form wy-

¹⁰² W Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii dotykanie seksualne dziecka jest formą napaści seksualnej („napaść seksualna poprzez dotyk”). Dotyk musi być celowy i mieć podłoże seksualne; obejmuje on wszelkie formy kontaktu fizycznego, w tym dotyk przez ubranie i bezpośredni kontakt ze skórą drugiej osoby.

¹⁰³ Zob. podrozdział C.4.v na temat „nękania seksualnego dziecka”.

¹⁰⁴ „Wykorzystywanie seksualne dzieci często występuje w postaci powtarzających się epizodów, które z biegiem czasu stają coraz bardziej inwazyjne. Sprawcy zwykle wciągają dziecko w stopniowy proces seksualizowania relacji z upływem czasu”. Zob. WHO, Guidelines for medico-legal care for victims of sexual violence, rozdz. 7: Child sexual abuse.

¹⁰⁵ Zob. Oxford Advanced Learner’s Dictionary.

¹⁰⁶ Zob. np. WAVE (Women Against Violence Europe) i UN Population Fund (UNFPA) Regional Office for Eastern Europe and Central Asia, “Strengthening Health System Responses to Gender-based Violence in Eastern Europe and Central Asia – A Resource Package”, *Defining Gender-Based Violence*, <http://www.health-genderviolence.org/training-programme-for-health-care-providers/facts-on-gbv/defining-gender-based-violence/21>.

korzystywania seksualnego, to mogą wyrządzać dziecku krzywdę, a co za tym idzie – należy je uznać za formę wykorzystywania bez kontaktu fizycznego¹⁰⁷.

Pojęcia „napastowania seksualnego” używa się częściej w odniesieniu do osób dorosłych niż do dzieci – często w związku z sytuacjami występującymi w miejscu pracy lub w innych miejscach poza domem (choć może również występować w środowisku domowych/rodzinnym). Do napastowania seksualnego dzieci może dochodzić w szkole albo w innych miejscach, a jego sprawcami bywają np. nauczyciele, trenerzy lub inni pracownicy odpowiedzialni za opiekę nad dziećmi¹⁰⁸.

Konkluzja: Co istotne, termin „napastowanie seksualne” odnosi się nie tylko do zachowań o charakterze seksualnym, podejmowanych z jawną intencją pogwałcenia godności drugiej osoby (cel), ale także do zachowań o charakterze seksualnym, których dana osoba doświadcza jako obraźliwych lub zastraszających (skutek)¹⁰⁹. Co za tym idzie – pojęcie to jest wyraźnie powiązane ze zjawiskiem, które czasami bywa nazywane „dręczeniem seksualnym” (*sexual bullying*)¹¹⁰. Przykładem mogą być „niepożądane komentarze seksualne” – osoba, która je wypowiada, może nie mieć na celu naruszenia godności drugiej osoby, ale mogą one przynieść taki skutek.

C.4.vi Wykorzystywanie seksualne dzieci przy użyciu internetu (*online child sexual abuse*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

Jak wyjaśniono w podrozdziale A.3.viii dotyczącym pojęcia dziecka w środowisku internetowym, wyzyskiwanie seksualne i wykorzystywanie seksualne dzieci coraz częściej są dokonywane przy użyciu internetu lub w sposób powiązany ze środowiskiem internetowym.

Wykorzystywanie seksualne przy użyciu internetu może oznaczać każdą z form wykorzystywania seksualnego dzieci omówionych w poprzednich rozdziałach, mającą związek ze środowiskiem internetowym. Może więc przyjmować formę np. nękania seksualnego w mediach społecznościowych lub za pośrednictwem innych kanałów online.

Wykorzystywanie seksualne nabiera również wymiaru internetowego, kiedy np. akty wykorzystywania seksualnego są fotografowane lub nagrywane w formacie audio/wideo, a następnie zamieszczane w internecie do użytku prywatnego lub w celu udostępnienia ich innym osobom (zob. podrozdział D.4.ii na temat „wyzyskiwania seksualnego dzieci w internecie”). Każde kolejne obejrzenie lub udostępnienie takiego zarejestrowanego materiału stanowi nowe pogwałcenie praw dziecka. Więcej informacji na temat różnych form wykorzystywania seksualnego przy użyciu internetu można znaleźć w następnych podrozdziałach¹¹¹.

¹⁰⁷ Wykorzystywanie seksualne dzieci często dzieli się na wykorzystywanie z kontaktem seksualnym i wykorzystywanie bez kontaktu fizycznego, przy czym to drugie obejmuje akty, w których sprawca nie dotyka dziecka. Zob. np. National Society for the Prevention of Cruelty to Children, „Child Sexual Abuse”, Research Briefing, lipiec 2013. Rape, Abuse and Incest National Network definiuje „nękanie seksualne” (*sexual harassment*) jako zachowania obejmujące „niechciane umizgi seksualne, prośby o przysługi seksualne oraz inne formy nękania werbalnego lub fizycznego o charakterze seksualnym”. Zob. <https://rainn.org/get-information/types-of-sexual-assault/sexual-harassment>. Podobne definicje nękania seksualnego, w których wymienia się wprost niepożądane komentarze/uwagi o charakterze seksualnym można znaleźć np. w: <https://sapac.umich.edu/article/63>.

¹⁰⁸ I.I. Akkaab, „Sexual Harassment for Grades in Tertiary Institutions – A Myth or Reality?” *Global Awareness Society International 21st Annual Conference*, New York City, maj 2011 r., s. 1–11.

¹⁰⁹ Konwencja stambulska, raport wyjaśniający, par. 208, który wyjaśnia, że chodzi o czyny, których „celem lub skutkiem jest naruszenie godności ofiary”.

¹¹⁰ Chociaż dręczenie (*bullying*) nie musi się wiązać z wykorzystywaniem lub wyzyskiwaniem seksualnym, może zawierać takie elementy i być powiązane z sekstingiem, uwodzeniem i szantażem przy użyciu materiałów o charakterze seksualnym (*sextortion*). Termin „dręczenie seksualne” bywa używany w odniesieniu do przymusu, zastraszania lub nakłaniania do czynności seksualnej przez rówieśników, bądź też do niepożądanej presji ze strony rówieśników w celu nakłonienia danej osoby do uprawiania seksu. Zob. np. UK Department for Children, Schools and Families, „Safeguarding Children and Young People from Sexual Exploitation”, 2009.

¹¹¹ Zob. rozdz. F: „Pornografia dziecięca”, G: „Wykorzystywanie seksualne dzieci w internecie w czasie rzeczywistym” i H: „Nagabywanie dzieci w celach seksualnych”.

Należy jednak zauważyć, że wykorzystywanie seksualne dzieci przy użyciu internetu samo w sobie nie jest nową, odrębną formą wykorzystywania seksualnego. Internet jedynie ułatwia dokonywanie różnych form wykorzystywania seksualnego dzieci i może zwiększać dostępność dzieci dla osób, które chcą je wykorzystywać seksualnie.

„Wirtualne wykorzystywanie seksualne dzieci” (*virtual child sexual abuse*) jest terminem, który czasami jest używany jako synonim „wykorzystywania seksualnego dzieci przy użyciu internetu”. Należy jednak uważać, aby nie mylić tych dwóch terminów, mających wyraźnie odmienne znaczenie. Słowo „wirtualny” odnosi się do sztucznie lub cyfrowo stworzonych obrazów dzieci uczestniczących w czynnościach seksualnych. Realistyczność tych obrazów stwarza iluzję, że przedstawiają one prawdziwe dzieci – chociaż w rzeczywistości tak nie jest¹¹². Więcej informacji na temat wirtualnego wykorzystywania seksualnego dzieci można znaleźć w podrozdziale F.4.II dotyczącym „generowanych komputerowo/cyfrowo materiałów przedstawiających wykorzystywanie seksualne dzieci”.

Konkluzja: Termin „wykorzystywanie seksualne dzieci przy użyciu internetu” stał się często używanym terminem oznaczającym zarówno wykorzystywanie seksualne dzieci ułatwiane przez TIK (np. uwodzenie dzieci w internecie), jak i wykorzystywanie seksualne dzieci popełnione w innym miejscu, a następnie powielane przez udostępnianie materiałów przedstawiających takie akty online – np. w postaci zdjęć lub nagrań wideo online (w tym momencie wykorzystywanie staje się wyzyskiwaniem, zob. podrozdział D.4.II: „Wyzyskiwanie seksualne dzieci przy użyciu internetu”). W pierwszym wypadku preferowany jest termin „wspomagane internetowo wykorzystywanie seksualne dzieci” (*online-facilitated child sexual abuse*).

¹¹² Interpol, „Appropriate Terminology”, par. 21, <http://www.interpol.int/Crime-areas/Crimes-against-children/Appropriate-terminology>.

D. Wyzyskiwanie seksualne dzieci (*child sexual exploitation*)

⊕ Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.

D.1 Definicje w wiążących instrumentach prawnych

- i. 1989: Jak wspomniano w rozdziale C dotyczącym wykorzystywania seksualnego dzieci, KPD mówi o „wszelkich formach wyzysku seksualnego [sexual exploitation] i nadużyć seksualnych [sexual abuse]” w art. 34, a w szczególności o „(b) wykorzystywaniu dzieci do prostytucji lub innych nielegalnych praktyk seksualnych; (c) wykorzystywaniu dzieci w pornograficznych przedstawieniach i materiałach”.
- ii. 1999: AKPDD mówi o wszelkich formach wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego, a w art. 27 wspomina wprost o „(a) nakłanianiu, przymuszaniu lub zachęcaniu dzieci do podejmowania jakichkolwiek czynności seksualnych; (b) wykorzystywaniu dzieci w prostytucji bądź innych praktykach seksualnych; oraz (c) wykorzystywaniu dzieci w czynnościach, przedstawieniach i materiałach pornograficznych”.
- iii. 2000: PFHD mówi o wyzyskiwaniu seksualnym (w polskiej wersji Protokołu – wykorzystywaniu seksualnym) w art. 3, w którym zobowiązuje Państwa Strony do objęcia sankcjami karnymi wyzyskiwania seksualnego dzieci w kontekście tego, co w PFHD określa się mianem handlu dziećmi (art. 3 ust. 1 lit. a (i)a).
- iv. 2007: Konwencja z Lanzarote, jak wspomniano wcześniej, wymienia zachowania stanowiące przestępstwa wyzyskiwania seksualnego dzieci i wykorzystywania seksualnego dzieci, opisane w art. 18–23. W preambule mowa o wyzyskiwaniu (*exploitation*; w polskim przekładzie Konwencji – „wykorzystywanie”) jako „seksualnym wykorzystywaniu dzieci, a zwłaszcza dziecięcej pornografii oraz prostytucji”.
- v. 2011: Dyrektywa 2011/93/UE definiuje przestępstwa związane z wyzyskiwaniem seksualnym (w polskim przekładzie Dyrektywy – „przestępstwa związane z wykorzystywaniem seksualnym”) w art 4. Definicja ta uwzględnia takie akty jak doprowadzenie dziecka do udziału w przedstawieniach pornograficznych, świadoma obecność w przedstawieniach pornograficznych z udziałem dzieci, doprowadzenie dziecka do uczestnictwa w prostytucji dziecięcej oraz podejmowanie czynności seksualnych z udziałem dziecka związane z korzystaniem z prostytucji dziecięcej.

D.2 Instrumenty niewiążące

Termin „wyzyskiwanie seksualne dzieci” występuje często w rezolucjach Zgromadzenia Ogólnego ONZ (UNGA) oraz Rady Praw Człowieka (HRC) dotyczących praw dziecka (nazywanych rezolucjami zbiorczymi) oraz w innych niewiążących dokumentach międzynarodowych i regionalnych (np. dokumentach Rady Europy)¹¹³.

D.3 Uwagi terminologiczne

Dziecko jest pokrzywdzone wyzyskiwaniem seksualnym, gdy bierze udział w czynnościach seksualnych w zamian za coś (np. jakąś korzyść lub choćby obietnicę korzyści) uzyskanego od osoby trzeciej, sprawcy lub przez samo dziecko.

¹¹³ Kilka przykładów: rezolucja UNGA 51/77 z 20 lutego 1997 r.; rezolucja UNGA 57/306 z 22 Maja 2003 r.; rezolucja UNGA 69/484 z 5 grudnia 2014 r.; Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy, Rezolucja „Seksualne wykorzystywanie dzieci: zero tolerancji”, 5 września 2002 r.; Rada Europy, Zalecenie Komitetu Ministrów nr R(91)11 w sprawie wykorzystywania seksualnego dzieci i młodzieży, pornografii i prostytucji dziecięcej oraz handlu dziećmi; Rada Europy, Zalecenie Komitetu Ministrów Rec(2001)16 w sprawie ochrony dzieci przed wykorzystywaniem seksualnym.

Dziecko może być przymuszone do sytuacji wyzyskiwania seksualnego przy użyciu siły fizycznej lub gróźb. Może również zostać nakłonione do udziału w takich czynnościach seksualnych za sprawą bardziej złożonych i subtelnych czynników ludzkich lub sytuacyjnych, takich jak nierówność sił/władzy między dzieckiem pokrzywdzonym a sprawcą¹¹⁴.

Chociaż każde dziecko może zostać wyzyskane seksualnie, pewne okoliczności czynią dzieci szczególnie narażonymi na taki wyzysk (np. bieda, krzywdzenie/zaniedbywanie, brak opieki, bezdomność). Ponadto wiek dziecka może zwiększać ryzyko wyzyskiwania seksualnego z powodu często spotykanego błędnego założenia, że starsze dzieci zgadzają się na doświadczane krzywdzenie albo nie potrzebują ochrony.

W tym kontekście „wyzyskiwanie” jest więc kluczowym terminem, którego znaczenie istotnie odróżnia omawiane zjawisko od przemocy seksualnej i wykorzystywania seksualnego dzieci. Najważniejsza różnica kryje się w pojęciu wymiany stanowiącej element wyzyskiwania, lecz nieobecnej w wypadku wykorzystywania lub przemocy.

Według uznanych słowników „wyzysk” to wykorzystanie czegoś lub kogoś (nieuczciwe) dla własnego zysku¹¹⁵, wykorzystanie osoby lub sytuacji, zwłaszcza w sposób nieetyczny lub niesprawiedliwy, dla własnych celów¹¹⁶, albo nieuczciwe traktowanie innych w celu uzyskania korzyści lub zysku¹¹⁷. Idea uzyskania korzyści, przewagi lub zysku poprzez czynności seksualne podejmowane w ramach wyzyskiwania seksualnego nie musi mieć nic wspólnego z zyskiem finansowym (co jasno wynika ze znaczenia tego słowa); może to być dowolny rodzaj korzyści.

Warto zauważyć, że pojęcie wymiany często pojawia się w kontekście materiałów przedstawiających wykorzystywanie seksualne dzieci (pornografii dziecięcej) – takie materiały często są wymieniane na inne, podobne materiały lub pieniądze, co jest równoznaczne z wyzyskiwaniem seksualnym dzieci. Z drugiej strony wykorzystywanie seksualne przedstawione na tych materiałach pierwotnie mogło nie być popełnione dla zysku finansowego. W tym sensie akty popełnione przeciwko dziecku oraz wizerunki dziecka mogą być równocześnie przejawem wykorzystywania seksualnego i wyzyskiwania seksualnego.

W bardziej ogólnym ujęciu ONZ zdefiniowała wyzyskiwanie seksualne (nie tylko dzieci) jako „każde faktyczne lub usiłowane nadużycie sytuacji bezbronności, nierówności sił, władzy lub zaufania w celach seksualnych, m.in. czerpanie korzyści finansowych, społecznych lub politycznych z wyzyskiwania seksualnego innej osoby”¹¹⁸. Inne definicje opisują wyzyskiwanie seksualne jako rodzaj krzywdzenia dzieci, który występuje wtedy, gdy dziecko uczestniczy w czynnościach seksualnych, bądź też inna osoba (inne osoby) podejmuje (podejmują) czynności seksualne z udziałem dziecka w zamian za coś (np. jedzenie, dach nad głową, narkotyki, alkohol, papierosy, czułość, prezenty, pieniądze)¹¹⁹.

Należy zauważyć, że dzieci mogą być zarówno pokrzywdzonymi wyzyskiwaniem seksualnym dzieci, jak i jego sprawcami. W tym drugim wypadku mamy do czynienia z rówieśniczym wyzyskiwaniem seksualnym (*peer-on-peer sexual exploitation*)¹²⁰.

Konkluzja: Tym, co odróżnia wyzyskiwanie seksualne dzieci od wykorzystywania seksualnego dzieci, jest element wymiany charakterystyczny dla wyzyskiwania. Chociaż te dwa zjawiska należą od siebie

¹¹⁴ Zob. np. <http://www.nspcc.org.uk/preventing-abuse/child-abuse-and-neglect/child-sexual-exploitation/what-is-child-sexual-exploitation/> lub http://www.barnardos.org.uk/what_we_do/our_work/sexual_exploitation/about-cse.htm.

¹¹⁵ Cambridge English Dictionary.

¹¹⁶ Collins English Dictionary.

¹¹⁷ Oxford Advanced Learner's Dictionary.

¹¹⁸ Sekretariat ONZ, "Secretary-General's Bulletin on Special Measures for Protection for Sexual Exploitation and Abuse".

¹¹⁹ Tę definicję wyzyskiwania seksualnego dzieci sformułowała brytyjska Krajowa Grupa Robocza do Spraw Dzieci i Młodzieży Wyzyskiwanych Seksualnie. Jest ona używana w wytycznych ustawowych dla Anglii, <http://www.nspcc.org.uk/preventing-abuse/child-abuse-and-neglect/child-sexual-exploitation/what-is-child-sexual-exploitation/>. W Anglii za „wyzysk seksualny dzieci” uważa się również sytuację, w której dziecko otrzymuje uwagę i czułość od osoby dorosłej, która z biegiem czasu seksualizuje relację z dzieckiem, a następnie regularnie wykorzystuje je seksualnie. Zob. Department for Children, Schools and Families, "Safeguarding Children and Young People from Sexual Exploitation".

¹²⁰ Zob. https://www.beds.ac.uk/__data/assets/pdf_file/0006/461463/RBF-3-CurtisLS.pdf.

odróżnić, ważna jest również świadomość, że częściowo zachodzą one na siebie i że w kategoriach semantycznych granica między nimi prawdopodobnie nigdy nie będzie całkowicie wyraźna. Na przykład wiele przypadków wykorzystywania seksualnego dzieci zawiera w sobie element korzyści lub wymiany – sprawca często oferuje coś dziecku, aby zdobyć jego zaufanie lub zapewnić sobie jego milczenie (są to zwłaszcza korzyści niefinansowe, takie jak drobne podarunki, uwaga i czułość). Podobnie, można uznać, że idea wyzyskiwania odnosi się do wszystkich osób pokrzywdzonych wykorzystywaniem seksualnym – w tym sensie, że sprawca wykorzystuje (wyzyskuje) bezbronność dziecka.

Komentarz Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę

Termin „wyzyskiwanie seksualne dzieci” jest odpowiednią alternatywą dla terminu „prostytyucji dziecięcej” – od którego coraz bardziej aktywnie się odchodzi ze względu na jego krzywdzący charakter, zakładający udział dziecka z jego wyboru w procederze prostytucji.

D.4 Terminy powiązane

D.4.i Komercyjne wyzyskiwanie seksualne dzieci (*commercial sexual exploitation of children*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

W prawie międzynarodowym nie ma definicji „komercyjnego wyzyskiwania seksualnego dzieci”, a termin ten coraz częściej jest używany zamiennie ze wspomnianym wcześniej „wyzyskiwaniem seksualnym dzieci”. Można to zaobserwować np. w dokumentach podsumowujących trzy Światowe Kongresy przeciwko Wyzyskowi Seksualnemu Dzieci. Dokument podsumowujący I Światowy Kongres, który odbył się w Sztokholmie w 1996 r., zwanym „Sztokholmską deklaracją i planem działań” (*Stockholm Declaration and Agenda for Action*), mówi o komercyjnym wyzyskiwaniu seksualnym dzieci i definiuje to zjawisko w następujący sposób: „Obejmuje ono wykorzystywanie seksualne przez osobę dorosłą oraz wynagrodzenie w gotówce lub w naturze dla dziecka albo dla osoby trzeciej lub osób trzecich. Dziecko jest traktowane jako obiekt seksualny i jako obiekt komercyjny. Komercyjne wyzyskiwanie seksualne dzieci stanowi formę przymusu i przemocy wobec dzieci, a także rodzaj pracy przymusowej i współczesną formę niewolnictwa”¹²¹.

Drugi Światowy Kongres odbył się w Jokohamie w 2001 r., nadal pod nazwą Światowy Kongres przeciwko Komercyjnemu Wyzyskowi Dzieci¹²². W dokumencie go podsumowującym, zwanym „Zobowiązaniem jokohamskim” (*Yokohama Commitment*), ujawniła się jednak wyraźna tendencja do odchodzenia od słowa „komercyjny” w rozważaniach o ochronie dzieci przed wszelkimi formami wyzyskiwania seksualnego¹²³. Mimo to termin ten ujęto w zapisach dotyczących odpowiedzialności karnej jako elementu walki z komercyjnym wyzyskiwaniem seksualnym dzieci¹²⁴.

W tytule III Światowego Kongresu, zorganizowanego w Rio de Janeiro w 2008 r., zrezygnowano ze słowa „komercyjny”. Kongres odbył się pod nazwą Światowy Kongres przeciwko Wyzyskowi Seksualnemu Dzieci i Adolescentów (*World Congress against the Sexual Exploitation of Children and Adolescents*). Decyzję tę podjęto po dyskusjach między różnymi organizacjami uczestniczącymi w tym przedsięwzięciu i organizatorami Kongresu, które doprowadziły do wniosku, że termin „komercyjny” w kontekście wyzyskiwania seksualnego dzieci niczego nie wnosi do tego pojęcia, a co za tym idzie – jest zbędny. W dokumencie podsumowującym III Światowy Kongres, zwanym „Deklaracją z Rio” (*Rio Declaration*),

¹²¹ Stockholm Declaration and Agenda for Action, Stockholm, 1996, par. 5.

¹²² W literaturze polskojęzycznej tytuł Kongresu na ogół jest tłumaczony jako „Światowy Kongres przeciwko Wykorzystywaniu Seksualnemu Dzieci do Celów Seksualnych”.

¹²³ Yokohama Commitment, 2001, np. par. 2, który wielokrotnie wspomina o „wyzyskiwaniu seksualnym” *tout court*.

¹²⁴ Ibid., par. 5.

termin „komercyjny” pojawia się tylko raz, w par. 59, który stanowi, że Państwa Strony powinny: „podjąć skoordynowane środki na poziomie krajowym i międzynarodowym, aby ograniczyć i powstrzymać udział zorganizowanych grup przestępczych w komercyjnym wyzyskiwaniu seksualnym dzieci oraz postawić osoby i/lub podmioty prawne odpowiedzialne za tę formę przestępczości zorganizowanej przed sądem”. I tym razem termin „komercyjny” pojawił się więc wyłącznie w kontekście odpowiedzialności karnej – w tym wypadku w odniesieniu do członków zorganizowanych grup przestępczych.

Dyrektywa 2011/93/UE natomiast wydaje się uwzględniać aspekty komercyjne w terminie „wyzyskiwanie seksualne” poprzez wskazanie, że w zwalczaniu wyzyskiwania seksualnego dzieci państwa winny w pełni wykorzystać „istniejące instrumenty przewidujące możliwość zajęcia i konfiskaty korzyści z przestępstwa” (par. 23). Ponadto art. 7 Protokołu fakultatywnego PFHD zobowiązuje Państwa Strony do podjęcia środków przewidujących zajęcie i konfiskatę dóbr wykorzystanych do popełnienia lub ułatwienia przestępstw wymienionych w PFHD oraz przychodów osiągniętych z tych przestępstw.

Istnieją argumenty przemawiające za zachowaniem terminu „komercyjny” w kontekście przestępczości (zorganizowanej) i transakcji finansowych. Na przykład w kontekście koalicji finansowych przeciwko wyzyskiwaniu seksualnemu dzieci¹²⁵, zwracających uwagę na komercyjny charakter określonych transakcji finansowych oraz stron internetowych, które zapewniają dostęp do dzieci w celach wyzyskiwania i wykorzystywania seksualnego oraz do materiałów przedstawiających wykorzystywanie seksualne dzieci (pornografii dziecięcej), użycie słowa „komercyjny” wydaje się ważne, aby odróżnić tę szczególną formę wyzyskiwania seksualnego od innych oraz podkreślić koncentrację na odpowiedzialności podmiotów umożliwiających płatności i transfery pieniężne¹²⁶. Termin ten zwraca również uwagę na to, że przestępcy i sieci przestępcze czerpią zyski z traktowania dzieci jako towaru oraz uprzedmiotowienia seksualnego dzieci. W tym kontekście termin „komercyjne wyzyskiwanie seksualne dzieci” może być używany jako podkategoria „wyzyskiwania seksualnego dzieci”.

Z językowego punktu widzenia uznane słowniki angielskie wyjaśniają, że słowo „komercyjny” odnosi się do czegoś/kogoś „zaangażowanego w handel”, „przynoszącego lub mającego przynosić zyski” lub „uznającego zyski, a nie jakąś inną wartość, za swój podstawowy cel”¹²⁷. Ponadto definicje słownikowe mówią w szczególności o „kupowaniu i sprzedawaniu” towarów, dóbr lub usług, które „wyprodukowano w celu zarobienia pieniędzy”¹²⁸.

Konkluzja: Jak wyjaśniono w podrozdziale D.3 dotyczącym wyzyskiwania seksualnego dzieci, termin „wyzyskiwanie” (*exploitation*) oznacza nieuczciwe wykorzystanie czegoś/kogoś dla własnego zysku i obejmuje wymiany zarówno pieniężne, jak i niepieniężne. Ze względów przedstawionych w niniejszym podrozdziale można zatem dokonać rozróżnienia między „wyzyskiwaniem seksualnym” a „komercyjnym wyzyskiwaniem seksualnym”, przy czym to drugie jest formą wyzyskiwania seksualnego skoncentrowaną na osiągnięciu profitów finansowych, często powiązaną z przestępczością zorganizowaną i opartą na dążeniu do uzyskania korzyści ekonomicznych.

D.4.ii Zarezerwowany

Numer zarezerwowany dla terminu *violencia sexual comercial* w hiszpańskiej wersji Wytycznych.

¹²⁵ Zob. European Financial Coalition <http://www.europeanfinancialcoalition.eu/>; Financial Coalition against Child Pornography <http://www.icmec.org/fcacp/>; oraz jej odpowiednik w rejonie Azji i Pacyfiku <http://www.icmec.org/apac-fcacp/>.

¹²⁶ Koalicja finansowe działają na rzecz zacieśnienia „współpracy między sektorami [...] w celu lepszego zrozumienia komercyjnych modeli działania nielegalnych handlarzy zaangażowanych w sprzedaż, udostępnianie i dystrybucję pornografii dziecięcej, co umożliwi stworzenie narzędzi prewencyjnych”, zob. <https://www.itu.int/en/cop/case-studies/Documents/FCACP.PDF>. INHOPE również podkreśla wagę koncentracji na komercyjnym charakterze pornografii dziecięcej.

¹²⁷ Zob. Oxford Advanced Learner's Dictionary, Collins English Dictionary.

¹²⁸ Zob. Cambridge English Dictionary, Merriam-Webster English Dictionary.

D.4.iii Wyzyskiwanie seksualne dzieci przy użyciu internetu (*online child sexual exploitation*)

⊕ *Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.*

Jak wyjaśniono wcześniej, wykorzystywanie seksualne i wyzyskiwanie seksualne dzieci coraz częściej odbywają się w internecie, za jego pośrednictwem lub w powiązaniu ze środowiskiem internetowym. Podobnie jak wykorzystywanie seksualne i wyzyskiwanie seksualne offline, wykorzystywanie i wyzyskiwanie przy użyciu internetu mogą przyjmować rozmaite formy. Trzeba także zauważyć, że termin „wyzyskiwanie seksualne dzieci przy użyciu internetu” odnosi się do wykorzystywania internetu jako środka do celu, jakim jest wyzyskiwanie seksualne dzieci. Czasami jako pojęć alternatywnych opisujących takie praktyki używa się terminów wyzyskiwanie seksualne dzieci „wspomagane przez technologie informacyjno-komunikacyjne” (*ICT-facilitated*)¹²⁹ i „umożliwione przez cybertechnologie” (*cyber-enabled*)¹³⁰.

Pojęcie „wyzyskiwanie seksualne dzieci przy użyciu internetu” obejmuje wszystkie akty o charakterze wyzyskiwania seksualnego popełnione przeciwko dziecku, mające – na jakimś etapie – związek ze środowiskiem internetowym. Obejmuje każde użycie TIK, które skutkuje wyzyskiwaniem seksualnym albo przyczynia się do tego, że dziecko staje się pokrzywdzone wyzyskiwaniem seksualnym, bądź też skutkuje lub przyczynia się do produkcji obrazów lub innych materiałów przedstawiających takie akty wyzyskiwania seksualnego, a także ich zakupu, sprzedaży, posiadania, dystrybucji lub przesyłania. Pojęcie to może więc obejmować (m.in.):

- wyzyskiwanie seksualne dokonywane w sytuacji, gdy dziecko jest pokrzywdzone jest online (np. nakłanianie go przy użyciu obietnicy/manipulacji/groźby do wykonywania czynności seksualnych przed kamerą internetową¹³¹);
- identyfikację lub uwodzenie potencjalnych dzieci pokrzywdzonych z zamiarem wyzyskiwania seksualnego (niezależnie od tego, czy dalsze działania sprawcy odbywają się w internecie czy poza nim);
- dystrybucję, rozpowszechnianie, importowanie, eksportowanie, oferowanie, sprzedaż, posiadanie lub świadome pozyskiwanie materiałów przedstawiających wyzyskiwanie seksualne dzieci (pornografię dziecięcą) przy użyciu internetu (nawet jeśli wykorzystywanie seksualne przedstawione w takich materiałach zostało dokonane offline).

Konkluzja: Granica między wyzyskiwaniem seksualnym dzieci przy użyciu internetu a wyzyskiwaniem seksualnym dzieci offline często jest niewyraźna, a szybki rozwój TIK sprawia, że wyzyskiwanie seksualne dzieci z komponentem internetowym staje się coraz częstsze. Chociaż termin „wyzyskiwanie seksualne dzieci przy użyciu internetu” może być używany jako pojęcie zbiorcze, obejmujące takie formy wyzyskiwania seksualnego, które zawierają w sobie element internetowy lub są powiązane z internetem, należy pamiętać, że internet jest tylko środkiem – choć bardzo potężnym – służącym do wyzyskiwania seksualnego dzieci, a sam w sobie nie stanowi odrębnego typu wyzyskiwania seksualnego.

Więcej informacji dotyczących internetowych przejawów wyzyskiwania seksualnego dzieci można znaleźć w rozdziałach F (nt. pornografii dziecięcej), G (nt. wykorzystywania seksualnego dzieci w internecie w czasie rzeczywistym) oraz H (nt. nagabywania dzieci w celach seksualnych).

¹²⁹ UN Office on Drugs and Crime (UNODC), „Study on the Effects of New Information Technologies on the Abuse and Exploitation of Children”, maj 2015 r.

¹³⁰ M. McGuire i S. Dowling, *Cyber Crime: A Review of the Evidence*, Research Report 75, Chapter 3: „Cyber-Enabled Crimes – Sexual Offending against Children”, UK Home Office, październik 2013 r., s. 4.

¹³¹ Kamera internetowa to kamera wideo, która transmituje rejestrowany obraz w czasie rzeczywistym do sieci komputerowej (typu „komputer do komputera”) albo przez taką sieć. Transmitowany obraz wideo można oglądać, zapisać albo przesłać do innych sieci, np. za pośrednictwem internetu. Kamera internetowa zwykle jest wbudowana w komputer lub połączona z nim za pomocą przewodu. Rejestrowany obraz można oglądać na żywo na stronie internetowej albo na innym komputerze. Kamery internetowe mogą być również połączone bezprzewodowo lub podłączone do sieci lokalnej (LAN).

E. Wyzyskiwanie dzieci w/do prostytucji (*exploitation of children in/for prostitution*)

⊕ Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.

E.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych

- i. 1989: Artykuł 34 KPD zobowiązuje Państwa Strony do podjęcia kroków dla przeciwdziałania „wykorzystywania (*exploitative use*) dzieci do prostytucji”. Termin ten nie został jednak zdefiniowany.
- ii. 1990: Artykuł 27(b) AKPDD nakazuje Państwom Stronom podjęcie kroków dla przeciwdziałania „wykorzystywaniu dzieci w prostytucji lub innych praktykach seksualnych”.
- iii. 1999: Konwencja nr 182 MOP w art. 3 lit. b mówi o „korzystaniu, angażowaniu lub proponowaniu dziecka do prostytucji, produkcji pornografii lub przedstawień pornograficznych”, uznając je za jedną z „najgorszych form pracy dzieci”.
- iv. 2000: PFHD używa terminu „prostytucja dziecięca” w art. 2 lit. b i definiuje go następująco: „dziecięca prostytucja oznacza wykorzystywanie dzieci do czynności seksualnych za wynagrodzeniem lub jakąkolwiek rekompensatą w innej formie”. Ponadto art. 3 ust.1 lit. b Protokołu zobowiązuje Państwa Strony do objęcia prawem karnym następujących elementów składowych przestępstwa prostytucji dziecięcej: „oferowanie, uzyskiwanie, nabycie lub dostarczenie dziecka w celu prostytucji”.
- v. 2007: Konwencja z Lanzarote używa terminu „prostytucja dziecięca” w art. 19 ust. 2, definiując go jako „fakt wykorzystania dziecka do czynności seksualnych w sytuacji, gdy zostały przekazane lub obiecane tytułem zapłaty pieniądze lub każda inna forma wynagrodzenia lub świadczenia, bez względu na to, czy tę zapłatę, obietnicę czy świadczenie otrzymało dziecko czy też osoba trzecia”
- vi. 2011: Dyrektywa 2011/93/UE używa terminu „dziecięca prostytucja” i podaje następującą definicję: „fakt wykorzystania dziecka do czynności seksualnych w sytuacji, gdy zostały przekazane lub obiecane tytułem zapłaty pieniądze lub każda inna forma wynagrodzenia lub świadczenia, bez względu na to, czy tę zapłatę, obietnicę czy świadczenie otrzymało dziecko czy też osoba trzecia”.

E.2. Instrumenty niewiążące

- i. 1990: Komisja Praw Człowieka ONZ (obecnie, od roku 2006, Rada Praw Człowieka – HRC) powołała specjalnego sprawozdawcę do spraw sprzedaży dzieci, prostytucji dziecięcej i pornografii dziecięcej¹³². Rezolucja, na której mocy dokonano tego powołania, nie zawiera jednak definicji prostytucji dziecięcej.
- ii. 2015: Według wytycznych UNAIDS w sprawie preferowanej terminologii (*Terminology Guidelines*) terminy „prostytucja „i „ prostytutka” w ogóle nie powinny być używane – ani w odniesieniu do dzieci, ani wobec dorosłych – ponieważ sugerują ocenę wartościującą. W odniesieniu do dorosłych wytyczne UNAIDS sugerują używanie takich terminów, jak „praca seksualna” (*sex work*) i „pracownik seksualny” (*sex worker*), a w odniesieniu do dzieci proponują termin „wyzyskiwanie seksualne dzieci” (*sexual exploitation of children*)¹³³.

¹³² HRC, „Sale of Children”, Rezolucja 1990/68, posiedzenie 53, 1990.

¹³³ UNAIDS, Terminology Guidelines, 2015, s. 10 http://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/2015_terminology_guidelines_en.pdf.

E.3. Uwagi terminologiczne

„Wyzyskiwanie seksualne dzieci w/do prostytucji” często określa się mianem „prostytucji dziecięcej”, zarówno w instrumentach prawnych przyjętych w XXI w., jak i w środkach masowego przekazu. Ta forma wyzyskiwania seksualnego polega na tym, że dziecko uczestniczy w akcie seksualnym w zamian za coś wartościowego (pieniądz, przedmioty, schronienie, jedzenie, narkotyki itp.) lub za obietnicę takiej korzyści. Osobą, która otrzymuje ów obiekt wymiany, nie zawsze jest samo dziecko – może być nią osoba trzecia. Ponadto ów obiekt nie musi zostać faktycznie przekazany – wystarczające jest sama obietnica wymiany, nawet jeśli nie zostaje spełniona.

Używanie terminu „prostytucja dziecięca” jest kwestionowane, ponieważ może on sugerować, że omawiane zjawisko jest legalną formą pracy seksualnej lub że dziecko świadomie zgodziło się na prostytucję¹³⁴. Z tego powodu zaleca się używanie innych terminów, które lepiej odzwierciedlają to, że dziecko jest pokrzywdzone wyzyskiwaniem seksualnym i że ma prawo do ochrony. Nawet niewielka modyfikacja tego terminu – „prostytuowanie dzieci” zamiast „prostytucja dziecięca” – może skutecznie wskazywać, że dziecko jest poddane prostytucji przez kogoś/coś¹³⁵ i że nie jest to jego wolny wybór.

Chociaż istnieje definicja prawna „prostytucji dziecięcej”, dobrze ugruntowana w licznych międzynarodowych¹³⁶ i krajowych¹³⁷ instrumentach prawnych, należy również zauważyć, że „prostytucja dziecięca” nie jest uniwersalnym terminem prawnym i że niektóre ważne instrumenty prawne dotyczące praw dziecka i ochrony dzieci powstrzymują się od jego używania. Jak wspomniano w podrozdziale E.1 na temat definicji prawnych, KPD używa w zamian terminu „wykorzystywanie dzieci do prostytucji”, AKPDD wymienia „używanie dzieci w prostytucji” wśród form wyzyskiwania seksualnego, a MOP – „korzystanie, angażowanie lub proponowanie dziecka do prostytucji”¹³⁸.

Potencjalnie negatywny aspekt terminu użytego w KPD: *exploitative use of children in prostitution* (dosłownie „oparte na wyzysku¹³⁹ używanie dzieci do prostytucji”), polega na tym, że może on sugerować, iż istnieją również inne, nieoparte na wyzysku formy wykorzystywania (używania) dzieci w prostytucji. Oczywiście nie taki był zamiar KPD, aby jednak zapewnić bardziej neutralną terminologię, można sięgnąć po propozycję AKPDD, w której mowa po prostu o „wykorzystywaniu/używaniu” (*use*).

Konkluzja: Aby uniknąć ryzyka stygmatyzowania dzieci wyzyskiwanych w/do prostytucji albo niezamierzonego legitymizowania takich praktyk, preferowane jest używanie innych terminów niż „prostytucja dziecięca” do opisu tego zjawiska. Ponadto warto zauważyć, że chociaż kwalifikację tego czynu według prawa międzynarodowego nadal można znaleźć w obowiązujących dokumentach prawnych, w których często pojawia się termin „prostytucja dziecięca”, nic nie stoi na przeszkodzie, aby państwa używały innych, bardziej odpowiednich terminów, aby objąć prawem karnym te same czyny. Terminy „wyzyskiwanie w prostytucji” lub „wyzyskiwanie do prostytucji” lepiej opisują omawiany problem,

¹³⁴ Na problematyczne konotacje terminu „prostytucja dziecięca” zwrócono uwagę już w roku 2005: „Te terminy [«prostytucja dziecięca» i «prostytutka dziecięca»] same w sobie nie wyrażają jasno idei, że dzieci nie mogą podjąć świadomej decyzji o prostytuowaniu się”. Zob.: Subgroup Against the Sexual Exploitation of Children, *Semantics or Substance? Towards a shared understanding of terminology referring to the sexual abuse and exploitation of children*, 2005, s.14 <http://www.ecpat.net/sites/default/files/Semantics%20or%20Substance.pdf>.

¹³⁵ „Coś” może oznaczać np. trudne warunki życia dziecka, które mogą sprawiać, że tak naprawdę nie ma ono wyboru.

¹³⁶ PFHD, supra 2, Konwencja z Lanzarote, supra 3, Dyrektywa 2011/93/EU, supra 14.

¹³⁷ Na przykład w niektórych częściach Stanów Zjednoczonych organy ścigania mają obowiązek aresztować dzieci będące ofiarami wyzyskiwania seksualnego pod zarzutem prostytucji dziecięcej, aby później mogły one uzyskać dostęp do usług pomocowych. Zob. np. *The Los Angeles Times*, 21 października 2015 r., <http://www.latimes.com/local/lanow/la-me-ln-sheriff-children-sex-trafficking-20151021-story.html>. Warto zauważyć, że Wielka Brytania w niedawno uchwalonej Ustawie o poważnych przestępstwach usunęła wszystkie wzmianki o „prostytucji dziecięcej” i zastąpiła ten termin „wyzyskiwaniem seksualnym dziecka” (*sexual exploitation of a child*). Zob. UK Serious Crime Act 2015, rozdział 68 “child sexual exploitation”, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/9/section/68/enacted>.

¹³⁸ Słowo „wykorzystywanie/używanie” (*use*) nie ogranicza się tutaj do wymiaru osobistego, ale ma szersze znaczenie – odnosi się do udostępniania dziecka do wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego przez inne osoby poprzez prostytucję.

¹³⁹ W oficjalnym polskim tłumaczeniu Konwencji pominięto słowo “exploitative”.

ponieważ podkreślają element wyzyskiwania dziecka i nie pozostawiają wątpliwości, że dziecko nie ponosi odpowiedzialności za czyny wynikające z jego sytuacji.

Komentarz Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę

Termin „wyzyskiwanie dzieci w/do prostytucji” jest kontrowersyjny ze względu na nawiązanie do prostytucji – mogącej w kontekście polskiego prawa być formą wyboru lub legalnej pracy osoby dorosłej. Rekomendujemy używanie terminu „wyzyskiwanie seksualne dzieci” przy opisie wyżej przedstawionego zjawiska.

E.4. Terminy powiązane

E.4.i Dzieci w (sytuacji) prostytucji (*children in [a situation of] prostitution*)

⊗ *Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.*

Ten termin odnosi się w większym stopniu do okoliczności lub warunków życia dziecka, wskazując, że w pewnych wypadkach dzieci znajdują się w (sytuacji) prostytucji. Wprawdzie opisuje on rzeczywistość w sposób neutralny, nie stygmatyzując ani nie obwiniając dziecka, ale całkowicie pomija element wyzyskiwania dziecka i odpowiedzialności osoby stojącej lub osób stojących za tym procederem.

Ponadto ten termin może być używany do opisu dziecka, które żyje w środowisku prostytucji, ale samo nie jest wykorzystywane ani wyzyskiwane seksualnie. Na przykład rodzice dziecka lub inni członkowie jego rodziny mogą być zaangażowani w prostytucję – jako prostytutki lub sutenerzy. W takiej sytuacji termin ten wskazywałby na podwyższone ryzyko, że dziecko zostanie pokrzywdzone prostytucją, ale nie musiałby oznaczać, że już teraz jest wyzyskiwane w prostytucji.

E.4.ii prostytutka dziecięca (*child prostitute*)

⊗ *Należy unikać używania tego terminu.*

Wyrażano obawy, że terminy „prostytucja dziecięca” i (zwłaszcza) „prostytutka dziecięca” mogą sugerować, że dziecko zgodziło się na uczestnictwo w prostytucji, albo implikować założenie o (współ) odpowiedzialności dziecka za doświadczone wyzyskiwanie. Jak wspomniano wyżej, czasami używa się terminów alternatywnych, takich jak „wyzyskiwanie dzieci w prostytucji”, aby oddać to, że dziecko nigdy dobrowolnie nie wybiera uczestnictwa w prostytucji, lecz jest pokrzywdzone wyzyskiwaniem seksualnym.

W marcu 2015 r., po przeprowadzeniu krajowej kampanii na rzecz usunięcia wyrażenia „prostytucja dziecięca” z wszystkich aktów prawnych w Wielkiej Brytanii¹⁴⁰, uchwalono Ustawę o poważnych przestępstwach (*Serious Crime Act*), która „nowelizuje Ustawę o przestępstwach seksualnych (*Sexual Offences Act*) z 2003 roku poprzez usunięcie wzmianek o prostytucji dziecięcej i pornografii dziecięcej [...] i zastąpienie tych terminów zwrotem «wyzyskiwanie seksualne dzieci» (*sexual exploitation of children*)” (rozdz. 68, par. 51). Ponadto przestępstwo nagabywania lub nakłaniania do korzystania z prostytucji, które dawniej odnosiło się do wszystkich osób w wieku powyżej 10 lat, obecnie jest ograniczone wyłącznie do dorosłych (rozdz. 68, par. 52).

¹⁴⁰ Zob. <http://www.theguardian.com/society/2015/jan/06/child-prostitution-term-outdated-mp-ann-coffey>
i <http://www.manchestereveningnews.co.uk/news/greater-manchester-news/victory-mps-campaign-rid-laws-8637437>.

Podobne głosy słyhać w Stanach Zjednoczonych, w których grupy zwalczające współczesne formy niewolnictwa i działające na rzecz praw człowieka domagają się usunięcia tego terminu z ustawodawstwa oraz innych dokumentów i zastosowań¹⁴¹.

Konkluzja: Termin „prostyutka dziecięca” nie powinien być używany w ustawodawstwie ani dokumentach określających politykę, ponieważ może wyrządzić dziecku szkodę lub pociągać za sobą ryzyko obarczenia dziecka winą.

Komentarz Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę

Termin „prostyutka dziecięca” w języku polskim nie powinien być także używany przez profesjonalistów ani przedstawicieli mediów. Rekomendujemy użycie w zamian terminów „dziecko wyzyskiwane seksualnie” lub „dziecko pokrzywdzone wyzyskiwaniem seksualnym”.

E.4.iii Dziecko pracownik seksualny (*child sex worker*)

⊗ *Należy unikać używania tego terminu.*

Zastrzeżenie dotyczące tego terminu jest podobne do tego odnoszącego się do wspomnianego wyżej terminu „prostyutka dziecięca”. Chociaż jest on często używany do opisu osób dorosłych, terminów „praca seksualna” i „pracownik seksualny” w żadnym wypadku nie należy używać w odniesieniu do dzieci wyzyskiwanych seksualnie w prostytucji, ponieważ mogłyby one implikować, że prostytucja jest legalnym zajęciem dziecka, lub przerzucać winę na dziecko.

E.4.iv Dzieci / adolescenci / młodzi ludzie sprzedający usługi seksualne (*children/adolescents/young people selling sex*)

⊗ *Należy unikać używania tego terminu.*

„Dzieci i młodzi ludzie sprzedający usługi seksualne” (*young people selling sex*) to termin coraz częściej używany w kontekście polityki i programów interwencyjnych w obszarze HIV/AIDS. Używa się go w odniesieniu do osób w wieku 10–24 lat – dzieci w wieku 10–17 lat i młodych dorosłych w wieku 18–24 lat¹⁴². Chociaż dorośli (osoby powyżej 18. roku życia) oczywiście również mogą paść ofiarą wyzyskiwania seksualnego, trzeba zauważyć, że w wypadku dzieci (osób w wieku poniżej 18 lat) zawsze należy podkreślić, że dziecko jest wyzyskiwane seksualnie. O dzieciach nie należy mówić jako o osobach „sprzedających usługi seksualne”¹⁴³.

¹⁴¹ Zob. <http://rights4girls.org/>; http://www.trust.org/item/20150108213653-fg6zb/?source=fiOtherNews3&utm_content=buffercc978&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer i http://www.huffingtonpost.com/cindy-mccain/theres-no-such-thing-as-a_6_b_6547232.html.

¹⁴² Zob. np. WHO, „HIV and Young People Who Sell Sex”, Technical Brief, 2015, Glossary, s. 3 www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/2015_young_people_who_sell_sex_en.pdf.

¹⁴³ UNAIDS Terminology Guidelines z roku 2015 (supra 130) również zwracają uwagę, że „pracę seksualną definiuje się jako dobrowolną sprzedaż usług seksualnych między dorosłymi, podczas gdy dzieci (osoby w wieku poniżej 18 lat) nie mogą podejmować takiej pracy. Dzieci zaangażowane w pracę seksualną uważa się za ofiary wyzyskiwania seksualnego”.

E.4.v Prostytucja dobrowolna / z wyboru (*voluntary/self-engaged prostitution*)

⊗ *Należy unikać używania tego terminu.*

W kontekście wyzyskiwania seksualnego dzieci w prostytucji trzeba wspomnieć o terminach „prostytucja dobrowolna” i „prostytucja z wyboru”, których czasami używa się w sytuacji, gdy wydaje się, że chłopcy lub dziewczęta podjęli świadomą decyzję o zaangażowaniu się w prostytucję.

W tym miejscu trzeba podkreślić, że według prawa międzynarodowego dziecko nie ma zdolności do wyrażenia zgody na wyzyskiwanie seksualne. Co za tym idzie – żadna forma przyzwolenia lub rzekomo „dobrowolnego” zachowania nie ma zastosowania w odniesieniu do dzieci w kontekście ochrony dzieci poniżej 18. roku życia przed wszelkimi formami wyzyskiwania seksualnego¹⁴⁴.

Konkluzja: Należy unikać terminów „dobrowolna” i „z wyboru” w odniesieniu do dzieci wyzyskiwanych seksualnie. Dzieci poniżej 18. roku życia, które są wykorzystywane w prostytucji, należy zawsze uważać za pokrzywdzone wyzyskiwaniem seksualnym i w taki też sposób je traktować.

E.4.vi Sex transakcyjny (*transactional sex*)

⊗ *Należy unikać używania tego terminu.*

Seks transakcyjny jest opisywany jako relacja, w której czynności seksualne są wymieniane na dobra, gotówkę lub korzyści często powiązane z przetrwaniem ekonomicznym, osiągnięciami szkolnymi, zwiększeniem możliwości ekonomicznych bądź podniesieniem statusu społecznego¹⁴⁵. Termin „seks transakcyjny” po raz pierwszy pojawił się w latach 90. XX w.¹⁴⁶ w dyskursie na temat wzorów zakażeń HIV wśród młodych kobiet w Afryce Subsaharyjskiej. Rzeczywiście, seks transakcyjny okazał się związany z podwyższonym ryzykiem przemocy seksualnej i zakażenia HIV¹⁴⁷. W kręgach specjalistów w dziedzinie zdrowia publicznego seks transakcyjny jest odróżniany od prostytucji na podstawie tego, że obraca się wokół domniemanej, a nie jawnej umowy bądź ustalonej z góry płatności, tworzy szerszy zbiór zobowiązań społecznych¹⁴⁸, często bywa osadzony w relacji emocjonalnej i na ogół nie jest spostrzegany przez społeczność jako forma prostytucji czy wyzyskiwania seksualnego¹⁴⁹.

Motywy leżące u podstaw seksu transakcyjnego mogą się różnić w zależności od czynników społeczno-ekonomicznych i kontekstu kulturowego, w którym istnieje dana relacja. Istnieje kilka form seksu transakcyjnego: 1) służący zaspokojeniu podstawowych potrzeb, zwany „seksem dla przetrwania”, polega na wymianie czynności seksualnych za jedzenie, ubranie lub dach nad głową; 2) dla uzyskania dobrych ocen w szkole, nazywany „seksem za oceny”, polega na tym, że uczniowie lub uczennice uczestniczą w czynnościach seksualnych w zamian za zdanie egzaminu albo lepsze stopnie; 3) służący zdobyciu dóbr luksusowych albo wyższego statusu społecznego, nazywany sponsoringiem, polega na tym, że młodzi dorośli uprawiają seks w zamian za telefony komórkowe, biżuterię, modne ubrania,

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ T.P. Williams et al. „Transactional Sex as a Form of Child Sexual Exploitation and Abuse in Rwanda: Implications for Child Security and Protection”, *Child Abuse & Neglect*, vol. 36, 2012, s. 354–61, p. 355; zob. też M. Hunter, „The Materiality of Everyday Sex: Thinking beyond ‘Prostitution’”, *African Studies*, vol. 61, no. 1, 2005, s. 99–120, s. 101; G. Banteby et al., „Cross-Generational and Transactional Sexual Relations in Uganda: Income Poverty as a Risk Factor for Adolescents”, London, w: *Overseas Development Institute*, 2014, s. 3.

¹⁴⁶ H. Standing, „AIDS: Conceptual and Methodological Issues in Researching Sexual Behavior in Sub-Saharan Africa”, *Social Science and Medicine*, vol. 34, no. 5, 1992, s. 475–83; A. Ankomah, „Premarital Sexual Relationships in Ghana in the Era of AIDS”, *Health Policy and Planning*, vol. 7, no. 2, 1992, s. 137.

¹⁴⁷ K.L. Dunkle et al., „Transactional Sex among Women in Soweto, South Africa; Prevalence, Risk Factors and Association with HIV Infection”, *Social Science Medicine*, vol. 59, 2004, s. 1851–92, s. 1582.

¹⁴⁸ V. Choudhry et al., „Transactional Sex and HIV Risks – Evidence from a Cross-Sectional National Survey among Young People in Uganda”, *Global Health Action*, vol. 8, 2015.

¹⁴⁹ K.L. Dunkle et al. „Transactional Sex among Women in Soweto, South Africa”, supra 143, s. 1582; see also S. Leclerc-Madlala, „Transactional Sex and the Pursuit of Modernity”, *Social Dynamics*, vol. 29, no. 2, 2003.

posiłki w drogich restauracjach bądź inne dobra wskazujące na wyższy status społeczny¹⁵⁰; 4) w zamian za materialne wyrazy miłości, np. ofiarowywanie prezentów jako sposób okazywania czułości¹⁵¹.

W świetle instrumentów prawnych dotyczących ochrony dzieci osoby małoletnie zaangażowane w seks transakcyjny powinny być uważane za pokrzywdzone wyzyskiwaniem seksualnym, zgodnie z zasadą, że dzieci nie mogą wyrazić zgody na uczestnictwo w czynnościach seksualnych w zamian za korzyści materialne lub inną formę wynagrodzenia¹⁵². Potencjalny argument sprawcy, że dziecko zgodziło się na tę formę kontaktów seksualnych, jest prawnie nieważny: zgoda dziecka nie może usprawiedliwić wyzyskiwania seksualnego¹⁵³. W tym kontekście jednak ustalenie, czy dziecko (które już osiągnęło wiek przyzwolenia na czynności seksualne) zaangażowane w relację seksualną z osobą dorosłą stanowi przypadek wyzyskiwania seksualnego czy też związku seksualnego za obopólną zgodą, może sprawiać problemy.

Tym, co czyni z seksu transakcyjnego formę wyzyskiwania, jest nierówność sił/władzy, którą dorosły wykorzystuje w celu przymuszenia, zwabienia lub przekonania dziecka do uczestnictwa w czynnościach seksualnych. O takiej nierówności sił można mówić w sytuacji, gdy istnieje znaczna różnica wieku lub asymetria ekonomiczna między dorosłym a dzieckiem. Na przykład niektóre państwa uznają za przestępstwo kontakty seksualne między dorosłym a dzieckiem (albo między dwiema osobami w wieku poniżej 18 lat) tylko wtedy, gdy różnica wieku jest większa niż trzy albo pięć lat¹⁵⁴. Sam wiek nie może jednak przesądzać o wyzyskiwaniu seksualnym, a dziecko może być w równym stopniu narażone na wyzyskiwanie seksualne przez dorosłego w wypadku mniejszej różnicy wieku, jeśli ów dorosły nadużywa swojej władzy lub autorytetu. Kiedy nauczyciel oferuje uczniowi lepsze stopnie w zamian za seks, to nadużywa swojej władzy i autorytetu, aby zmusić dziecko do uczestnictwa w czynnościach seksualnych. Kiedy dziecko potrzebuje dachu nad głową, jedzenia i ochrony, może zaangażować się w relację seksualną z osobą dorosłą, aby zaspokoić owe podstawowe potrzeby życiowe. Podstawą nierówności sił w tego rodzaju relacji jest zdolność osoby dorosłej do zaspokojenia takich podstawowych potrzeb, zapewnienia dóbr materialnych lub wyższego statusu społecznego i to osoba dorosła podejmuje decyzję o wykorzystaniu owej nierównowagi do zmuszenia lub nakłonienia dziecka do uczestnictwa w czynnościach seksualnych, co prowadzi do wiktyimizacji dziecka poprzez seks transakcyjny.

Konkluzja: W prawie międzynarodowym nie istnieje jednoznaczna definicja seksu transakcyjnego, nie opisano w nim również systematycznej, usankcjonowanej prawnie reakcji na seks transakcyjny. W odniesieniu do osób dorosłych wydaje się, że (przynajmniej w niektórych kontekstach) jest on bardziej akceptowany niż prostytutka. Zjawisko „seksu transakcyjnego” pozostaje jednak trudno uchwytnie w obszarze ochrony dzieci. Używanie tego terminu w kontekście ochrony dzieci przed wyzyskiwaniem seksualnym nie jest właściwe, ponieważ wiąże się z ryzykiem legitymizowania (świadomie lub nie) pewnych form wyzyskiwania seksualnego dzieci.

Komentarz Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę

Do opisu zjawisk określanych czasem jako „seks transakcyjny” odpowiedniejszym terminem jest „wyzyskiwanie seksualne dzieci”, które zawiera w sobie charakterystyczny dla seksu transakcyjnego element wymiany, a jednocześnie podkreśla nierówny poziom siły między sprawcą i osobą pokrzywdzoną oraz krzywdę, jaką ponosi dziecko.

¹⁵⁰ B. Kuate-Defo, „Young People’s Relationships with Sugar Daddies and Sugar Mummies: What Do We Know and What Do We Need to Know?” *African Journal of Reproductive Health*, vol. 8, no. 2, 2004, s. 13–37, s. 15; zob. też USAID (US Agency for International Development), „Behavioral Interventions: Transactional and Age-disparate Sex in Hyperendemic Countries”, <https://aidsfree.usaid.gov/resources/pkb/behavioral/transactional-and-age-disparate-sex-hyperendemic-countries>.

¹⁵¹ E.E. MacPherson et al., „Transactional Sex and HIV: Understanding the Gendered Structural Drivers of HIV in Fishing Communities in Southern Malawi”, *Journal of the International AIDS Society*, vol. 15(Suppl 1), 2012.

¹⁵² T.P. Williams et al., „Transactional Sex as a Form of Child Sexual Exploitation and Abuse in Rwanda”, s. 355; zob. też KPD, supra 1, art. 34 and PFHD, supra 2, art. 2.

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Zob. np. definicje napaści seksualnej przeciwko małoletnim w różnych stanach USA, <https://apps.rainn.org/CrimeDef/landing-page-crimes.cfm>. Podobne zapisy można znaleźć w prawie kanadyjskim, <http://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/other-autre/clp/faq.html>.

E.4.vii Wykorzystywanie dzieci w przedstawieniach pornograficznych (*use of children for pornographic performances*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

W kilku międzynarodowych instrumentach prawnych pojawia się termin „wykorzystywanie dzieci w przedstawieniach pornograficznych”, który rozszerza pojęcie „pornograficzny” poza to, co zarejestrowane lub udokumentowane – na akty seksualne wykonywane na żywo. Ten termin został użyty w art. 34 lit. c KPD, który mówi o „wykorzystywaniu dzieci w pornograficznych przedstawieniach i materiałach”, koncentrując się zarówno na samym przedstawieniu, jak i na jego ewentualnym zapisie materialnym. Artykuł 27 lit. c AKPDD mówi o „wykorzystywaniu dzieci w czynnościach, przedstawieniach i materiałach pornograficznych”, podczas gdy art. 3 lit. b Konwencji nr 182 MOP zawiera wyrażenie: „korzystanie, angażowanie lub proponowanie dziecka do prostytucji, produkcji pornografii lub przedstawień pornograficznych”. Pojęcie to może chronić dzieci przed niektórymi sytuacjami wyzyskiwania seksualnego związanego z przedstawieniami o charakterze seksualnym, którym nie towarzyszy produkcja materiałów pornograficznych (innymi słowy, przedstawienie nie jest rejestrowane)¹⁵⁵.

Konwencja z Lanzarote idzie jeszcze dalej, wymieniając różne typy wykorzystania dziecka i zobowiązując Państwa Strony do zapewnienia karalności grupy przestępstw związanych z udziałem dzieci w przedstawieniach (prezentacjach) pornograficznych, takich jak rekrutacja dzieci do udziału w przedstawieniach pornograficznych lub powodowanie udziału dzieci w takich przedstawieniach, zmuszanie dzieci do udziału w przedstawieniach pornograficznych lub czerpanie z tego korzyści, bądź też innego rodzaju wykorzystywanie dziecka do tych celów, oraz świadome uczęszczanie na przedstawienia pornograficzne z udziałem dzieci.

Z powodów wymienionych w rozdziale F w związku z terminem „pornografia dziecięca”, termin „pornograficzny”¹⁵⁶ w odniesieniu do dziecka jest mylący i może skutkować stygmatyzacją lub w inny sposób skrzywdzić dziecko wykorzystywane w takim celu. Bardziej neutralnym terminem opisującym to zjawisko i kładącym nacisk na seksualizację dziecka jest „wykorzystywanie dziecka w przedstawieniach (prezentacjach) pornograficznych”.

Konkluzja: Pojęcie „wykorzystywania dziecka” w celach seksualnych (w przedstawieniach pornograficznych lub w inny sposób) ma tę zaletę, że kładzie nacisk na to, iż jest ono pokrzywdzone przestępstwem i nie ponosi odpowiedzialności za to, co je spotkało. W tym sensie jest to termin neutralniejszy, który unika stygmatyzowania lub obwiniania dziecka.

Ponadto termin „pornograficzny” w odniesieniu do dziecka jest niewłaściwy – lepiej zastąpić go słowem „seksualny”. W tym kontekście terminem preferowanym jest więc „wykorzystywanie dzieci w przedstawieniach seksualnych”.

¹⁵⁵ Należy zauważyć, że wiek przyzwolenia na czynności seksualne nie ma w tym kontekście znaczenia, a zgoda na uczestnictwo w dobrowolnych aktach seksualnych nie jest tym samym, co zgoda na udział w produkcji przedstawień (prezentacji) pornograficznych.

¹⁵⁶ Słowo „pornografia” pochodzi od greckiego *pornographos* i oznacza pisanie o prostytutkach.

F. Pornografia dziecięca (*child pornography*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

F.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych

- i. 1989: KPD w art. 34 lit. c mówi o „wykorzystywaniu dzieci w pornograficznych przedstawieniach i materiałach”, ale nie podaje definicji tego terminu.
- ii. 1990: AKPDD w art. 27 lit. c mówi o „wykorzystywaniu dzieci w czynnościach, przedstawieniach i materiałach pornograficznych”.
- iii. 1999: Konwencja nr 182 MOP używa sformułowania: „korzystanie, angażowanie lub proponowanie dziecka do prostytucji, produkcji pornografii lub przedstawień pornograficznych” w art. 3 lit. b.
- iv. 2000: PFHD używa terminu „pornografia dziecięca” w art. 2, definiując go jako „jakiegokolwiek pokazywanie, za pomocą dowolnych środków, dziecka uczestniczącego w rzeczywistych lub symulowanych ewidentnie czynnościach seksualnych lub też jakiegokolwiek pokazywanie organów płciowych w celach przede wszystkim seksualnych”. Ponadto art. 3 lit. c zobowiązuje państwa do zapewnienia karalności następujących zachowań składających się na przestępstwo pornografii dziecięcej: „produkcja, dystrybucja, rozpowszechnianie, import, eksport, oferowanie, handel lub posiadanie dla wyżej wymienionych celów dziecięcej pornografii”.
- v. 2001: Artykuł 9 ust. 2 Konwencji budapesztańskiej zawiera termin „pornografia dziecięca” i podaje następującą definicję: „materiał pornograficzny, który w sposób widoczny przedstawia: (a) osobę małoletnią w trakcie czynności wyraźnie seksualnej [„czynność wyraźnie seksualna” jest zdefiniowana tak samo, jak w Konwencji z Lanzarote]; (b) osobę, która wydaje się być małoletnią, w trakcie czynności wyraźnie seksualnej; (c) realistyczny obraz przedstawiający osobę małoletnią w trakcie czynności wyraźnie seksualnej”¹⁵⁷.
- vi. 2007: Artykuł 20 ust. 2 Konwencji z Lanzarote zawiera termin „pornografia dziecięca” i definiuje go jako „jakiegokolwiek materiał, który wizualnie przedstawia dziecko uczestniczące w rzeczywistej lub udawanej czynności wyraźnie seksualnej lub jakiegokolwiek przedstawianie narządów płciowych dziecka głównie w celach seksualnych”. Ponadto art. 20 ust. 1 zabrania „produkowania pornografii dziecięcej; oferowania lub udostępniania pornografii dziecięcej; dystrybucji lub przesyłania pornografii dziecięcej; pozyskiwania pornografii dziecięcej dla siebie lub innej osoby; posiadania pornografii dziecięcej; świadomego pozyskiwania dostępu do pornografii dziecięcej za pośrednictwem technologii informacyjnych i telekomunikacyjnych”.
- vii. 2011: Artykuł 2 Dyrektywy 2011/93/UE definiuje pornografię dziecięcą jako „(i) wszelkie materiały ukazujące dziecko uczestniczące w rzeczywistych lub symulowanych zachowaniach o wyraźnie seksualnym charakterze; (ii) wszelkie przedstawienia organów płciowych dziecka w celach głównie seksualnych; (iii) wszelkie materiały ukazujące osobę wyglądającą na dziecko uczestniczącą w rzeczywistych lub symulowanych zachowaniach o wyraźnie seksualnym charakterze oraz przedstawienia organów płciowych osób wyglądających jak dziecko, w celach głównie seksualnych; lub (iv) realistyczne obrazy dziecka uczestniczącego w zachowaniach o wyraźnie seksualnym charakterze lub realistyczne obrazy organów płciowych dziecka, w celach głównie seksualnych”.

F.2. Instrumenty niewiążące

- i. 1990: Uchwalając rezolucję 1990/68, Komisja Praw Człowieka ONZ postanowiła powołać specjalnego sprawozdawcę do spraw sprzedaży dzieci, prostytucji dziecięcej i pornografii dziecięcej¹⁵⁸. W Rezolucji nie podano jednak definicji pornografii dziecięcej.

¹⁵⁷ Raport wyjaśniający do Konwencji z Lanzarote, supra 4, par. 100.

¹⁵⁸ HRC (Komisja Praw Człowieka ONZ), Rezolucja 1990/68 w sprawie sprzedaży dzieci.

F.3. Uwagi terminologiczne

„Pornografia dziecięca” to termin wymagający wyjaśnienia, ponieważ ma on dość złożoną definicję prawną jako przestępstwo. Jest on używany do opisu materiałów przedstawiających wykorzystywanie seksualne dzieci, ale także do opisu przestępstw produkcji/przygotowania, konsumowania, udostępniania/szerzenia/rozpowszechniania lub posiadania takich materiałów¹⁵⁹. Aby organy ścigania mogły skutecznie reagować na zjawisko pornografii dziecięcej, konieczne jest przypisanie konsekwencji prawnych zachowaniom każdego z uczestników tego procederu – od produkcji do posiadania/konsumowania¹⁶⁰.

Aby w pełni zrozumieć istniejące definicje prawne terminu „pornografia dziecięca”, warto wnikliwiej przyjrzeć się niektórym komponentom tego pojęcia, zawartym w PFHD, Konwencji z Lanzarote, Konwencji budapesztańskiej i Dyrektywie 2011/93/UE.

PFHD:

- „jakiegokolwiek pokazywanie, za pomocą dowolnych środków”

Użycie wyrażenia „jakiegokolwiek pokazywanie, za pomocą dowolnych środków” odzwierciedla szeroki wachlarz materiałów pornograficznych dostępnych w rozmaitych mediach, ukazujących dzieci w sposób, który ma na celu wywołanie podniecenia seksualnego bądź gratyfikacji seksualnej użytkownika. Są to m.in. fotografie, filmy, rysunki i komiksy, nagrania dźwiękowe, przedstawienia na żywo, materiały pisemne w formie drukowanej lub elektronicznej (w internecie) oraz przedmioty fizyczne, takie jak rzeźby, zabawki lub ozdoby. Zdaniem części osób pojęcie to obejmuje również „wirtualną pornografię dziecięcą”¹⁶¹. Istnieją przy tym istotne różnice w prawach krajowych Państw Stron PFHD pod względem rodzajów reprezentacji objętych karalnością pornografii dziecięcej.

- „lub też jakiegokolwiek pokazywanie organów płciowych w celach przede wszystkim seksualnych”

Termin „w celach seksualnych” odnosi się do intencji leżącej u podstaw produkcji lub używania takich materiałów. Tylko reprezentacje, które były (lub miały być) wykorzystywane w celach seksualnych, uznaje się za pornografię dziecięcą. Na przykład fotografie genitaliów dziecka zamieszczone w podręczniku naukowym nie będą uznane za pornograficzne, podczas gdy te same zdjęcia wyświetlane na stronie internetowej mogą być uważane za pornografię dziecięcą.

- Elementy składowe tego przestępstwa

Jeśli chodzi o materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dziecka, PFHD zobowiązuje Państwa Strony do zapewnienia karalności następujących czynów: „produkcja, dystrybucja, rozpowszechnianie, import, eksport, oferowanie, handel lub posiadanie dla wyżej wymienionych celów dziecięcej pornografii” (art. 3 ust. 1 pkt c).

Konwencja z Lanzarote:

- „jakiegokolwiek materiał, który wizualnie przedstawia dziecko”

Używając tego sformułowania, Konwencja z Lanzarote podaje nieco węższą definicję niż PFHD w tym sensie, że precyzuje, iż za pornografię dziecięcą uznaje się materiały wizualne, co potencjalnie wyklucza np. nagrania dźwiękowe. Raport wyjaśniający do Konwencji potwierdza taką interpretację. Z dodanej w Konwencji możliwości rezygnacji z karalności produkcji i posiadania „materiałów pornograficznych składających się wyłącznie z udawanego przedstawiania lub realistycznych obrazów nieistniejącego

¹⁵⁹ Tak więc akt wykorzystania dziecka w produkcji materiałów pornograficznych i sam materiał, który powstał w wyniku takiego aktu, czasami są traktowane łącznie.

¹⁶⁰ Raport wyjaśniający do Konwencji z Lanzarote, supra 4, par. 139.

¹⁶¹ Na przykład realistyczne obrazy, które mogą być tworzone sztucznie i nie przedstawiają rzeczywistych dzieci. Więcej informacji można znaleźć w podrozdziale F.4.ii.

dziecka” (art. 20 ust. 3)¹⁶², wynika jednoznacznie, że w normalnych okolicznościach Konwencja z Lanzarote obejmuje również tego rodzaju materiały, nazywane często „wirtualną pornografią dziecięcą” (zob. podrozdział F.4.ii).

- Elementy składowe tego przestępstwa

Jeśli chodzi o materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci, Konwencja z Lanzarote idzie dalej niż pozostałe instrumenty prawne, zobowiązując Państwa Strony do zapewnienia karalności następujących czynów: „produkowanie pornografii dziecięcej; oferowanie lub udostępnianie pornografii dziecięcej; dystrybucja lub przesyłanie pornografii dziecięcej; pozyskiwanie pornografii dziecięcej dla siebie lub innej osoby; posiadanie pornografii dziecięcej; świadome pozyskiwanie dostępu do pornografii dziecięcej za pośrednictwem technologii informacyjnych i telekomunikacyjnych”.

Konwencja budapesztańska:

- „materiał, który w sposób widoczny [wizualnie] przedstawia osobę małoletnią [...], osobę, która wydaje się być małoletnią [...], realistyczny obraz przedstawiający osobę małoletnią [...]”

Ta definicja (wcześniejsza niż ta podana w Konwencji z Lanzarote) również zawiera potencjalnie ograniczający zwrot „w sposób widoczny [wizualnie] przedstawia”. Mimo to Konwencja budapesztańska w sposób jednoznaczny obejmuje również „wirtualną pornografią dziecięcą” (czyli realistyczny obraz przedstawiający osobę małoletnią w trakcie czynności wyraźnie seksualnej). Ponadto idzie o krok dalej, uwzględniając „osoby, które wydają się być małoletnie” w definicji pornografii dziecięcej.

- Elementy składowe tego przestępstwa

Konwencja budapesztańska wymaga od Państw Stron zapewnienia karalności następujących czynów: „produkowanie pornografii dziecięcej dla celów jej rozpowszechniania za pomocą systemu informatycznego; oferowanie lub udostępnianie pornografii dziecięcej za pomocą systemu informatycznego; rozpowszechnianie lub transmitowanie pornografii dziecięcej za pomocą systemu informatycznego; pozyskiwanie pornografii dziecięcej za pomocą systemu informatycznego dla siebie lub innej osoby; posiadanie pornografii dziecięcej w ramach systemu informatycznego lub na środkach do przechowywania danych informatycznych”.

Dyrektywa 2011/93/UE:

- „wszelkie materiały ukazujące dziecko” lub „ukazujące osobę wyglądającą na dziecko” „uczestniczącą w rzeczywistych lub symulowanych zachowaniach o wyraźnie seksualnym charakterze”;
- „wszelkie przedstawienie organów płciowych dziecka” lub „osoby wyglądającej na dziecko” „w celach głównie seksualnych”;
- „realistyczne obrazy dziecka uczestniczącego w zachowaniach o wyraźnie seksualnym charakterze lub realistyczne obrazy organów płciowych dziecka, w celach głównie seksualnych”.

Definicja zawarta w Dyrektywie 2011/93/UE jest bardzo podobna do podanej w Konwencji budapesztańskiej i obejmuje materiały przedstawiające zarówno rzeczywiste dzieci lub osoby, które wydają się być dziećmi, jak i realistyczne obrazy dzieci. Również ten instrument prawny jest ograniczony w tym sensie, że wymaga, aby dany materiał „ukazuje [wizualnie]” czynności seksualne lub narządy płciowe.

- Elementy składowe tego przestępstwa

Z drugiej strony, podobnie jak Konwencja z Lanzarote, Dyrektywa UE mówi wprost, że „świadome uzyskiwanie dostępu, za pośrednictwem technologii informacyjno-komunikacyjnych, do pornografii dziecięcej, podlega sankcji karnej”. Dalej wyjaśnia, że „daną osobę można pociągnąć do odpowiedzial-

¹⁶² Należy podkreślić, że wspomniane wyłączenie dotyczy jedynie produkcji i posiadania, lecz nie pozostałych elementów wymienionych w Konwencji.

ności, jeżeli zamierza ona wejść na stronę zawierającą pornografię dziecięcą wiedząc, że takie treści się tam znajdują” (art. 5 ust. 3).

Erotyka dziecięca lub inne nacechowane seksualnością obrazy dzieci (zob. podrozdział F.4.iii), pokazujące nagość (lub półnagość) albo dzieci w erotycznych pozach (lecz nie w trakcie czynności wyraźnie seksualnych), które bezpośrednio lub pośrednio seksualizują dziecko¹⁶³, nie są wymienione w żadnym z tych instrumentów prawnych jako zaliczające się do kategorii pornografii dziecięcej i pozostają legalne w wielu krajach¹⁶⁴. Próżnię prawną powstałą w wyniku pominięcia materiałów erotycznych z udziałem dzieci w definicjach pornografii dziecięcej zauważono już w roku 2003¹⁶⁵. Najprawdopodobniejszy powód, z jakiego pomijano wówczas erotykę dziecięcą, wiązał się z dyskusjami na temat cenzury w internecie¹⁶⁶. Czy to z tego powodu, czy z innych, międzynarodowe instrumenty prawne przyjęte później, takie jak Konwencja z Lanzarote czy Dyrektywa 2011/93/UE, utrzymały to samo podejście, podczas gdy niektóre organy ścigania, takie jak Centrum Ochrony Dzieci przed Wyzyskiem i Przestępstwami w Internecie (Child Exploitation and Online Protection Centre – CEOP) uwzględniają erotykę dziecięcą w swojej skali wykorzystywania seksualnego dzieci przedstawionego w materiałach pornograficznych¹⁶⁷.

Konkluzja: Jak pokazano w podrozdziale F.1 dotyczącym definicji prawnych, termin „pornografia dziecięca” jest mocno ugruntowany w międzynarodowych instrumentach prawnych przyjętych w XXI w.¹⁶⁸, chociaż jego dokładna definicja nieco się różni w zależności od tego, do którego instrumentu prawnego zajrzemy. Przyczyniło się to do używania tego terminu również w prawie krajowym. Termin „pornografia dziecięca” nadal ma więc istotne znaczenie dla definicji konkretnego przestępstwa w wielu państwach. Z powodów, które zostaną wyjaśnione w następnym podrozdziale, wśród organów ścigania oraz instytucji zajmujących się ochroną dzieci można jednak zaobserwować narastającą tendencję do kwestionowania odpowiedniości tego terminu i sugerowania terminologii alternatywnej. Podobnie jak w wypadku omówionego w rozdziale E terminu „prostytucja dziecięca”, chociaż kwalifikację tego rodzaju czynów nadal można spotkać w obowiązujących międzynarodowych dokumentach prawnych, w których często używa się konkretnych terminów, takich jak „prostytucja dziecięca” czy „pornografia dziecięca”, nic nie stoi na przeszkodzie, aby państwa używały innych terminów w odniesieniu do tego rodzaju czynów zabronionych.

Terminów potocznych odnoszących się do pornografii dziecięcej (takich jak „porno dziecięce” czy „pornosy dziecięce”) należy bezwzględnie unikać.

¹⁶³ Czytelnikom pragnącym dowiedzieć się więcej na temat pojęcia erotyki dziecięcej polecamy lekturę publikacji Save the Children, „Images in the Grey Area: How Children Are Legally Exploited as Sex Objects on the Internet”, marzec 2014, <http://www.savethechildren.dk/Report-Child-Abuse.aspx?ID=435>.

¹⁶⁴ Chociaż istnieją wyjątki: południowoafrykańska Ustawa nr 32 z 2007 r., nowelizująca ustawę o przestępstwach seksualnych i sprawach pokrewnych, art. 1(1)(l) mówi o obrazach ukazujących lub opisujących ciało takiej osoby w sposób lub w okolicznościach, które w danym kontekście naruszają lub obrażają integralność seksualną tej osoby; kodeks karny Australii, art. 473(1) używa terminu „poza seksualna” w definicji pornografii dziecięcej.

¹⁶⁵ Save the Children Europe Group, „Child Pornography and Internet-Related Sexual Exploitation of Children”, Position Paper, czerwiec 2003 r., s. 10.

¹⁶⁶ Ibid. Zob. też J. M. Petit, „Report by the Special Rapporteur on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography”, Komisja Praw Człowieka ONZ (HRC), 23 grudnia 2004 r., E/CN.4/2005/78, par. 20-21 <http://www.refworld.org/docid/42d66e480.html>.

¹⁶⁷ CEOP, „Threat Assessment of Child Sexual Exploitation and Abuse”, czerwiec 2013, s. 22. http://ceop.police.uk/Documents/ceopdocs/CEOP_TACSEA2013_240613%20FINAL.pdf. Kolejne stopnie owej skali wykorzystywania seksualnego dzieci to: (i) nagość lub pozy erotyczne bez czynności seksualnych; (ii) czynności seksualne między dziećmi lub masturbacja w pojedynkę; (iii) czynności seksualne między osobą dorosłą (osobami dorosłymi) a dzieckiem (dziećmi) bez penetracji; (iv) czynności seksualne między osobą dorosłą (osobami dorosłymi) a dzieckiem (dziećmi) z penetracją; (v) sadyzm lub bestialstwo.

¹⁶⁸ Warto zauważyć, że wcześniejsze umowy międzynarodowe, takie jak KPD, AKPDD czy Konwencja nr 182 MOP skupiały się na *wykorzystywaniu* dzieci w pornografii, a nie na wyprodukowanych w tym procesie materiałach, i nie zawierają terminu „pornografia dziecięca”.

Komentarz Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę

Mimo że termin „pornografia dziecięca” jest stosowany w przepisach prawa, nie rekomenduje się jego używania w języku polskim w kontekstach pozaprawnych. Pornografia to przemysł, który funkcjonuje także legalnie i w którym osoby dorosłe mogą pracować dobrowolnie, co może budować skojarzenie, że dzieci są w jakiś sposób odpowiedzialne za swój udział w takich produkcjach. W zamian rekomendujemy używanie terminu „materiały przedstawiające wyzyskiwanie seksualne dzieci”.

F.4. Terminy powiązane**F.4.i Materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci / Materiały przedstawiające wyzyskiwanie seksualne dzieci (*child sexual abuse material/child sexual exploitation material*)**

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

Termin „materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci” jest coraz częściej używany zamiast terminu „pornografia dziecięca”¹⁶⁹. Ta zmiana terminologii opiera się na argumentie, że nacechowane seksualnością materiały ukazujące dzieci w rzeczywistości są przedstawieniem i formą wykorzystywania seksualnego i nie powinny być nazywane „pornografią”¹⁷⁰.

Pornografia to termin używany przede wszystkim w odniesieniu do osób dorosłych podejmujących dobrowolne czynności seksualne, których obrazy są dystrybuowane (często legalnie)¹⁷¹ wśród pełnoletnich odbiorców dla ich przyjemności seksualnej. Krytyka tego terminu w odniesieniu do dzieci wynika z tego, że „pornografia” ulega postępującej normalizacji, a co za tym idzie – używanie tego terminu może się przyczyniać (w sposób niezamierzony lub celowo) do umniejszania powagi, trywializowania, a nawet legitymizowania czegoś, co *de facto* jest wykorzystywaniem seksualnym lub wyzyskiwaniem seksualnym dzieci¹⁷². Ponadto – podobnie jak w wypadku omówionych wcześniej terminów „prostytucja dziecięca” i „ prostytutka dziecięca” – pojęcie „pornografia dziecięca” może sugerować, że akty seksualne odbywają się za zgodą dziecka¹⁷³, a zarejestrowany materiał jest legalnym materiałem o charakterze seksualnym.

Wobec powyższego Parlament Europejski w Rezolucji z dnia 11 marca 2015 r. w sprawie niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych w internecie zapisał jednoznacznie, że „zasadnicze znaczenie ma stosowanie poprawnej terminologii w przypadku przestępstw wobec dzieci, co obejmuje też opis obrazów niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych, i stosowanie odpowiedniego terminu «materiały przedstawiające niegodziwe traktowanie dzieci w celach seksualnych» [*child abuse material*] zamiast «pornografia dziecięca»”¹⁷⁴.

¹⁶⁹ Zob. np. UNODC, „Study on the Effects of New Information Technologies on the Abuse and Exploitation of Children”, s. 10; oraz INHOPE, „CSAM – A Terminology Note” <http://www.inhope.org/tns/resources/Fact-sheets.aspx>.

¹⁷⁰ Interpol, „Appropriate Terminology”, supra 109.

¹⁷¹ Pornografia jest legalna w większości państw Europy i w Ameryce Północnej, pozostaje jednak zabroniona w wielu innych częściach świata.

¹⁷² Zob. np. D. Frangež et al., „The Importance of Terminology Related to Child Sexual Exploitation” *Journal of Criminal Investigation and Criminology*, vol. 66, no. 4, Ljubljana 2015, s. 291-299.

¹⁷³ „Termin «materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci» wydaje się bardziej trafnie oddawać powagę i charakter takich treści, a przy tym podważa ideę, że tego rodzaju akty mogły się odbyć za zgodą dziecka”, INHOPE, „CSAM – A Terminology Note”.

¹⁷⁴ Doc. 2015/2564(RSP), par. 12.

Tak zwana pornografia dziecięca „dotyczy dzieci, które nie mogą udzielić (ważnej prawnie) zgody” na czynności seksualne, jakim są poddawane, „i które mogą być ofiarami przestępstwa”¹⁷⁵. Ta myśl ilustruje podejście organów ścigania w ostatnich latach i stała się podstawą traktowania pornografii dziecięcej jako dowodu przestępstwa, jakim jest wykorzystywanie seksualne lub wyzyskiwanie seksualne dzieci. Organy ścigania w wielu państwach, a także Europol i INTERPOL na poziomie międzynarodowym, odchodzą więc od używania terminu „pornografia dziecięca” i zastępują go terminami „materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci” albo „materiały przedstawiające wyzyskiwanie seksualne dzieci”¹⁷⁶.

Dyrektywa 2011/93/UE w preambule stwierdza, że „pornografia dziecięca często zawiera obrazy niegodziwego traktowania dzieci przez dorosłych w celach seksualnych”, i przekonuje, że pornografia dziecięca może być zjawiskiem szerszym, dodając: „Może również zawierać obrazy dzieci uczestniczących w zachowaniach o wyraźnie seksualnym charakterze lub obrazy organów płciowych dziecka, przy czym są one produkowane lub wykorzystywane do celów głównie seksualnych, za wiedzą dziecka lub bez niej. Ponadto pojęcie pornografii obejmuje także realistyczne obrazy dziecka uczestniczącego lub przedstawionego jako uczestniczące w zachowaniach o wyraźnie seksualnym charakterze w celach głównie seksualnych” (preambuła, par. 9).

Na podstawie tego opisu można wnioskować, że pojęcie „materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci” obejmuje węższy zakres aktów niż „pornografia dziecięca”, ponieważ ta ostatnia może wykraczać poza przedstawienie aktu wykorzystywania seksualnego dziecka. Właśnie w tym miejscu szczególnie istotny staje się termin „materiały przedstawiające wyzyskiwanie seksualne dzieci”, ponieważ obejmuje on materiały, które seksualizują dziecko i stanowią przejaw jego wyzyskiwania, chociaż nie przedstawiają aktów wykorzystywania seksualnego dziecka¹⁷⁷.

Ponadto pewne formy zachowań seksualnych z udziałem dzieci wykraczają poza aktualne definicje prawne pornografii dziecięcej, chociaż można je zaliczyć do kategorii „wyzyskiwanie seksualne dzieci” (np. pozowanie erotyczne, erotyka dziecięca; zob. następny podrozdział). Organy ścigania na ogół nazywają tego rodzaju materiały „materiałami przedstawiającymi wyzyskiwanie seksualne dzieci”, traktując to pojęcie jako szerszą kategorię, która mieści w sobie zarówno materiały przedstawiające akty wykorzystywania seksualnego dzieci, jak i inne materiały o charakterze seksualnym ukazujące dzieci.

Tak więc pojęcie „materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci” jest używane do opisu pewnego podzbioru „materiałów przedstawiających wyzyskiwanie seksualne dzieci” – materiały ukazujące rzeczywiste akty wykorzystywania albo koncentrujące się na okolicach analnych lub genitalnych dziecka. Oba terminy odnoszą się do materiałów, które pokazują lub dokumentują akty stanowiące formę wykorzystywania seksualnego bądź wyzyskiwania seksualnego dziecka. Takie materiały mogą być wykorzystywane w dochodzeniach karnych lub służyć jako dowód w sądzie w sprawach karnych. Dzisiaj większość materiałów przedstawiających wykorzystywanie seksualne lub wyzyskiwanie seksualne dzieci jest wymieniana, kupowana i sprzedawana online, co czyni internetowy wymiar tego przestępstwa niemal wszechobecnym.

Wreszcie, w tym kontekście czasami używa się również terminu „obrazy przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci” (*child sexual abuse images*). Trzeba jednak zauważyć, że ograniczenie tego pojęcia do „obrazów” niesie za sobą ryzyko wykluczenia innych rodzajów materiałów przedstawiających lub dokumentujących wykorzystywanie seksualne i wyzyskiwanie seksualne dzieci, takich jak pliki dźwiękowe, materiały pisemne itp. Dlatego wiele organizacji zajmujących się ochroną dzieci oraz organów ścigania i instytucji wymiaru sprawiedliwości mających do czynienia z tą problematyką

¹⁷⁵ Interpol, „Appropriate Terminology”, supra 109.

¹⁷⁶ Zob. Europol, „Joint Action in 22 European Countries against Online Child Sexual Abuse Material in the Internet”, informacja prasowa 16 grudnia 2011 r., nota 2 do redaktorów naczelnych, <https://www.europol.europa.eu/content/press/joint-action-22-european-countries-against-online-child-sexual-abuse-material-internet>; zob. też Virtual Global Taskforce, „Child Sexual Exploitation Environmental Scan”, 2015, s. 32 <https://www.europol.europa.eu/content/2015-vgt-child-sexual-exploitation-environmental-scan>.

¹⁷⁷ Zob. np. D. Frangež et al., „The Importance of Terminology Related to Child Sexual Exploitation”, supra 168, s. 296.

preferuje termin „materiały” (a nie „obrazy”). Ponadto, kiedy mowa o wykorzystywaniu seksualnym i wyzyskiwaniu seksualnym dzieci, ważne wydaje się dodanie przymiotnika „seksualne” do terminu „materiały przedstawiające wykorzystywanie/wyzyskiwanie dzieci”, ponieważ pojęcie „materiały przedstawiające wykorzystywanie [krzywdzenie] dzieci” (*child abuse material*) może się odnosić do innych form krzywdzenia, niekoniecznie o charakterze seksualnym.

Konkluzja: Termin „pornografia dziecięca” nadal jest używany w kontekstach prawnych, zwłaszcza w sytuacji, gdy przywoływane są międzynarodowe i krajowe umowy prawne, w których to pojęcie występuje. Z powodów przedstawionych w poprzednich akapitach terminu tego należy jednak unikać, kiedy tylko jest to możliwe, zwłaszcza w kontekstach pozaprawnych. W takich wypadkach preferowanymi terminami powinny być „materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci” lub „materiały przedstawiające wyzyskiwanie seksualne dzieci”¹⁷⁸.

Termin „materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci” może być używany alternatywnie do „pornografii dziecięcej” w odniesieniu do materiałów ukazujących akty wykorzystywania seksualnego lub koncentrujących się na genitaliach dziecka. Terminu „materiały przedstawiające wyzyskiwanie seksualne dzieci” można używać w szerszym znaczeniu, obejmującym inne nacechowanie seksualnie materiały przedstawiające dzieci.

F.4.ii Przetworzone lub wytworzone materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci (*computer/digitally generated child sexual abuse material*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

Termin „przetworzone lub wytworzone materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci” dotyczy produkowania przy użyciu mediów cyfrowych materiałów przedstawiających wykorzystywanie seksualne dzieci lub innych nacechowanych seksualnie obrazów dzieci, stworzonych całkowicie lub częściowo sztucznie lub cyfrowo. Realistyczność tych obrazów stwarza iluzję, że przedstawiają one rzeczywiste dzieci – chociaż w rzeczywistości tak nie jest¹⁷⁹. Ten rodzaj materiałów często bywa również nazywany „wirtualną pornografią dziecięcą”¹⁸⁰ lub „pseudopornografią dziecięcą”.

Zapisy dotyczące tego rodzaju materiałów odnajdujemy w Konwencji budapesztańskiej (art. 9 ust. 2 lit. c) oraz w Dyrektywie 2011/93/UE (art. 2 lit. civ). Wymienione instrumenty prawne opisują je jako „realistyczne obrazy dziecka uczestniczącego w zachowaniach o wyraźnym seksualnym charakterze”. Na poziomie prawa krajowego toczy się pewien spór o to, czy wirtualna pornografia dziecięca i pseudopornografia dziecięca powinny być zaliczane do przestępstw związanych z pornografią dziecięcą¹⁸¹.

Przetworzone lub wytworzone materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne mogą obejmować m.in. pseudofotografie, rysunki i komiksy, takie jak manga¹⁸² i anime¹⁸³, przedstawiające dzieci

¹⁷⁸ Ibid. D. Frangež i współpracownicy są tego samego zdania na podstawie badań przeprowadzonych w pięciu krajach europejskich i danych Europolu.

¹⁷⁹ Interpol, „Appropriate Terminology”, supra 109, par. 21.

¹⁸⁰ S. Liu, „Ashcroft virtual child pornography and first amendment jurisprudence”, UC Davis Journal of Juvenile Law and Policy, vol. 11, no. 1, 2011, s. 1–54. Autor wyróżnia trzy kategorie „wirtualnej pornografii dziecięcej”: „pornografię dziecięcą” w pełni generowaną komputerowo, przekształconą „pornografię dziecięcą” oraz „pornografię dziecięcą” z udziałem osób dorosłych o młodzieńczym wyglądzie.

¹⁸¹ Zob. np. sprawa „US Supreme Court, Ashcroft, Attorney General, et al. vs. Free Speech Coalition et al., Certiorari to the US Court of Appeals for the Ninth Circuit”, No. 00-795, rozpatrzona 30 października 2001 r., rozstrzygnięta 16 kwietnia 2002. W tej sprawie sąd apelacyjny uznał Ustawę o zapobieganiu pornografii dziecięcej (1996) za nieważną i ocenił, że ma ona zbyt szeroki zakres, ponieważ delegalizuje materiały, które nie są obsceniczne ani nie zostały wyprodukowane poprzez wykorzystanie rzeczywistych dzieci. Streszczenie dostępne na stronie <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/535/234/>. Tymczasem w Wielkiej Brytanii pseudopornografia dziecięca jest traktowana tak samo jak materiały pornograficzne przedstawiające prawdziwe dzieci – z wyjątkiem kar wymierzanych za oba przestępstwa, które mogą być lżejsze w wypadku pseudopornografii dziecięcej.

¹⁸² Styl japońskich komiksów i powieści graficznych, na ogół adresowanych do zarówno dzieci, jak i dorosłych.

¹⁸³ Styl japońskiej animacji filmowych i telewizyjnych, na ogół adresowanych do zarówno dzieci, jak i dorosłych.

w trakcie czynności seksualnych albo w sposób nacechowany seksualnością, a także filmy pełnometrażowe ukazujące wykorzystywanie seksualne dzieci, jednak bez udziału rzeczywistych dzieci. Należy pamiętać, że chociaż większość tworzonych sztucznie materiałów przedstawiających wykorzystywanie seksualne dzieci jest tworzona przy użyciu urządzeń cyfrowych, odręczny rysunek ukazujący dziecko w trakcie czynności seksualnych również może stanowić materiał przedstawiający wykorzystywanie seksualne dziecka.

Pseudofotografia to „obraz, wykonany przy użyciu grafiki komputerowej albo w inny sposób, który wydaje się być fotografią”¹⁸⁴. Takie fotografie, czasami nazywane obrazami przekształconymi lub blendowanymi (łączonymi), tworzy się poprzez cyfrowe łączenie pewnej liczby fotografii lub fragmentów fotografii (często przedstawiających dzieci i dorosłych) w celu uzyskania pojedynczego obrazu¹⁸⁵. W czasach, gdy komputerowa edycja zdjęć nie była jeszcze dostępna, sprawcy nakładali zdjęcie głowy dziecka, o którym fantazjowali, na fotografię nagiego ciała osoby dorosłej lub innego dziecka.

Tego typu materiały mogą również obejmować praktykę fotografowania młodych osób dorosłych w dziecięcych pozach, z rekwizytami wzmagającymi wrażenie dziecięcości. Zjawisko to nosi nazwę „pornografii pseudodziecięcej” lub „pornografii inicjacyjnej”¹⁸⁶. Chociaż w prawie międzynarodowym nie ma jednolitych zapisów na jego temat, warto zauważyć, że Konwencja budapesztańska oraz Dyrektywa 2011/93/UE wymieniają „osoby, które wyglądają na małoletnie” w definicji pornografii dziecięcej.

Chociaż przetworzone lub wytworzone materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci nie muszą się wiązać z fizycznym krzywdzeniem dziecka w procesie ich tworzenia, są one szkodliwe, ponieważ i) są wykorzystywane w procesie uwodzenia dzieci w celu wyzyskiwania seksualnego; ii) podsycają nader rzeczywiste fantazje, wzmacniają niebezpieczne skłonności napastników seksualnych i podtrzymują ruch na rynku materiałów przedstawiających wykorzystywanie seksualne dzieci; iii) tworzą kulturę tolerancji dla seksualizowania dzieci, a co za tym idzie – napędzają popyt¹⁸⁷.

Konkluzja: Termin „przetworzone lub wytworzone materiały” przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci” obejmuje wszystkie rodzaje materiałów przedstawiających dzieci w trakcie czynności seksualnych lub w sposób nacechowany seksualnością, przy czym ich cechą szczególną jest to, że w procesie ich produkcji nie dochodzi do rzeczywistego, fizycznego wykorzystywania seksualnego dzieci, lecz są one sztucznie tworzone w taki sposób, aby wydawało się, że przedstawiają prawdziwe dzieci. Należą do nich tzw. wirtualna pornografia dziecięca oraz pseudofotografie. Chociaż większość sztucznie tworzonych materiałów przedstawiających wykorzystywanie seksualne dzieci jest generowana komputerowo, należy pamiętać, że mogą to być również materiały rysowane odręcznie. Przetworzone lub wytworzone materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci nie wszędzie są zabronione prawem, mimo że mogą wywierać szkodliwy wpływ na dzieci.

Terminu „wirtualne”, często używanego w tym kontekście, nie należy mylić z „istniejące w internecie”, ponieważ choć takie materiały rzeczywiście istnieją online, termin ten odnosi się do obrazów, które w zamierzeniu ich autorów mają sprawiać wrażenie, że przedstawiają rzeczywiste dzieci. Nie ma niczego „wirtualnego” lub nierzeczywistego w seksualizacji dzieci, a wspomniane terminy niosą za sobą ryzyko bagatelizowania szkód, jakie tego rodzaju praktyki mogą wyrządzać dzieciom, a także wpływu takich materiałów na zniekształcenia poznawcze występujące u sprawców i potencjalnych sprawców.

¹⁸⁴ UK Protection of Children Act, art. 7(7), 1978 (ustawa znolizowana w roku 1994).

¹⁸⁵ Przekształcenie (*morfing*) polega na przeobrażeniu obrazu z tego, czym był pierwotnie, w coś innego (np. przy użyciu program komputerowego). W kontekście wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego dzieci obraz dziecka może zostać przekształcony poprzez (np.) połączenie go z obrazem pornograficznym osoby dorosłej, wskutek czego wydaje się przedstawiać dziecko w trakcie czynności seksualnych. Termin „morfing” powstał w latach 90. XX w. i pochodzi od słowa „metamorfoza”, które oznacza proces przekształcania, w którego toku dany obiekt zmienia się w coś całkowicie innego niż to, czym był na początku.

¹⁸⁶ „Report of the Special Rapporteur on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography” (Raport specjalnego sprawozdawcy ds. sprzedaży dzieci, prostytucji dziecięcej i pornografii dziecięcej), par. 22.

¹⁸⁷ ECPAT International, “Protection and the OPSC: Justifying Good Practice Laws to Protect Children from Sexual Exploitation”, Journal Series No. 2, 2012 http://www.ecpat.net/sites/default/files/ecpat_journal_apr2012_final.pdf.

Dlatego termin „przetworzone lub wytworzone materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci” wydaje się odpowiedniejszy do opisu tego zjawiska.

F.4.iii Nacechowane seksualnie obrazy dzieci / erotyka dziecięca (*sexualised images of children/child erotica*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

Termin „erotyka dziecięca” odnosi się do obrazów dzieci pozujących półnago lub nago, które ukazują dzieci w sposób nacechowany seksualnie¹⁸⁸. Takie materiały, czasami nazywane „zdjęciami pozowanymi”¹⁸⁹, stanowią problem w państwach, w których przepisy dotyczące pornografii dziecięcej nie mają zastosowania do obrazów dzieci przedstawionych w pozach i w trakcie czynności o niejednoznacznym charakterze seksualnym, bądź też do obrazów, które nie koncentrują się na nagich częściach ciała dziecka (np. genitalia są zakryte jakąś formą ubrania). Ponieważ takie obrazy nie wszędzie są nielegalne, mogą być swobodnie rozpowszechniane, podtrzymując u niektórych osób przekonanie, że seksualizowanie dzieci jest czymś normalnym. Mogą być również rozpowszechniane w obrębie sieci osób wykazujących zainteresowanie seksualne dziećmi, a w zależności od ustawodawstwa krajowego ich obieg może, ale nie musi stanowić przestępstwa pornografii dziecięcej. W dochodzeniach karnych i orzeczeniach sądowych w sprawach dotyczących wyzyskiwania seksualnego dzieci wykazano, że strony internetowe publikujące „erotykę dziecięcą” czasami stanowią pierwszy krok, mogą też służyć jako przykrywa dla wyzyskiwania seksualnego dzieci i bywają wykorzystywane w procesie uwodzenia dzieci¹⁹⁰.

Niezależnie od tego, czy prawo krajowe uznaje je za legalne czy nielegalne, obrazy dzieci pozujących nago lub półnago, akcentujące ich seksualność, mogą na różne sposoby szkodzić dziecku w przyszłości, zwłaszcza jeśli są rozpowszechniane w internecie. Samo pozowanie może nie być przestępstwem, ale rozpowszechnianie takich obrazów może stanowić poważne naruszenie prawa dziecka (a później osoby dorosłej) do prywatności.

Obrazy nacechowane seksualnie nie muszą być przejawem wykorzystywania seksualnego dzieci. Może to być np. zdjęcie rodzinne małego dziecka w bikini albo w butach na szpilkach należących do jego matki. Seksualizacja nie zawsze jest kryterium obiektywnym, a elementem decydującym w ocenie takich sytuacji jest intencja pokazania dziecka w sposób nacechowany seksualnie lub używania danego obrazu w celach seksualnych (takich jak osiągnięcie podniecenia seksualnego lub gratyfikacji seksualnej). Nasuwa się więc pytanie, co się dzieje, kiedy takie obrazy są udostępniane (najczęściej w internecie), aby w końcu trafić na strony pornograficzne albo strony/fora internetowe dla osób przejawiających zainteresowanie seksualne dziećmi. Ich rozpowszechnianie na takich stronach stanowi poważne naruszenie prawa do prywatności i powinno być traktowane jako przestępstwo niezależnie od tego, czy same obrazy są pornograficzne, czy też nie. Ponadto dystrybuowanie obrazu w celach seksualnych może stanowić przestępstwo na mocy przepisów dotyczących pornografii dziecięcej (nawet jeśli ów obraz nie powstał w celach seksualnych), a przedstawiona na nim osoba może być pokrzywdzoną. Z typowym przykładem takiej sytuacji mamy do czynienia wtedy, gdy rozpowszechniana fotografia stanowi przejaw wyzyskiwania seksualnego, mimo że nie przedstawia aktu wykorzystywania seksualnego, a co za tym idzie – organy ścigania zaliczyłyby ją do wspomnianej wcześniej kategorii „materiały przedstawiające wyzyskiwanie seksualne dzieci” (a nie „materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci”).

Konkluzja: Chociaż uznanie obrazu za pornograficzny lub niepornograficzny nie opiera się na kryteriach subiektywnych, jednak publikacja i dystrybucja danego obrazu może się odbywać w celu osiągnięcia gratyfikacji seksualnej lub bez takiego celu, a co za tym idzie – może być zabroniona prawem lub legal-

¹⁸⁸ HRC, „Report of the Special Rapporteur on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography”, Doc. A/HRC/12/23, 13 lipca 2009, par. 20.

¹⁸⁹ Save the Children Europe Group, „Child Pornography and Internet-Related Sexual Exploitation of Children”, s.10.

¹⁹⁰ Zob. np. „Operacja Koala”, przeprowadzona w 19 państwach: <http://www.eurojust.europa.eu/press/pressreleases/pages/2007/2007-11-05.aspx>.

na. Rozróżnianie odmiennych zastosowań danej fotografii i koncentracja na (niezgodnym z prawem) używaniu fotografii dziecka w celu osiągnięcia gratyfikacji seksualnej może być podstawą ustalenia, czy przedstawione na niej dziecko jest pokrzywdzone przestępstwem.

Podobnie jak termin „pornografia dziecięca” uważa się za niewłaściwy, ponieważ „pornografia” jest terminem używanym w odniesieniu do osób dorosłych uczestniczących w dobrowolnych aktach seksualnych, które są dystrybuowane (często legalnie) wśród szerokiego grona dorosłych odbiorców dla ich przyjemności seksualnej, należy zadać sobie pytanie, czy słowo „erotyka” jest odpowiednie w odniesieniu do dzieci. Według uznanych słowników „erotyka” to książki, fotografie i inne materiały, które mają na celu wywołanie podniecenia i przyjemności seksualnej¹⁹¹. Dlatego w sytuacji, gdy dziecko jest przedstawione w sposób wyraźnie nacechowany seksualnie, zaleca się używanie terminu „materiały przedstawiające wyzyskiwanie seksualne dzieci”.

F.4.iv Wytwarzane samodzielnie treści/materiały o charakterze seksualnym (*self-generated sexual content/material*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

Dzieci i adolescenci w wieku poniżej 18 lat mogą sami robić sobie kompromitujące zdjęcia lub filmy. Nawet jeśli takie zachowanie samo w sobie nie jest niezgodne z prawem ani nieakceptowane społecznie, istnieje ryzyko, że tego rodzaju treści mogą być udostępniane w internecie lub poza nim w celu krzywdzenia dzieci, bądź też używane do wymuszania przysług.

Istnieje potencjalne ryzyko związane z używaniem określenia „samodzielnie wytwarzane” (*self-generated* lub *self-directed*) – w odróżnieniu od „przymusowe/wymuszone” – ponieważ może ono implikować, że to dziecko ponosi winę za wykorzystywanie seksualne, jakie może być skutkiem wyprodukowania tego rodzaju zdjęć lub innych materiałów. Chociaż dzieci (a zwłaszcza adolescenci) mogą z własnej woli wytwarzać treści seksualne, nie znaczy to, że wyrażają zgodę lub są odpowiedzialne za stanowiące formę wyzyskiwania, krzywdzące używanie lub dystrybucję takich materiałów. Dlatego nigdy nie powinny ponosić odpowiedzialności karnej za swoją rolę w ich produkcji lub udostępnianiu.

Ponadto kiedy tego rodzaju treści są wytwarzane samodzielnie przez dzieci¹⁹², a na zdjęciach czy filmach nie widać żadnej osoby dorosłej, czasami bagatelizuje się powody, jakie mogą się kryć za ich powstaniem (takie jak potencjalny przymus lub manipulacja). Tymczasem doświadczenia specjalistów w dziedzinie ochrony dzieci i ścigania przestępstw pokazują, że takie czynniki często odgrywają istotną rolę i że możliwe, iż akt seksualny przedstawiony w danym materiale powstał pod wpływem innej osoby. Dotyczy to zwłaszcza sytuacji, w których tego rodzaju materiały przedstawiają młodsze dzieci. Dlatego używając terminu „wytwarzane samodzielnie”, powinniśmy mieć świadomość ryzyka, że w ten sposób możemy nieumyślnie obarczyć winą dziecko, które wyprodukowało taki materiał wbrew swojej woli. *De facto* w wypadku każdego wytworzonego samodzielnie materiału o charakterze seksualnym, przedstawiającego młodsze dziecko, należy przyjąć założenie, że powstał on w wyniku krzywdzącej – opartej na wykorzystywaniu lub przymusie – relacji z osobą dorosłą albo z innym dzieckiem.

Ponadto należy odróżnić treści wytworzone w kontekście związku intymnego pary starszych, świadomych nastolatków od materiałów przedstawiających młodsze dzieci, które w każdym wypadku (z definicji) wiążą się z wyzyskiwaniem – nawet jeśli środki użyte do wyprodukowania/zarejestrowania takich treści są jednakowe. Nie zawsze tak się jednak dzieje, a materiały wytwarzane samodzielnie czasami są uznawane za „niezgodne z prawem” (nielegalne). Znane są przypadki dzieci, którym postawiono zarzuty karne tylko dlatego, że przesłały swoje nacechowane seksualnie zdjęcie komuś, kogo znały

¹⁹¹ Zob. Oxford Advanced Learner's Dictionary and Cambridge British English Dictionary.

¹⁹² Treści wytwarzane samodzielnie uznaje się również za podkategorię treści wytwarzanych przez użytkowników, która obejmuje zdjęcia i filmy wytwarzane i przedstawiające dzieci, a zwłaszcza nastolatków. Zob. E. Quayle et al., „Data Collection”, w: M. Ainsaar i L. Lööf (red.), *Online Behaviour Related to Child Sexual Abuse*, ROBERT Literature Report, s. 14. Zob. też UNODC, „Study on the Effects of New Information Technologies on the Abuse and Exploitation of Children”.

(np. swojemu chłopakowi / swojej dziewczynie)¹⁹³. Jak wyjaśniono w podrozdziale F.4.iii dotyczącym „nacechowanych seksualnie obrazów dzieci” (erotyki dziecięcej), w takich wypadkach należy odróżnić pierwotny obraz od sposobu, w jaki jest on używany.

Do terminu „treści wytwarzane samodzielnie” czasami dodaje się przymiotnik „nieprzyzwoite” (*indecent*), aby określić rodzaj obrazów lub treści. Według uznanych słowników angielskich opisuje on coś, co jest „uważane za obraźliwe moralnie, zwłaszcza dlatego, że wiąże się z seksem lub z nagością”¹⁹⁴. Używając słowa „nieprzyzwoity” w odniesieniu do treści wytwarzanych przez dzieci, należy pamiętać, że pojęcie to nie opiera się na obiektywnych kryteriach. Trzeba również zadać sobie pytanie, kiedy i dlaczego coś jest „nieprzyzwoite” oraz kto ma prawo decydować o tym, co jest moralnie obraźliwe, a co nie¹⁹⁵. Z tego powodu warto usunąć z tego kontekstu termin „nieprzyzwoity”, który trudno obiektywnie zdefiniować. W zamian można używać terminów „seksualny” lub „nacechowany seksualnie”.

Konkluzja: Termin, który wydaje się najwłaściwszy do opisu tego rodzaju materiałów, to: „wytwarzane samodzielnie treści/materiały o charakterze seksualnym z udziałem dzieci”. Jednoznacznie wyjaśnia on, że chodzi o materiały lub treści, które są wytwarzane samodzielnie (niezależnie od tego, czy są legalne czy nie oraz czy powstały pod przymusem czy nie), są nacechowane seksualnie (bez użycia słowa „nieprzyzwoite”, które może się wiązać z bardziej subiektywną oceną wartościującą) i przedstawiają dzieci.

F.4.v Seksting (*sexting*)

⊕ *Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.*

Seksting definiuje się jako „samodzielne wytwarzanie obrazów o charakterze seksualnym”¹⁹⁶ lub jako „wymienianie się wiadomościami lub obrazami o charakterze seksualnym” oraz „tworzenie, udostępnianie i przesyłanie sugestywnych seksualnie, nagich lub prawie nagich wizerunków za pośrednictwem telefonów komórkowych i/lub internetu”¹⁹⁷. Jest on to formą wytwarzanych samodzielnie treści o charakterze wyraźnie seksualnym¹⁹⁸ i praktyką „nadzwyczaj zróżnicowaną pod względem kontekstu, znaczenia oraz intencji”¹⁹⁹.

Chociaż seksting wydaje się najbardziej rozpowszechnioną formą wytwarzanych samodzielnie treści o charakterze wyraźnie seksualnym i często jest praktykowany dobrowolnie przez i wśród dorastających młodych ludzi (adolescentów), którzy czerpią z tego doświadczenia przyjemność, istnieje również wiele form „niepożądanego sekstingu”. Chodzi tutaj o niekonsensualne aspekty tego zachowania, takie jak otrzymywanie niepożądanych fotografii, filmów lub wiadomości o wyraźnie seksualnym charakterze, np. od znajomych lub nieznajomych próbujących nawiązać kontakt z dzieckiem, wyrzucić na nie presję albo je uwieść. Seksting może być również formą seksualnej przemocy rówieśniczej, kiedy to dziecko pod wpływem nacisków przesyła swoje zdjęcie koledze/koleżance/rówieśnikowi, która lub który następnie rozpowszechnia je w sieci rówieśniczej bez jego zgody.

¹⁹³ Zob. np. *The Guardian*, „Teenagers Who Share ‘Sexts’ Could Face Prosecution, Police Warn” 22 lipca 2014 r., <http://www.theguardian.com/media/2014/jul/22/teenagers-share-sexts-face-prosecution-police>. Dla Stanów Zjednoczonych zob. np. *The New York Times*, „Rethinking Sex Offender Laws for Youth Sexting”, 20 marca 2010, http://www.nytimes.com/2010/03/21/us/21sexting.html?pagewanted=all&_r=0. Zob. też Criminal Defense Lawyer, „Teen Sexting”, <http://www.criminaldefenselawyer.com/crime-penalties/juvenile/sexting>.

¹⁹⁴ Zob. np. Oxford Advanced Learner’s Dictionary <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>.

¹⁹⁵ Definicje tego, co uznaje się za „nieprzyzwoite”, często są zdeterminowane przez standardy obowiązujące w danej społeczności, a także – w systemach prawnych, które używają tego pojęcia – przez ławę przysięgłych lub sędziego orzekającego w danej sprawie. Kompetentny organ musi następnie rozstrzygnąć, czy dany obraz jest nieprzyzwoity lub czy stanowi materiał przedstawiający wykorzystywanie seksualne dziecka.

¹⁹⁶ K. Cooper et al., *Adolescents and Self-Taken Sexual Images: A Review of the Literature*, 2015.

¹⁹⁷ J. Ringrose et al., „A Qualitative Study of Children, Young People and ‘Sexting’”, badanie przygotowane na zlecenie NSPCC, 2012, s. 6.

¹⁹⁸ UNODC, „Study on the Effects of New Information Technologies on the Abuse and Exploitation of Children”, s. 22.

¹⁹⁹ K. Cooper et al., *Adolescents and Self-Taken Sexual Images*, s. 24.

Niechciany (niepożądany) seksting jest powiązany z wcześniejszymi rozważaniami na temat nękania seksualnego i niepożądanych komentarzy o charakterze seksualnym²⁰⁰, a badania wykazały, że praktyka sekstingu nie jest neutralna ze względu na płeć. Sugerowano, że seksting „można interpretować jako internetową odmianę [...] zjawiska nękania seksualnego” dziewcząt²⁰¹.

Konkluzja: „Seksting” jest często używanym terminem i praktyką rozpowszechnioną wśród młodych ludzi. Często jest to konsensualna aktywność między rówieśnikami, chociaż badania pokazują, że dziewczęta częściej niż chłopcy czują się naciskane lub przymuszane do takich zachowań²⁰². Kiedy seksting prowadzi do wykorzystywania lub wyzyskiwania seksualnego, jest niezwykle ważne, aby to, że takie materiały są wytwarzane przez samo dziecko, nie skutkowało obarczeniem dziecka winą za to, co się stało, albo pociągnięciem go do odpowiedzialności karnej za produkcję materiałów przedstawiających wykorzystywanie seksualne dzieci.

F.4.vi Szkodliwe treści (kontakt ze szkodliwymi treściami) / *[exposure to] harmful content*

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

Pojęcie „kontakt ze szkodliwymi treściami” odnosi się do dzieci, które uzyskują dostęp do nieodpowiednich do ich wieku treści o charakterze seksualnym, przemocowym lub w inny sposób szkodliwych dla ich rozwoju albo są narażone – celowo lub przypadkowo – na kontakt z takimi treściami²⁰³. Szkodliwe treści mogą więc obejmować dużo szerszy zakres materiałów niż materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci („pornografia dziecięca”) – należą do nich wszelkie treści, które mogą wyrządzić dziecku szkodę, m.in. dorosła pornografia i materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci. Jest jednak ważne, aby w ustawodawstwie zapisano jasną definicję szkodliwych treści, ponieważ wiele rodzajów treści może zostać uznanych za „szkodliwe”, wskutek czego kryminalizacja może graniczyć z cenzurą lub naruszaniem innych swobód.

Narażanie dzieci na kontakt ze szkodliwymi treściami o charakterze pornograficznym czasami bywa nazywane „demoralizowaniem” lub „pornifikacją” dzieci²⁰⁴. Zjawisko to występuje np. wtedy, gdy osoba dorosła celowo pokazuje szkodliwe treści lub materiały pornograficzne dziecku albo ogląda pornografię w obecności dziecka. Pierwsze z tych zachowań może być formą wykorzystywania seksualnego bez kontaktu fizycznego²⁰⁵, a szkodliwe lub seksualne treści często są używane w procesie uwodzenia dzieci.

Kontakt ze szkodliwymi treściami może normalizować niewłaściwe zachowania seksualne dzieci na poziomie indywidualnym, a także w obrębie grup rówieśniczych. Zjawisko to można traktować jako formę demoralizowania dzieci, dokonującą się w większym stopniu poprzez społeczną seksualizację dzieci niż w rezultacie intencji lub działań konkretnych osób²⁰⁶.

Kontakt z pornografią może być szkodliwy dla małych dzieci, ale trzeba pamiętać, że jeśli chodzi o nastolatków, to może on być częścią eksplorowania seksualności. Ponadto kontakt z pornografią w internecie może być nieumyślny albo celowy (gdy dziecko/adolescent poszukuje takich materiałów z własnej inicjatywy) oraz może dotyczyć dorosłej pornografii albo materiałów przedstawiających wykorzystywanie seksualne dzieci.

²⁰⁰ Zob. podrozdział C.4.v dotyczący nękania seksualnego dzieci.

²⁰¹ K. Cooper et al., *Adolescents and Self-Taken Sexual Images*, s. 22.

²⁰² K. Cooper et al., *Adolescents and Self-Taken Sexual Images*, s. 22.

²⁰³ UNODC, *Study on the Effects of New Information Technologies on the Abuse and Exploitation of Children*, s. 13.

²⁰⁴ Słownik Oxford British and World English Dictionary definiuje pornifikację (*pornification*) jako „coraz większe rozpowszechnienie i akceptację tematów seksualnych i obrazów o jednoznacznie seksualnym charakterze w kulturze popularnej”. W odniesieniu do dzieci terminu tego używa się do opisu postępującej seksualizacji dzieci w społeczeństwie, która może się przyczyniać do normalizowania zachowań i postaw seksualnych wśród małych dzieci.

²⁰⁵ Zob. podrozdział C.3 na temat wykorzystywania seksualnego dzieci („Uwagi terminologiczne”).

²⁰⁶ M. Coy et al., *“Sex without Consent, I Suppose that Is Rape”: How Young People in England Understand Sexual Consent*. Raport opracowany w ramach badania Biura Rzecznika Praw Dziecka dotyczącego wyzyskiwania seksualnego w gangach i grupach rówieśniczych, listopad 2013 r.

Konkluzja: Termin „szkodliwe treści” nie powinien być używany jako synonim pojęć „materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci” czy „pornografia dziecięca”, ponieważ jest dużo szerszy i może się odnosić do innych treści niż materiały nacechowane seksualnie, takich jak brutalne gry komputerowe albo strony internetowe zachęcające do mowy nienawiści. Ponadto termin „szkodliwe treści” nie musi się odnosić do materiałów niezgodnych z prawem – może również obejmować materiały, które są legalne, lecz mimo to szkodliwe dla danej osoby, zważywszy na jej wiek, poziom dojrzałości itp.

F.4.vii Deprawacja dzieci w celach seksualnych (*corruption of children for sexual purposes*)

⊕ *Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.*

Termin „deprawacja” w tym kontekście odnosi się do „działania polegającego na wywołaniu u innej osoby deprawacji moralnej lub do efektu takiego działania”²⁰⁷, czyli do „aktu lub efektu wywołania u innej osoby zmiany z moralnych na niemoralne standardy postępowania”²⁰⁸.

Termin „deprawowanie dzieci w celach seksualnych” odnosi się do działań doprowadzających dzieci do bycia świadkami wykorzystywania seksualnego lub czynności seksualnych. Można go znaleźć m.in. w art. 22 Konwencji z Lanzarote, który jest zatytułowany „Deprawacja dzieci” i stanowi, że „każda ze Stron przyjmuje konieczne środki ustawodawcze lub inne środki w celu zapewnienia karalności myślnego powodowania sytuacji w celach seksualnych, w której dziecko, które nie osiągnęło wieku określonego w wyniku zastosowania art. 18 ust. 2, jest świadkiem obcowania seksualnego lub czynności seksualnych, nawet jeżeli nie jest zmuszone do uczestniczenia w nich”.

W standardach prawnych czasami używa się terminu „deprawowanie seksualne dzieci w internecie” jako odpowiednika terminu „nagabywanie dzieci w internecie w celach seksualnych” („uwodzenie”)²⁰⁹.

²⁰⁷ Zob. Oxford British and World English Dictionary.

²⁰⁸ Zob. Oxford Advanced Learner’s English Dictionary.

²⁰⁹ Więcej informacji na temat nagabywania dzieci w internecie w celach seksualnych można znaleźć w rozdziale H.

G. Wykorzystywanie seksualne dzieci w internecie w czasie rzeczywistym (*live online child sexual abuse*)

⊕ *Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.*

G.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych

- i. 1989: KPD w art. 34 mówi o „wykorzystywaniu dzieci w pornograficznych przedstawieniach”, nie precyzując, czy takie przedstawienia są prowadzone przy użyciu internetu czy offline.
- ii. 1999: AKPDD w art. 27 lit. c mówi o „wykorzystywaniu dzieci w czynnościach, przedstawieniach i materiałach pornograficznych”. Podobnie jak KPD instrument ten nie precyzuje, w jaki sposób (za pośrednictwem internetu czy offline) są realizowane takie czynności i przedstawienia.
- iii. 1999: Konwencja nr 182 MOP w art. 3 lit. b ustanawia zakaz „korzystania, angażowania lub proponowania dziecka do prostytucji, produkcji pornografii lub przedstawień pornograficznych”.
- iv. 2007: Konwencja z Lanzarote wymienia różne typy „wykorzystywania” dziecka i zobowiązuje Państwa Strony do zapewnienia karalności grupy przestępstw dotyczących udziału dzieci w przedstawieniach (prezentacjach) pornograficznych, takich jak rekrutacja dzieci do udziału w przedstawieniach pornograficznych lub powodowanie udziału dzieci w takich przedstawieniach, zmuszanie dzieci do udziału w przedstawieniach pornograficznych lub czerpanie z tego korzyści, bądź też innego rodzaju wykorzystywanie dziecka do tych celów oraz świadome ucześnie na przedstawienia pornograficzne z udziałem dzieci.
- v. 2011: Dyrektywa 2011/93/UE w swojej definicji przedstawienia pornograficznego (art. 2 lit. e) obejmuje: „ukazywanie na żywo, w tym za pośrednictwem technologii informacyjno-komunikacyjnych: (i) dziecka uczestniczącego w rzeczywistym lub symulowanym zachowaniu o wyraźnym seksualnym charakterze; (ii) organów płciowych dziecka, w celach głównie seksualnych”.

G.2. Uwagi terminologiczne

Wykorzystywanie seksualne dzieci w internecie w czasie rzeczywistym (na żywo) jest praktyką coraz bardziej rozpowszechnioną i związaną zarówno z wyzyskiwaniem seksualnym dzieci poprzez prostytucję i przedstawienia pornograficzne, jak i z produkcją materiałów przedstawiających wykorzystywanie seksualne dzieci. Ze względu na brak jasnej definicji takich praktyk jako przestępstwa, dotąd nie zapewniano w odpowiedni sposób ich karalności²¹⁰. Chociaż jednak wykorzystywanie seksualne dzieci w internecie w czasie rzeczywistym nie zostało wymienione wprost w najważniejszych międzynarodowych instrumentach prawnych w dziedzinie ochrony dzieci, należy podkreślić, że takie praktyki mieszczą się w zakresie wielu przepisów prawnych dotyczących wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego dzieci. I tak np. rekrutowanie i wykorzystywanie dzieci do udziału w jakichkolwiek przedstawieniach pornograficznych²¹¹ – w internecie lub poza nim – musi być karalne zgodnie z KPD (art. 34 lit. c), AKPDD (art. 27 lit. c), Konwencją nr 182 MOP (art. 3 lit. b) oraz Konwencją z Lanzarote (art. 21). Ponadto takie praktyki wchodzą w zakres definicji prostytucji dziecięcej podanej w PFHD: „wykorzystywanie dzieci do czynności seksualnych za wynagrodzeniem lub jakąkolwiek rekompensatą w innej formie” (art. 2 lit. b). Kiedy przedstawienie pornograficzne na żywo z udziałem dziecka zostaje nagrane lub zarejestrowane, może to stanowić produkcję materiałów przedstawiających wykorzystywanie seksualne dzieci, ujętą we wszystkich ważnych instrumentach prawnych w zapisach dotyczących pornografii dziecięcej.

²¹⁰ Aktualne przepisy dotyczące pornografii dziecięcej często są niewystarczające w wypadku takich nowych zjawisk, jak przesyłanie strumieniowe aktów wykorzystywania seksualnego, wykorzystywanie seksualne „na zamówienie” itp. Zob. np. International Centre for Missing and Exploited Children, „Child Pornography: Model Legislation and Global Review”, wydanie VIII, 2016.

²¹¹ Więcej informacji na temat wykorzystywania dzieci w przedstawieniach pornograficznych zob. podrozdział E.4.vii.

Trzeba jednak zauważyć, że wykorzystywanie seksualne dzieci w internecie w czasie rzeczywistym często oznacza podwójne wykorzystanie dziecka. Dziecko jest przymuszone do uczestnictwa w czynnościach seksualnych – w pojedynkę lub z innymi osobami – co samo w sobie stanowi akt wykorzystywania seksualnego. Równocześnie owe czynności seksualne są transmitowane na żywo przy użyciu TIK, a inni oglądają je zdalnie. W wielu wypadkach widzowie są „zleceniodawcami” – osobami, które zamówiły akt wykorzystywania seksualnego – to oni dyktują, w jaki sposób ów akt ma się odbywać (zob. podrozdział G.3.ii) i to oni płacą za wykorzystywanie. Wykorzystywanie seksualne dzieci w internecie w czasie rzeczywistym występuje w formie zarówno komercyjnej, jak i niekomercyjnej²¹². W niektórych wypadkach jest to działalność czysto biznesowa, której jedynym celem jest zarabianie pieniędzy na wyzyskiwaniu seksualnym dzieci.

Konkluzja: Należy podkreślić, że wykorzystywanie seksualne dzieci w czasie rzeczywistym (na żywo) jest zabronione przez prawo międzynarodowe od czasu przyjęcia Konwencji o prawach dziecka, za sprawą przepisów dotyczących „wykorzystywania dzieci do pornograficznych przedstawień” (zob. podrozdział E.4.vii). To, że wykorzystywanie seksualne dzieci na żywo dzisiaj może się odbywać przy użyciu TIK, nie oznacza, że jest to zjawisko nowe. Nowością jest natomiast to, że dzisiaj ten rodzaj wykorzystywania seksualnego może się odbywać zdalnie, a sprawca może oglądać akty wykorzystywania nawet w innym kraju niż ten, w którym znajduje się pokrzywdzone dziecko.

G.3. Terminy powiązane

G.3.i *Live streaming* aktów wykorzystywania seksualnego dzieci (*live streaming of child sexual abuse*)

⊕ *Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.*

Wykorzystywanie seksualne dzieci w internecie w czasie rzeczywistym często jest transmitowane przy użyciu przesyłania strumieniowego (*streaming*). Oznacza to, że dane są przesyłane do widza bezpośrednio, aby ten mógł oglądać i angażować się w akt wykorzystywania w trakcie jego trwania. Co istotne, *live streaming* nie zostawia śladów w urządzeniu, ponieważ nie wiąże się z pobraniem pliku. Po zakończeniu przesyłania materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci znikają bez śladu, chyba że sprawca celowo je zapisze²¹³. Wzmaga to poczucie bezkarności u sprawców i stwarza szczególne wyzwania dla śledczych, zwłaszcza związane z zabezpieczeniem dowodów oraz identyfikacją osób pokrzywdzonych i sprawców. *Live streaming* bywa również nazywany „wykorzystywaniem seksualnym dzieci na życzenie”.

Konkluzja: Specjaliści zwracają uwagę, że *live streaming* „nie jest już nowym trendem, lecz stał się powszechnie znanym elementem rzeczywistości”²¹⁴. Trzeba przy tym zauważyć, że takie terminy, jak „przesyłanie strumieniowe” czy „kamera internetowa”, opisują jedynie środki techniczne, nie biorąc

²¹² Na przykład w sprawie *Queen vs Ian Watkins* i inni zawrócono uwagę, że oskarżony zachęcał matkę, aby wykorzystywała seksualnie swoją córkę przed kamerą internetową. Przestępstwo nie miało oczywistego aspektu komercyjnego (sprawa nr: 62CA1726112, The Law Courts, Cathays Park, Cardiff CF10 3PG, 18 grudnia 2013 r.). W innych znanych sprawach dziewczynki dokonywały aktów autoseksualnych w zamian za zapłatę. Jeszcze inne przypadki miały charakter czysto komercyjny: osoby dorosłe działały jako organizatorzy, oferując wykorzystywanie seksualne dzieci w internecie na żywo na zamówienie, w zamian za przelewy pieniężne.

²¹³ Przesyłanie strumieniowe jest technologią polegającą na odtwarzaniu danych przed przestaniem całego pliku; informacje są przesyłane bezpośrednio do komputera lub innego urządzenia odbiorcy (za pośrednictwem kamery internetowej, interfejsu audio itp.). Odbiorca nie musi zapisywać pliku na twardym dysku (choć materiał przesyłany strumieniowo można również zapisać w postaci pliku). Jeśli taki materiał nie zostanie celowo zarejestrowany, to będzie dostępny tylko w momencie odtwarzania i nie pozostawi śladów w urządzeniu. Jeśli chodzi o przypadki wykorzystywania seksualnego dzieci w internecie, to większość incydentów związanych z przesyłaniem strumieniowym obejmuje produkcję i przesyłanie danych audio-wideo przy użyciu kamery internetowej.

²¹⁴ Virtual Global Taskforce, „Child Sexual Exploitation Environmental Scan”, supra 17272.

pod uwagę intencji sprawcy ani skutków popełnionych czynów – innymi słowy wykorzystywania seksualnego lub wyzyskiwania seksualnego dziecka.

Jeśli chodzi o używanie tych terminów, ważne jest, aby nie koncentrować się nadmiernie na aspekcie technicznym (czyli na tym, jakiego narzędzia użyto do popełnienia określonego czynu), ponieważ rozwój TIK jest niezwykle szybki i niemal każdego dnia na rynku pojawiają się nowe urządzenia i narzędzia.

G.3.ii Wykorzystywanie seksualne dzieci na zamówienie (*child sexual abuse to order*)

⊕ *Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.*

Wykorzystywanie seksualne dzieci na zamówienie to szczególny rodzaj wykorzystywania seksualnego, w którym sprawca wyraża życzenie bądź dyktuje z wyprzedzeniem – lub w trakcie aktu wykorzystywania – jakie czynności mają zostać podjęte. Akt wykorzystywania jest transmitowany przy użyciu kamery internetowej lub zapisywany w postaci pliku, aby osoba, która go zamówiła, mogła go obejrzeć (skonsumować), czasami za opłatą.

Konkluzja: Wykorzystywanie seksualne dzieci na zamówienie może być jedną z form przesyłania strumieniowego, z dodatkowym elementem polegającym na tym, że osoba oglądająca taki materiał aktywnie decyduje o sposobie i przebiegu wykorzystywania seksualnego. Sprawcy tej formy wykorzystywania seksualnego używają tych samych technologii (np. przesyłania strumieniowego, kamery internetowej), jak w wypadku innych przestępstw internetowych.

G.3.iii Dziecięca turystyka seksualna przy użyciu kamery internetowej / wykorzystywanie seksualne dzieci przy użyciu kamery internetowej (*webcam child sex tourism/webcam child sex abuse*)

⊗ *Należy unikać używania tego terminu.*

„Dziecięca turystyka seksualna przy użyciu kamery internetowej” jest terminem, który powstał, aby podkreślić transgraniczny charakter tego przestępstwa: dana osoba może usiąść przed komputerem i zamówić transmisję wykorzystywania seksualnego dziecka odbywającego się w innym kraju, bez konieczności podróżowania²¹⁵. Ten termin wydaje się jednak niezbyt odpowiedni do opisu wykorzystywania seksualnego dzieci przy użyciu internetu i może być mylący z kilku istotnych powodów. Po pierwsze, oznacza wprowadzenie kolejnego terminu określającego zjawisko, które już teraz ma różne nazwy/etykiety (np. „wykorzystywanie seksualne dzieci przy użyciu internetu / na żywo”, „przesyłanie strumieniowe aktów wykorzystywania seksualnego dzieci w czasie rzeczywistym” itp.), co może spowodować jeszcze większe zamieszanie. Po drugie, ten termin wydaje się implikować, że reakcja na tego typu przestępstwa leży w zakresie odpowiedzialności sektora turystycznego²¹⁶. Po trzecie, nasuwa się pytanie dotyczące stosowności terminu „dziecięca turystyka seksualna”, co samo w sobie jest kwestią kontrowersyjną (omówioną w rozdziale I). W tym samym kontekście używa się również bardziej neutralnego terminu „wykorzystywanie seksualne dzieci przy użyciu kamery internetowej”²¹⁷. Chociaż wydaje się on odpowiedniejszy niż „dziecięca turystyka seksualna przy użyciu kamery internetowej”, należy pamiętać, że „kamera internetowa”, podobnie jak „przesyłanie strumieniowe”, jest tylko narzędziem technologicznym używanym do oglądania wykorzystywania seksualnego dzieci w internecie, a co za tym idzie – w każdej chwili może zostać zastąpiona przez jakąś inną technologię.

²¹⁵ Zob. np. Terre des Hommes Netherlands, „Sweetie”, <https://www.youtube.com/user/sweetie>.

²¹⁶ Więcej informacji na temat dziecięcej turystyki seksualnej można znaleźć w rozdziale I.

²¹⁷ Zob. np. Terre des Hommes, „Sweetie Campaign in [the] Philippines Intensifies”, 7 grudnia 2015 r.; <https://www.terredeshommes.nl/en/news/sweetie-campaign-philippines-intensifies>.

Konkluzja: Należy unikać używania terminu „dziecięca turystyka seksualna przy użyciu kamery internetowej”. Termin ten może być używany, jednak z zastrzeżeniem, że odnosi się on do konkretnego narzędzia technologicznego oraz że termin „wykorzystywanie seksualne dzieci przy użyciu internetu w czasie rzeczywistym / na żywo” ma szersze znaczenie i wydaje się odpowiedniejszy.

H. Nagabywanie dzieci w celach seksualnych (*solicitation of children for sexual purposes*)

⊕ Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.

H.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych

- i. 2007: Konwencja z Lanzarote jest pierwszym międzynarodowym instrumentem prawnym, który zdefiniował uwodzenie dzieci w internecie (*grooming*), opisując je jako „nagabywanie dzieci dla celów seksualnych”. W art. 23 Konwencja nakłada na Państwa Strony obowiązek zapewnienia karalności „umyślnego składania dziecku, które nie ukończyło wieku określonego w wyniku zastosowania art. 18 ust. 2, przez osobę dorosłą za pośrednictwem technologii informacyjnych i telekomunikacyjnych, propozycji spotkania w celu popełnienia przeciwko dziecku któregośkolwiek z przestępstw określonych na podstawie art. 18 ust. 1 lit. a lub art. 20 ust. 1 lit. a, w sytuacji, gdy za taką propozycją idą faktyczne działania mające na celu doprowadzenie do takiego spotkania”.
- ii. Dyrektywa 2011/93/UE w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej podąża za przykładem Konwencji z Lanzarote i podobnie jak ona zawiera definicję nagabywania dzieci w celach seksualnych (art. 6):
 1. „Państwa członkowskie podejmują środki niezbędne do zapewnienia karalności następującego czynu umyślnego: składanie za pośrednictwem technologii informacyjno-komunikacyjnych przez osobę dorosłą dziecku, które nie osiągnęło wieku przyzwolenia, propozycji spotkania w celu popełnienia któregośkolwiek z przestępstw, o których mowa w art. 3 ust. 4 i art. 5 ust. 6, jeżeli następstwem tej propozycji były czyny służące doprowadzeniu do takiego spotkania [...]”.
 2. Państwa członkowskie podejmują środki niezbędne do zapewnienia karalności usiłowania popełnienia za pośrednictwem technologii informacyjno-komunikacyjnych przestępstw, o których mowa w art. 5 ust. 2 i 3, przez osobę dorosłą nagabującą dziecko, które nie osiągnęło wieku przyzwolenia, w celu uzyskania pornografii dziecięcej przedstawiającej to dziecko”.

H.2. Instrumenty niewiążące

- i. Komitet KPD w Komentarzu ogólnym nr 13²¹⁸ wspomina, że „jako dzieci utrzymujące kontakt z innymi przez TIK mogą być wyszydzane, dręczone lub prześladowane („kuszenie” dziecka) oraz/lub przymuszane, oszukiwane lub zachęcane do spotkań z obcymi poza Internetem, wyszukiwane w celach angażowania się w czynności seksualne oraz/lub dostarczania informacji o charakterze osobistym”.
- ii. Rezolucja 2011/33 Rady Gospodarczej i Społecznej ONZ w sprawie zapobiegania, ochrony i współpracy międzynarodowej przeciwko używaniu technologii informacyjno-komunikacyjnych informacyjnych do wykorzystywania lub wyzyskiwania seksualnego dzieci podkreśla, że „nowe technologie i aplikacje informacyjno-komunikacyjne są niewłaściwie wykorzystywane do popełniania przestępstw związanych z wyzyskiwaniem seksualnym dzieci, a postęp techniczny umożliwił pojawienie się takich przestępstw, jak produkcja, dystrybucja lub posiadanie obrazów i materiałów audio lub wideo, narażanie dzieci na kontakt ze szkodliwymi treściami, uwodzenie dzieci w internecie, napastowanie i wykorzystywanie seksualne dzieci przy użyciu internetu oraz cyberprzemoc”.

²¹⁸ Komentarz ogólny nr 13 Komitetu Ochrony Praw Dziecka (2011), Prawa dziecka dokumenty organizacji Narodów Zjednoczonych, zbiór i opracowanie Paweł P. Jaros, Marek Michalak, RPD, Warszawa 2015, par. 25.

H.3. Uwagi terminologiczne

Czasownik „nagabywać” znaczy „prosić kogoś o coś” albo „próbować coś uzyskać lub namówić drugą osobę do zrobienia czegoś”²¹⁹. Nagabywanie dzieci w celach seksualnych często jest nazywane „uwodzeniem” (*grooming*) albo „uwodzeniem w internecie” (*online grooming*). Można je opisać jako praktykę, poprzez którą osoba dorosła „zaprzyjaźnia się” z dzieckiem (często w internecie, ale istnieje również uwodzenie poza internetem, o czym nie należy zapominać) z zamiarem wykorzystywania seksualnego. Obecnie jedynie Dyrektywa 2011/93/EU podkreśla, że należy również zwrócić uwagę na uwodzenie dzieci poza internetem i że państwa winny zapewnić karalność takich praktyk (preambuła, pkt 19)²²⁰.

Tylko dwa wiążące międzynarodowe instrumenty prawne nakładają na państwa obowiązek zapewnienia karalności przestępstwa nagabywania dzieci w celach seksualnych – Konwencja z Lanzarote i Dyrektywa 2011/93/UE. Konwencja z Lanzarote (art. 23) wymienia następujące elementy składowe tego przestępstwa: „(i) nagabywanie dzieci dla celów seksualnych (czyli „rozmowy z dzieckiem [*chatting*] o charakterze seksualnym”²²¹); (ii) umyślne składanie dziecku propozycji spotkania w celu popełnienia przestępstwa seksualnego; oraz (iii) idące za taką propozycją działania mające na celu doprowadzenie do spotkania (np. gdy sprawca zjawiska się w umówionym miejscu)”.

Przyjęta później Dyrektywa 2011/93/UE dzieli definicję tego przestępstwa na dwie części: te same „materialne działania” są wymagane dla stwierdzenia i objęcia sankcją karną propozycji spotkania złożonej dziecku przez osobę dorosłą, jednak akt nagabywania dziecka w celu uzyskania materiałów o charakterze seksualnym przedstawiających to dziecko sam w sobie jest karalny (art. 6.2).

Zważywszy na szybki rozwój TIK i nowych form przestępczości internetowej, niepokojące wydaje się to, że obowiązujące instrumenty prawne dotyczące tego przestępstwa wymagają zaistnienia fizycznego spotkania albo przynajmniej „materialnych działań” do niego zmierzających. Jest oczywiste, że w wielu przypadkach uwodzenia dzieci są wykorzystywane i wyzyskiwane seksualnie przez internet, a spotkanie ze sprawcą nie jest fizyczne, lecz odbywa się online. Dane brytyjskie dotyczące uwodzenia dzieci w internecie wskazują, że sprawcy najczęściej nakłaniają dzieci – przy użyciu technik wabienia lub manipulacji – do wytwarzania i przysyłania zdjęć lub filmów o charakterze seksualnym, przy czym uwodziciel nie ma zamiaru spotkać się z dzieckiem w świecie rzeczywistym²²². Napędza to produkcję pornografii dziecięcej i często jest powiązane z innymi formami wyzyskiwania seksualnego, takimi jak wymuszanie (*sexual extortion*, zob. podrozdział H.4.iii) i szantaż przy użyciu materiałów o charakterze seksualnym. Ponadto doświadczenie pokazuje, że dzieci uwiedzione często doświadczają takich samych negatywnych skutków jak dzieci wykorzystywane i wyzyskiwane seksualnie. Co więcej, często muszą sobie radzić ze wstydem i poczuciem winy, jakich doświadczają w związku z tym, że w pewnym stopniu przyczyniły się do własnego wyzyskiwania (np. dlatego, że początkowo zgodziły się włączyć kamerę internetową albo zrobić sobie zdjęcia), a także z niepokojem z powodu trwałej utraty kontroli nad przesłanymi materiałami oraz niewiedzy, kto je widział. Wydaje się, że aby w pełni uwzględnić te okoliczności, należy rozszerzyć definicję uwodzenia na spotkania w świecie wirtualnym (online).

W reakcji na tę ewoluującą sytuację w opinii przyjętej 23 czerwca 2015 r., dotyczącej art. 23 Konwencji z Lanzarote, Komitet z Lanzarote napisał, że „nagabywanie dzieci przy użyciu technologii informacyjno-komunikacyjnych nie musi się zakończyć spotkaniem osobistym. Może pozostać w sferze internetowej, a mimo to wyrządzić dziecku poważną krzywdę”²²³. Ponadto Komitet wyjaśnia, że „zjawisko uwodzenia dzieci w internecie ewoluuje równolegle z technologiami informacyjno-komunikacyjnymi. Wiedza na jego temat nie powinna być zatem ograniczona do sposobu, w jaki popełniano to prze-

²¹⁹ Oxford Advanced Learner’s Dictionary.

²²⁰ Dyrektywa 2011/93/UE, supra 14, preambuła 19.

²²¹ Raport wyjaśniający do konwencji z Lanzarote, supra 4, par. 157.

²²² CEOP, “Threat Assessment of Child Sexual Exploitation and Abuse”, par. 38.

²²³ Committee of the Parties to the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (T-ES), “Opinion on Article 23 of the Lanzarote Convention and Its Explanatory Note”, 23 czerwca 2015 r., par. 17. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168046ebc8>.

stępstwo w czasie, gdy powstała Konwencja. Należy je raczej rozumieć i przeciwdziałać mu stosownie do sposobu, w jaki jest popełniane dzisiaj i w jaki może być dokonywane w przyszłości. Ponieważ nie sposób sformułować statycznej definicji uwodzenia dzieci w internecie, Państwa Strony winny rozważyć rozszerzenie sankcji karnych na przypadki, w których wykorzystywanie seksualne nie jest skutkiem fizycznego spotkania, lecz dokonuje się w internecie”²²⁴.

Inną potencjalną słabością instrumentów prawnych dotyczących uwodzenia dzieci jest to, że zobowiązują one Państwa Strony do zapewnienia karalności takich czynów tylko wtedy, gdy zostały popełnione przeciwko dzieciom, które jeszcze nie osiągnęły wieku przyzwolenia na czynności seksualne. Co za tym idzie – nie zapewniają wystarczającej ochrony dzieciom powyżej tego wieku, które mogą być zmanipulowane lub zwabione do wejścia w sytuację wyzyskiwania.

Dzisiaj istnieje wiele przykładów krajowych systemów prawnych, które kryminalizują samo używanie TIK w celu popełnienia przestępstwa seksualnego przeciwko dzieciom²²⁵.

Konkluzja: Wydaje się, że nie ma żadnego logicznego powodu – językowego ani innego – z jakiego definicja nagabywania dzieci w celach seksualnych powinna być ograniczona do sytuacji, w których sprawca próbował doprowadzić lub doprowadził do fizycznego spotkania z dzieckiem. Chociaż zjawisko to coraz częściej występuje w internecie, nagabywanie dzieci w celach seksualnych może prowadzić do czynności seksualnych online lub offline (albo jedno i drugie) i może wyrządzić dziecku krzywdę, nawet jeśli nigdy nie wyjdzie poza sferę internetową. Podobnie nagabywanie i uwodzenie dziecka mogą się odbywać wyłącznie w świecie rzeczywistym (offline), chociaż często dokonuje się przy użyciu jakiejś formy TIK, np. kontaktu telefonicznego lub wiadomości tekstowych. Dzieje się tak zwłaszcza w sytuacji, gdy dziecko zostaje przedstawione sprawcy przez kolegę lub koleżankę, a następnie jest uwodzone i podstępem skłaniane do przekonania, że sprawca jest jego chłopakiem. Tę formę wykorzystywania seksualnego dzieci opisuje się jako „metodę na chłopaka”²²⁶. Akt nagabywania dziecka np. w celu uzyskania jego zdjęć o charakterze seksualnym stanowi część tej praktyki. Co za tym idzie – następujące elementy wydają się niezbędne w definicji nagabywania dzieci w internecie w celach seksualnych: i) kontaktowanie się z dzieckiem; ii) (jeśli w internecie, to za pośrednictwem TIK); iii) z zamiarem zwabienia lub nakłonienia dziecka; iv) do uczestnictwa w czynnościach seksualnych w internecie lub poza nim.

²²⁴ Ibid., par. 20.

²²⁵ Zob. np. RPA, art. 18 Ustawy o przestępstwach seksualnych nakłada sankcje karne na używanie wszelkich środków (nawet przez pośrednika) z zamiarem ułatwienia dokonania aktu seksualnego z udziałem dziecka. Akty seksualne są tutaj rozumiane szeroko i obejmują: podjęcie przez dziecko czynności seksualnej obserwowanej przez sprawcę; narażenie dziecka na kontakt z pornografią lub obnażenie części jego ciała w sposób naruszający integralność seksualną lub godność dziecka; Australia, art. 474.27 Kodeksu karnego (dot. wykorzystywania usług telekomunikacyjnych do „uwodzenia” osób w wieku poniżej 16 lat): użycie środka komunikacji z zamiarem nakłonienia odbiorcy do podjęcia czynności seksualnych z nadawcą, uczestnikiem lub inną osobą; art. 272.15 (dot. uwodzenia dzieci – w całości lub częściowo – spoza Australii): nałożenie sankcji karnych na nawiązanie komunikacji z dzieckiem w celu podjęcia czynności seksualnych z jego udziałem, nawet jeśli doprowadzenie do owych czynności seksualnych jest niemożliwe (12 lat pozbawienia wolności). Według australijskiego kodeksu karnego „czynności seksualne” należy interpretować szeroko, jako pojęcie obejmujące różne rodzaje aktywności seksualnej; Argentyna, kodeks karny, art. 131: karalność czynu polegającego na nawiązaniu kontaktu z osobą poniżej 18. roku życia w celu popełnienia przestępstwa przeciwko integralności tej osoby (od 6 miesięcy do 4 lat pozbawienia wolności); Costa Rica, kodeks karny, art. 167 bis (uwodzenie lub spotkania z małoletnimi przy użyciu mediów elektronicznych): kryminalizacja (i) rozpoczęcia z dzieckiem komunikacji o charakterze seksualnym lub erotycznym (od 1 do 3 lat pozbawienia wolności); (ii) nakłanianie dziecka do spotkania w miejscu fizycznym (od 2 do 4 lat pozbawienia wolności).

²²⁶ S. Jago et al., „What's Going on to Safeguard Children and Young People from Sexual Exploitation? How Local Partnerships Respond to Child Sexual Exploitation”, Luton, University of Bedfordshire, 2011.

H.4. Terminy powiązane

H.4.i Uwodzenie dzieci (w internecie / offline) w celach seksualnych (*grooming [online/offline] for sexual purposes*)

⊕ *Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.*

W kontekście wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego dzieci „uwodzenie” jest skrótową nazwą nagabywania dzieci w celach seksualnych. Uwodzenie / uwodzenie w internecie to proces nawiązywania/budowania relacji z dzieckiem osobiście albo za pośrednictwem internetu bądź innych technologii cyfrowych w celu ułatwienia kontaktów seksualnych z tą osobą – w internecie albo offline²²⁷. Angielskie słowniki definiują *grooming* (przygotowanie, uwodzenie) jako akt „przygotowywania lub szkolenia (jakiejś osoby) do konkretnego celu lub aktywności”, a w kontekście wyzyskiwania i wykorzystywania seksualnego dzieci – jako „(o pedofilu) przygotowanie (dziecka) do spotkania, zwłaszcza poprzez kontakt w internetowym chatroomie, z zamiarem popełnienia przestępstwa internetowego”²²⁸ albo „działalność przestępczą polegająca na zaprzyjaźnieniu się z dzieckiem, zwłaszcza przez internet, w celu nakłonienia go do kontaktów seksualnych”²²⁹.

Podobnie jak w wypadku nagabywania dzieci w celach seksualnych, wydaje się, że nie ma żadnego logicznego powodu – językowego ani innego – z jakiego definicja uwodzenia dziecka miałyby być ograniczona do sytuacji, w których sprawca próbował doprowadzić lub doprowadził do fizycznego spotkania z dzieckiem. Badania wykazały, że uwodzenie, które – jak sama nazwa wskazuje – jest zachowaniem ewoluującym w czasie, procesem, w którym sprawca subtelnie zdobywa zaufanie dziecka, obecnie nie jest najczęstszą formą wyzyskiwania seksualnego dzieci w internecie. „Chociaż nadal można się spotkać z powolnym uwodzeniem pojedynczej ofiary, dostępne dane wskazują, że dynamika tego zagrożenia istotnie się zmieniła w ciągu ostatnich kilku lat. Dzisiaj czas, jaki upływa od nawiązania pierwszego kontaktu z dzieckiem do ostatecznego czynu przestępczego, często jest bardzo krótki”, „sprawcy koncentrują się na jak najszybszym uzyskaniu możliwości wywierania nacisku na ofiarę, a nie na zbudowaniu z nią relacji opartej na zaufaniu”²³⁰. Z tego powodu termin „wyzyskiwanie seksualne dzieci przy użyciu internetu” czasami bywa preferowany nie tylko w odniesieniu do określonych praktyk, takich jak uwodzenie dziecka, ale także w odniesieniu do innych, bardziej bezpośrednich i represyjnych form nagabywania dzieci w celach seksualnych²³¹.

H.4.ii Wabienie (seksualne) dzieci w internecie (*online [sexual] enticement of children*)

⊕ *Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.*

Uwodzenie definiuje się czasem jako „wabienie dzieci w internecie w celach seksualnych”²³². Termin „wabienie” odnosi się do czegoś używanego w celu przyciągnięcia lub skuszenia drugiej osoby²³³, co trafnie opisuje strategię często stosowaną przez osoby, które uwodzą osobę z zamiarem jej wykorzystania lub wyzyskiwania seksualnego. Termin „wabienie w internecie” jest używany np. przez amerykański Departament Sprawiedliwości, który definiuje tę praktykę następująco: „Sprawcy atakujący dzieci często używają internetu do identyfikowania swoich ofiar, a następnie zmuszania ich do uczestnictwa w niezgodnych z prawem czynnościach seksualnych. Ci przestępcy czają się w internetowych

²²⁷ Zob. np. <http://www.europeanonlinegroomingproject.com/home.aspx>.

²²⁸ Zob. Oxford British and World English Dictionary.

²²⁹ Zob. Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus.

²³⁰ CEOP, „Threat Assessment of Child Sexual Exploitation and Abuse”, s. 10.

²³¹ Ibid.

²³² J.M. Petit, „Report by the Special Rapporteur on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography”, supra 162, par. 13.

²³³ Zob. Oxford British and World English Dictionary.

chatroomach i w serwisach ogłoszeniowych, które są popularne wśród dzieci i nastolatków. Zdobywają zaufanie dziecka, a następnie kierują rozmowę na tematy seksualne. Czasami wysyłają dzieciom swoje zdjęcia o wyraźnie seksualnym charakterze albo proszą dzieci, aby przesłały im swoje zdjęcia pornograficzne. Sprawcy często planują spotkanie twarzą w twarz w celu doprowadzenia dziecka do czynności seksualnych”²³⁴.

Konkluzja: Wabienie dzieci czasami jest używane jako synonim „nagabywania dzieci w celach seksualnych” lub „uwodzenia dzieci”. W polskim porządku prawnym, jak również w kontekście społecznym, nie używa się pojęcia „wabienie” dziecka, opisane powyżej działania sprawcy mieszczą się w zakresie znaczeniowym pojęcia „grooming”.

Komentarz Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę

W języku polskim zamiast terminu „wabienie (seksualne) dzieci w internecie” rekomendowanym wyrażeniem jest „uwodzenie dzieci w internecie”.

H.4.iii Szantaż seksualny wobec dzieci (*sexual extortion of children, sextortion*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

Szantaż seksualny (*sextortion*) polega na szantażowaniu danej osoby przy użyciu uzyskanych od niej materiałów o charakterze seksualnym (przedstawiających ją samą) w celu wymuszenia przysług seksualnych, pieniędzy lub innych korzyści pod groźbą udostępnienia owych materiałów bez zgody tej osoby (np. zamieszczenia ich w mediach społecznościowych). W wielu wypadkach strategię wywierania wpływu i manipulacji typowe dla osób uwodzących dzieci przez długi czas (często przez wiele miesięcy) zmieniają się w gwałtowną eskalację gróźb, zastraszania i przymusu zaraz po tym, jak sprawcy udaje się przekonać dziecko do wysłania mu pierwszych zdjęć lub filmów o charakterze seksualnym.

Szantaż seksualny jest uważany za element nagabywania w internecie zarówno dzieci, jak i dorosłych. Wydaje się, że ten rodzaj szantażu jest stosowany coraz częściej, a żądania sprawców stają się coraz bardziej skrajne, brutalne, sadystyczne i poniżające²³⁵. Stosowany wobec dzieci szantaż seksualny jest procesem, w którym dzieci i dorastający młodzi ludzie są przymuszani do produkowania i wysyłania kolejnych materiałów o charakterze seksualnym lub do innych działań, które są dla nich nieprzyjemne i stresujące, pod groźbą upublicznienia wysłanych wcześniej materiałów. W niektórych wypadkach eskalacja krzywdzenia jest tak wielka, że dzieci dokonują samookaleczeń lub podejmują próby samobójcze, nie widząc innej drogi ucieczki²³⁶.

Konkluzja: Zalecany termin to „szantaż seksualny wobec dzieci”, który kładzie nacisk na to, że ten rodzaj wymuszania (szantażu) ma charakter seksualny i że jest stosowany wobec dzieci. Potoczne, często używane słowo *sextorsion* wydaje się bardziej kontrowersyjne w obszarze ochrony dzieci, ponieważ nie pokazuje jednoznacznie, że chodzi o wyzyskiwanie seksualne dzieci, i wiąże się z ryzykiem trywializowania praktyki, która może za sobą pociągać niezwykle poważne konsekwencje.

²³⁴ US Department of Justice, “National Strategy for Child Exploitation Prevention and Interdiction”, raport dla Kongresu, sierpień 2010 r., s. 3, <http://www.justice.gov/psc/docs/natstrategyreport.pdf>.

²³⁵ Virtual Global Taskforce, “Child Sexual Exploitation Environmental Scan”, supra 172.

²³⁶ Ibid.

I. Wykorzystywanie seksualne dzieci w kontekście podróży i turystyki (*sexual exploitation of children in the context of travel and tourism*)

⊕ Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.

I.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych

- i. 2000: PFHD używa wyrażenia „dziecięca turystyka seksualna” w preambule, a także w art. 10 ust. 1, w którym czytamy: „Państwa Strony podejmą wszelkie niezbędne kroki w celu wzmocnienia współpracy międzynarodowej poprzez wielostronne, regionalne i dwustronne umowy dotyczące zapobiegania, wykrywania, dochodzenia, ścigania i karania osób odpowiedzialnych za czyny związane z handlem dziećmi, dziecięcą prostytutką, dziecięcą pornografią i seksturystyką”. Artykuł 10 ust. 3 dodaje: „Państwa Strony będą promować wzmocnienie międzynarodowej współpracy, by zająć się podstawowymi przyczynami, takimi jak ubóstwo i niedorozwój, przyczyniającymi się do narażenia dzieci na handel dziećmi, dziecięcą prostytutką, dziecięcą pornografią i dziecięcą seksturystykę”.
- ii. 2007: Konwencja z Lanzarote wymienia branżę turystyczną wśród podmiotów, które powinny uczestniczyć w „opracowywaniu i wdrażaniu polityki mającej na celu zapobieganie seksualnemu wykorzystywaniu dzieci i niegodziwemu traktowaniu dzieci w celach seksualnych oraz wprowadzać wewnętrzne normy i zasady służące realizacji tej polityki” (art. 9 ust. 2).
- iii. 2011: Dyrektywa 2011/93/UE zawiera zapis dotyczący „Środków zapobiegających okazji do reklamowania niegodziwego traktowania oraz turystyki seksualnej” (art. 21). Punkt 29 preambuły definiuje to zjawisko jako „wykorzystywanie seksualne dzieci przez osobę lub osoby podróżujące ze swego zwyczajowego otoczenia do miejsca położonego za granicą, w którym mają kontakty seksualne z dziećmi”.

I.2. Instrumenty niewiążące

- i. 1996: Opracowano Kodeks postępowania na rzecz ochrony dzieci przed wyzyskiwaniem seksualnym w turystyce²³⁷.
- ii. 1999: Globalny kodeks etyki w turystyce Światowej Organizacji Turystyki (UNWTO) dostrzegł problem wyzyskiwania seksualnego dzieci w podróżach i turystyce i opisał takie praktyki jako sprzeczne z istotą oraz celami turystyki: „Wykorzystywanie innych ludzi w jakikolwiek sposób, a w szczególności seksualny, w tym zwłaszcza dzieci, stoi w sprzeczności z podstawowymi celami turystyki i jest jej zaprzeczeniem”²³⁸.
- iii. 2001: UNWTO przyjęła zbiór wytycznych dla krajowych organów zarządzania turystyką w sprawie ochrony dzieci przed wyzyskiwaniem seksualnym w turystyce (Guidelines for National Tourism Administration Focal Points for the Protection of Children from Sexual Exploitation in Tourism).²³⁹
- iv. 2013: W kilku raportach dla Komisji Praw Człowieka specjalny sprawozdawca do spraw sprzedaży dzieci, prostytutki dziecięcej i pornografii dziecięcej wspominał zarówno o „wyzyskiwaniu seksualnym dzieci w podróżach i turystyce” oraz o „dziecięcej turystyce seksualnej”²⁴⁰.

²³⁷ Zob. www.thecode.org.

²³⁸ Światowa Organizacja Turystyki (UNWTO), Globalny kodeks etyki w turystyce, przyjęty rezolucją A/RES/406(XIII) podczas 13. Zgromadzenia Ogólnego Światowej Organizacji Turystyki, Santiago, Chile, 27 września – 1 października 1999 r., art. 2.3.

²³⁹ UNWTO, „Guidelines for National Tourism Administration (NTA) Focal Points for the Protection of Children from Sexual Exploitation in Tourism”, 2001.

²⁴⁰ Zob. np. dokument A/HRC/25/48, 23 grudnia 2013 r.

- v. 2013: Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy przyjęło dokument „Fighting ‘Child Sex Tourism’” (Zwalczanie dziecięcej turystyki seksualnej)²⁴¹.
- vi. 2013: Komentarz ogólny nr 16 Komitetu KPD dotyczący obowiązków Państw Stron w sprawie wpływu sektora przedsiębiorczości na prawa dzieci podkreśla: „Na przykład dziecięca turystyka seksualna może być ułatwana przez biura podróży działające w internecie, które umożliwiają wymianę informacji i planowanie działań związanych z turystyką seksualną”.
- vii. 2016: Autorzy światowego badania wyzyskiwania seksualnego dzieci w podróżach i turystyce (The Global Study on the Sexual Exploitation of Children in Travel and Tourism) używają terminu zawartego w tytule badania, wraz z akronimem „SECTT”, i definiują to pojęcie jako „akty wyzyskiwania seksualnego dzieci występujące w kontekście podróży, turystyki lub obu tych obszarów”²⁴².

1.3. Uwagi terminologiczne

Termin „wykorzystywanie seksualne dzieci w kontekście podróży i turystyki” odnosi się do wykorzystywania seksualnego dzieci występującego w kontekście podróży, turystyki lub obu tych obszarów. Sprawcami tego przestępstwa mogą być turyści krajowi lub zagraniczni, a także osoby przebywające w danym kraju/miejscu przez dłuższy czas. W przeszłości zjawisko to definiowano jako praktykę z udziałem „osób, które podróżują ze swojego kraju do innego, aby podejmować komercyjne kontakty seksualne z dziećmi”²⁴³. Według uznanych słowników angielskich „turystyka seksualna” to „organizowanie wyjazdów wakacyjnych w celu wykorzystania braku przepisów ograniczających czynności seksualne i prostytucję w niektórych krajach”²⁴⁴ oraz „podróżowanie do innego kraju w celu uprawiania płatnego seksu, zwłaszcza z dziećmi”²⁴⁵. Zwracano jednak uwagę, że wykorzystywanie seksualne dzieci występuje również w kontekście turystyki krajowej i nie ogranicza się do podróży międzynarodowych.

W dokumentach podsumowujących trzy Światowe Kongresy przeciwko Wykorzystywaniu Seksualnemu Dzieci odnajdujemy liczne zapisy dotyczące wykorzystywania seksualnego dzieci w kontekście podróży i turystyki. Artykuł 4(d) Sztokholmskiej deklaracji planów i działań uznaje branżę turystyczną za podmiot odgrywający ważną rolę w zapobieganiu i ochronie dzieci przed komercyjnym wykorzystywaniem seksualnym; mówi także o „turystyce seksualnej” i o konieczności „wzmocnienia i wprowadzenia przepisów” umożliwiających walkę z tym problemem.

„Zobowiązanie jokońskie” (*Yokohama Global Commitment*) zwraca uwagę na potrzebę „wszechstronnego, systematycznego, trwałego zaangażowania sektora prywatnego, w tym [...] przedstawicieli branży turystycznej [...], we wzmacnianie ochrony dzieci, między innymi poprzez przyjęcie i realizację polityki korporacyjnej i kodeksów postępowania na rzecz ochrony dzieci przed wykorzystywaniem seksualnym”.

Dokument „Deklaracja z Rio de Janeiro i wezwanie do działań na rzecz zapobiegania i powstrzymania wykorzystywania seksualnego dzieci i młodzieży” wielokrotnie wspomina o wykorzystywaniu seksualnym dzieci i młodzieży w turystyce. Deklaracja kładzie nacisk na globalny problem, jakim jest utrzymujący się wysoki poziom wykorzystywania seksualnego dzieci i młodzieży, m.in. na skutek rosnącej mobilności w turystyce.

Termin „wykorzystywanie seksualne dzieci w kontekście podróży i turystyki” jest odpowiednikiem często spotykanego pojęcia „dziecięca turystyka seksualna”. Termin ten koncentruje się na tym, że dziecko staje się pokrzywdzone wykorzystywaniem seksualnym i że takie wykorzystywanie występuje w określonym kontekście. Zawiera w sobie pojęcie „podróży”, które implikuje przemieszczanie się z jednego

²⁴¹ Doc. 13152, 27 marca 2013 r., <http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=19535&Language=en>.

²⁴² ECPAT International, *Offenders on the Move: Sexual Exploitation of Children in Travel and Tourism*, 2016.

²⁴³ US Department of State, Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons, Fact Sheet, Washington DC, 19 sierpnia 2005 r.

²⁴⁴ Oxford British and World English Dictionary.

²⁴⁵ Cambridge English Dictionary.

miejsca do drugiego w jakimkolwiek celu (nie zawsze turystycznym), oraz pojęcie „turystyki”, które oznacza komercyjną organizację i obsługę wypoczynku wakacyjnego i wyjazdów w celu zwiedzania interesujących miejsc (co może wykluczać pewne formy podróży). Tak więc termin ten obejmuje nie tylko tradycyjne pojęcie turystyki i branży turystycznej, lecz także podróże służbowe, wymiany kulturalne, wyjazdy do pracy oraz długotrwały pobyt poza własnym regionem/krajem.

Warto zauważyć, że sektor podróży i turystyki ma pewne szczególne cechy oraz interesariuszy / podmioty zobowiązane, co sprawia, że szczególnie ważne jest opracowanie konkretnych strategii profilaktyki i zwalczania wyzysku seksualnego dzieci w tym kontekście. Konkretnie podmioty z branży turystycznej, odgrywające pewną rolę w procesie wyzyskiwania seksualnego dzieci (takie jak hotele, biura podróży, organizatorzy imprez turystycznych, linie lotnicze, bary i restauracje), stają się – świadomie lub nie – pośrednikami w popełnianiu tego rodzaju przestępstw i mogą również odgrywać istotną rolę w zapobieganiu temu procederowi. W szczególności podmioty działające w sektorze turystycznym powinny się kierować Wytycznymi ONZ dotyczącymi biznesu i praw człowieka (*UN Guiding Principles on Business and Human Rights*) oraz Zasadami dotyczącymi praw dziecka i biznesu (*Child Rights and Business Principles*), aby respektować prawa dzieci oraz wspierać profilaktykę i właściwe reagowanie na wyzyskiwanie seksualne dzieci, a także Globalnym kodeksem etyki w turystyce Światowej Organizacji Turystyki.

Konkluzja: Chociaż czasami do opisu omawianego zjawiska używa się innych terminów, takich jak „dziecięca turystyka seksualna” (zob. podrozdział I.4.i), termin „wyzyskiwanie seksualne dzieci w kontekście podróży i turystyki” wydaje się najlepiej oddawać charakter tego procederu i powinien być terminem preferowanym w obszarze ochrony dzieci.

I.4. Terminy powiązane

I.4.i Dziecięca turystyka seksualna (*child sex tourism*)

⊗ *Należy unikać używania tego terminu.*

Termin „dziecięca turystyka seksualna” jest powszechnie używany²⁴⁶, ale wywołuje coraz większe kontrowersje. Dyskusje na jego temat rozpoczęły się przed III Światowym Kongresem w 2008 r., a w dokumencie podsumowującym ów Kongres – „Deklaracji z Rio” – użyto wspomnianego wcześniej terminu „wyzyskiwanie seksualne dzieci w podróżach i turystyce”. Warto zauważyć, że w Ameryce Łacińskiej ten termin od ponad dekady przeważa nad „dziecięcą turystyką seksualną”.

W ostatnim czasie używanie terminu „dziecięca turystyka seksualna” odradzano w sieci ECPAT, a także w zaleceniach specjalnego sprawozdawcy do spraw sprzedaży dzieci, prostytucji dziecięcej i porno grafii dziecięcej.

Do głównych powodów, z jakiego termin „dziecięca turystyka seksualna” jest coraz bardziej krytykowany – zwłaszcza przez specjalistów zajmujących się ochroną dzieci i przez przedstawicieli organów ścigania – należy to, że może on w sposób niezamierzony sugerować, iż omawiane zjawisko jest legalną formą turystyki, a także wytwarzać skojarzenie między tym przestępstwem a całą branżą turystyczną. Ponadto ten termin mówi wyłącznie o turystyce i turystach, a co za tym idzie – wyklucza wiele grup podróżujących sprawców, m.in. osoby podróżujące służbowo i personel wojskowy, a także – w bardziej ogólnym ujęciu – wszystkich sprawców przebywających (chwilowo lub przez dłuższy czas) poza swoim krajem²⁴⁷. Wreszcie, termin „dziecięca turystyka seksualna” całkowicie pomija to, że chodzi tutaj o po-

²⁴⁶ Ten termin był używany przez wiele podmiotów, m.in. przez amerykański Departament Sprawiedliwości w Narodowej strategii profilaktyki i zwalczania wyzyskiwaniu dzieci (*National Strategy for Child Exploitation Prevention and Interdiction*), supra 229, przez Federalne Biuro Śledcze (FBI) oraz przez Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy w rezolucji zatytułowanej *Fighting „Child sex tourism”* (Zwalczanie dziecięcej turystyki seksualnej).

²⁴⁷ High-Level Taskforce to End Sexual Exploitation of Children in Travel and Tourism, posiedzenie w Londynie, 4 listopada 2014 r.

ważne zachowanie przestępcze, które zostało ujęte w ustawodawstwie eksterytorialnym wielu państw. Potencjalna „normalizacja” tej praktyki poprzez użycie terminu „dziecięca turystyka seksualna” niesie za sobą ryzyko wyrządzenia poważnej szkody dziecku.

Konkluzja: „Dziecięca turystyka seksualna” to termin, który ze wspomnianych powodów może wyrządzać szkody dzieciom. Terminy alternatywne, takie jak „wyzyskiwanie seksualne dzieci w kontekście podróży i turystyki”, wydają się odpowiedniejsze, ponieważ mówią wprost, że dziecko jest wyzyskiwane i nie skupiają się wyłącznie na działaniach sprawców, lecz rozszerzają swój zakres na okoliczności (kontekst), w jakim dochodzi do wyzyskiwania dziecka.

J. Sprzedaż dzieci (*sale of children*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

J.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych

- i. 1989: KPD w art. 35 mówi: „Państwa-Strony będą podejmowały wszelkie kroki o zasięgu krajowym, dwustronnym oraz wielostronnym dla przeciwdziałania uprowadzeniom, sprzedaży bądź handlowi dziećmi, dokonywanym dla jakichkolwiek celów i w jakiegokolwiek formie”, ale nie przedstawia definicji tych terminów.
- ii. 1999: Konwencja nr 182 MOP mówi o „wszystkich formach niewolnictwa lub praktyk podobnych do niewolnictwa, takich jak sprzedaż i handel dziećmi, niewolnictwo za długi i pańszczyzna lub praca przymusowa albo obowiązkowa, w tym przymusowe lub obowiązkowe rekrutowanie dzieci do udziału w konflikcie zbrojnym” (art. 3), ale nie definiuje terminów „sprzedaż i handel dziećmi”²⁴⁸.
- iii. 2000: PFHD definiuje sprzedaż dzieci (*sale of children*; w wersji polskiej „handel dziećmi”) w art. 2: „Handel dziećmi oznacza jakiekolwiek działanie lub transakcję, w drodze której dziecko przekazywane jest przez jakąkolwiek osobę lub grupę osób innej osobie lub grupie za wynagrodzeniem lub jakąkolwiek inną rekompensatą”. Ponadto art. 3 protokołu zobowiązuje Państwa Strony do zapewnienia karalności następujących czynów: „w kontekście handlu dziećmi, zgodnego z definicją zawartą w artykule 2: i) oferowanie, dostarczenie lub przyjęcie dziecka w jakikolwiek sposób w celu: a. seksualnego wykorzystywania dziecka; b. przekazania organów dziecka dla zysku; c. angażowania dziecka do pracy przymusowej. ii) nakłanianie w niewłaściwy sposób, jako pośrednik, do udzielenia zgody na adopcję dziecka, z naruszeniem stosownych międzynarodowych instrumentów prawnych dotyczących adopcji”.

J.2. Instrumenty niewiążące

- i. 1990: Przyjmując rezolucję 1990/68, Komisja Praw Człowieka ONZ powołała specjalnego sprawozdawcę do spraw sprzedaży dzieci, prostytucji dziecięcej i pornografii dziecięcej. Rezolucja nie definiuje jednak „sprzedaży dzieci”.
- ii. W wielu raportach okresowych i tematycznych, opracowanych przez różne osoby pełniące funkcję specjalnego sprawozdawcy do spraw sprzedaży dzieci, prostytucji dziecięcej i pornografii dziecięcej, pojawia się termin „sprzedaż dzieci”.

J.3. Uwagi terminologiczne

Najbardziej szczegółową definicję sprzedaży dzieci można znaleźć w PFHD, który – jak wspomniano wcześniej – definiuje to pojęcie jako działanie lub transakcję, poprzez którą dziecko zostaje przekazywane przez jakąś osobę lub grupę osób innej osobie lub grupie za wynagrodzeniem lub jakąkolwiek inną rekompensatą. Pierwszy specjalny sprawozdawca do spraw sprzedaży dzieci, prostytucji dziecięcej i pornografii dziecięcej w raporcie z roku 1993 wymienił następujące formy sprzedaży dzieci: sprzedaż dzieci do adopcji, sprzedaż dzieci do pracy oraz sprzedaż narządów dzieci. W dodatkowej kategorii, „inne formy sprzedaży”, specjalny sprawozdawca zawarł „zniknięcia i porwania dzieci” oraz „dzieci żołnierzy”²⁴⁹. Jeden z kolejnych specjalnych sprawozdawców zaliczył małżeństwa dzieci do kategorii sprzedaży dzieci²⁵⁰.

²⁴⁸ Jak wyjaśniono w dalszej części niniejszych Wytycznych, Konwencja nr 182 MOP mówi nie tylko o zakazie praktyk stanowiących najgorsze formy pracy dzieci, ale także o pilnej potrzebie podjęcia natychmiastowych, skutecznych środków w celu ich wyeliminowania (art. 1). Zob. rozdz. O na temat najgorszych form pracy dzieci.

²⁴⁹ Doc. E/CN.4/1993/67, 12 stycznia 1993 r.

²⁵⁰ Doc. A/HRC/25/48, 23 grudnia 2013, par. 26–27.

Pytanie, jakie powstało odnośnie do sprzedaży dzieci, dotyczy tego, czy dziecko może zostać sprzedane na ograniczony czas i wiele razy. Podczas gdy jeden z pierwszych specjalnych sprawozdawców wykluczył tę możliwość z definicji sprzedaży dzieci²⁵¹, jego następcy – jak się wydaje – ujęli ją w zakresie znaczeniowym omawianego pojęcia, np. poprzez uwzględnienie praktyki zawierania małżeństw tymczasowych²⁵².

Podobieństwo pojęć „sprzedaż dzieci” (*sale of children*) i „handel dziećmi” (*trafficking of children*) skutkuje myleniem tych dwóch terminów, które często są używane zamiennie, bez wyraźnego rozróżnienia – m.in. w obowiązujących umowach międzynarodowych (zob. np. KPD i konwencja nr 182 MOP). To zamieszanie prowadzi do rozbieżnych zastosowań oraz interpretacji tych terminów i stało się problemem, z którym nieustannie borykają się instytucje zajmujące się ochroną dzieci. W raporcie z 1999 r. specjalna sprawozdawczyni ONZ ds. sprzedaży dzieci, prostytucji dziecięcej i pornografii dziecięcej, Ofelia Calcetas-Santos, podkreśliła: „w większości sytuacji, w których dochodzi do sprzedaży, mamy również do czynienia z handlem”²⁵³. Po porównaniu rozmaitych ówczesnych definicji sprzedaży i handlu autorka raportu doszła do wniosku, że „podobnie jak w wypadku sprzedaży, handel osobą sprowadza tę osobę do poziomu towaru, a co za tym idzie – jest ze swej natury godny potępienia”, a następnie dodała: „W większości wypadków występują elementy obu tych zjawisk, a przy tym nie istnieje wyraźna granica między jednym a drugim. Z tego powodu, a także dla potrzeb niniejszego raportu kwestie sprzedaży i handlu nie będą traktowane jak odrębne kategorie”.²⁵⁴

Niejasności związane z terminem „sprzedaż dzieci” obserwuje się również na poziomie krajowym: Państwa Strony PFHD,²⁵⁵ które są zobligowane do przedkładania raportów na temat realizacji postanowień Protokołu na poziomie krajowym, w swoich raportach często omawiają przyjęte ustawodawstwo dotyczące handlu dziećmi w kontekście sprzedaży dzieci²⁵⁶.

Należy jednak podkreślić, że chociaż te dwa pojęcia bez wątpienia częściowo się pokrywają, „sprzedaż dzieci” nie jest tożsama z „handlem dziećmi”, a wnikliwsza analiza umożliwia wskazanie kilku zasadniczych, choć niewielkich różnic. W prawie międzynarodowym sprzedaż dzieci wymaga zarówno przekazania dziecka jednej osobie przez drugą, jak i przeprowadzenia transakcji obejmującej pewną formę wynagrodzenia (zapłaty). Jak się przekonamy w następnym podrozdziale, w wypadku handlu dziećmi (*trafficking*) te warunki nie zawsze muszą być spełnione.

Według prawa międzynarodowego użycie terminu „sprzedaż dzieci” w każdym wypadku musi się odnosić do jakiejś formy transakcji handlowej. Z drugiej strony, celem takiego działania nie musi być wyzyskiwanie dzieci, czego przykładem są nielegalne adopcje: dziecko zostaje nielegalnie sprzedane parze, która pragnie je zaadoptować oraz zamierza traktować je dobrze i zapewnić mu troskliwą opiekę²⁵⁷. Wreszcie, pomimo przekazania dziecka jednej osobie przez drugą, sprzedaż dziecka może nastąpić bez jego fizycznego przeniesienia z dotychczasowego środowiska społecznego²⁵⁸.

²⁵¹ Doc. E/CN.4/1999/71, 29 stycznia 1999, par. 33. Specjalny sprawozdawca zdefiniował sprzedaż dzieci jako „przekazanie władzy rodzicielskiej i/lub fizycznej opieki nad dzieckiem innej osobie na stałe w zamian za wynagrodzenie finansowe lub inne [...] z wyłączeniem transakcji chwilowych, w których dziecko jest «wynajmowane»; celem tego rozróżnienia jest rozstrzygnięcie kwestii takich jak ta, czy dana transakcja jest formą sprzedaży czy stręczycielstwa”.

²⁵² Zob. np. Doc. A/HRC/22/54, 24 grudnia 2012 r., par. 32. Należy zauważyć, że ów raport koncentrował się na wyzyskiwaniu seksualnym dzieci w podróży i turystyce; w tym kontekście specjalny sprawozdawca ONZ wspominał o tymczasowych małżeństwach dzieci, nie wyjaśniając jednoznacznie, czy uznaje je za formę sprzedaży dzieci.

²⁵³ Doc. E/CN.4/1999/71, par. 5.

²⁵⁴ Ibid., par. 47–48.

²⁵⁵ Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, przyjęty w Nowym Jorku dnia 25 maja 2000 r.

²⁵⁶ Specjalna sprawozdawczyni do spraw sprzedaży dzieci, prostytucji dziecięcej i pornografii dziecięcej również zauważała tę niejasność, np. w informacjach otrzymywanych od rządów państw przed jej wizytami w poszczególnych krajach.

²⁵⁷ Należy przy tym zauważyć, że sama sprzedaż dziecka do nielegalnej adopcji, niezależnie od intencji rodziców adopcyjnych, sprawia, że ów czyn jest aktem wyzyskiwania.

²⁵⁸ UNICEF, Handbook on the Optional Protocol on the Sale of Children, Child Prostitution, and Child Pornography, Florencia, luty 2009, s.10. http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/optional_protocol_eng.pdf.

Konkluzja: Sprzedaż dzieci nie musi się wiązać z wykorzystywaniem seksualnym ani wyzyskiem o charakterze seksualnym lub innym. Jej celem może być np. nielegalna adopcja albo małżeństwo dziecka. Sprzedaż dzieci jest więc pojęciem szerszym, które może obejmować (i często obejmuje) elementy wykorzystywania seksualnego albo wyzysku o charakterze seksualnym lub innym. Wreszcie, należy zauważyć, że termin „nielegalna adopcja” może również oznaczać, że adopcję przeprowadzono niezgodnie z obowiązującym prawem krajowym, niekoniecznie w powiązaniu ze sprzedażą dziecka.

K. Handel dziećmi (*trafficking of children*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

K.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych

- i. 1989: Artykuł 35 KPD mówi, że „Państwa Strony będą podejmowały wszelkie kroki o zasięgu krajowym, dwustronnym oraz wielostronnym dla przeciwdziałania uprowadzeniom, sprzedaży bądź handlowi dzieci, dokonywanych dla jakichkolwiek celów i w jakiejkolwiek formie”.
- ii. 1999: Konwencja nr 182 MOP (art. 3 lit. a) uznaje „sprzedaż i handel dziećmi” za najgorsze formy pracy dzieci.
- iii. 2000: PFHD w preambule wspomina o „handlu dziećmi”, wyrażając zaniepokojenie znaczącym i wciąż rozwijającym się międzynarodowym obrotem dziećmi mającym na celu handel dziećmi, dziecięcą prostytucję i dziecięcą pornografię.
- iv. 2000: Protokół z Palermo mówi o „handlu ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi” i definiuje go jako (art. 3 lit. a): „werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, wykorzystanie prostytucji innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów”. Artykuł 3 lit. c dodaje: „werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie dziecka celem jego wykorzystania uznawane jest za «handel ludźmi» nawet wówczas, gdy nie obejmuje żadnej z metod, o której mowa pod literą (a)”.
- v. 2005: Artykuł 4(a) Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi podaje następującą definicję: „handel ludźmi oznacza werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób, z zastosowaniem groźby lub użyciem siły, bądź innych form przymusu, uprowadzenia, oszustwa, podstęp, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby sprawującej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, wykorzystywanie prostytucji innych osób, lub inne formy wykorzystywania seksualnego, przymusową pracę lub służbę, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie albo usunięcie organów”. Podobnie jak wspomniany wcześniej Protokół z Palermo Konwencja ta wyjaśnia dalej, w art. 4 lit. c, że „werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie dziecka celem jego wykorzystania jest uznawane za handel ludźmi nawet wówczas, gdy nie obejmuje żadnej z metod wymienionych w literze (a) niniejszego artykułu”.
- vi. 2007: W preambule do Konwencji z Lanzarote jest mowa o „handlu dziećmi”.
- vii. 2011: Dyrektywa 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu²⁵⁹ stanowi w art. 2 ust. 1, że „następujące czyny powinny być objęte sankcjami karnymi jako przestępstwo handlu ludźmi: Werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób, w tym wymiana lub przekazanie kontroli nad tymi osobami, z zastosowaniem groźby lub przemocy bądź innych form przymusu, uprowadzenia, oszustwa, podstęp, poprzez nadużycie uprawnień lub wykorzystanie sytuacji bezbronności, lub też wręczenie lub przyjęcie płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby sprawującej kontrolę nad inną osobą, w celu wyzysku”. Ponadto artykuł 2(5) uściśla, że „jeśli zachowanie określone w ust. 1 dotyczy dziecka, stanowi ono przestępstwo handlu ludźmi, nawet jeśli nie posłużono się żadnym ze środków wymienionych w ust. 1”.

²⁵⁹ Dyrektywa 2011/36/EU Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW.

K.2. Instrumenty niewiążące

- i. 2004: Komisja Praw Człowieka przyjęła decyzję nr 2004/110, w której powołała specjalnego sprawozdawcę do spraw handlu ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, aby skoncentrować się na aspektach praw człowieka w działaniach na rzecz ofiar handlu ludźmi²⁶⁰.
- ii. W okresowych i tematycznych raportach specjalnego sprawozdawcy do spraw handlu ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, występuje termin „handel” (*trafficking*). Niektóre z tych raportów koncentrują się w szczególności na handlu dziećmi oraz jego związkami z wyzyskiwaniem seksualnym²⁶¹.
- iii. 2015: Wytyczne IASC dotyczące integracji interwencji związanych z przemocą uwarunkowaną płcią z operacjami humanitarnymi mówią o handlu ludźmi rozumianym tak, jak jest on zdefiniowany we wspomnianym wcześniej Protokole z Palermo²⁶².

K.3. Uwagi terminologiczne

Handel dziećmi to werbowanie lub transport, przekazywanie, przetrzymywanie i przyjmowanie dzieci przez inne osoby z zamiarem ich wyzyskania w różne sposoby, takie jak prostytutka, żebractwo, praca dzieci itp. Jak wyjaśniono w podrozdziale K.1 dotyczącym definicji prawnych, wyróżnikiem handlu wymienionym w większości międzynarodowych instrumentów prawnych jest to, że jego celem jest wyzyskiwanie ludzi (w tym wypadku dzieci). Jest to również najważniejsza różnica między „handlem dziećmi” a „sprzedażą dzieci”.

Były specjalny sprawozdawca do spraw handlu ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, zauważył, że definicja handlu sformułowana w Protokole z Palermo zawiera cztery zasadnicze elementy: „czyn, środki, rezultat oraz status ofiary”, i zwrócił uwagę, że „jeśli ofiarą jest dziecko, to element drugi – środki – staje się nieistotny, a o tym, czy doszło do handlu, rozstrzyga się wyłącznie na podstawie czynu i rezultatu”²⁶³.

Jak zauważono w *Podręczniku wdrożeniowym* UNICEF do Protokołu fakultatywnego w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytutki i dziecięcej pornografii (PFHD), „większość czynów, które spełniają kryteria definicyjne sprzedaży, jest również zgodna z definicją handlu, istnieją jednak sytuacje sprzedaży, których nie można uznać za handel, i odwrotnie”²⁶⁴. Podręcznik, który został opublikowany w roku 2009, wyjaśnia też, że sprzedaż dzieci staje się handlem, gdy zawiera element fizycznego przemieszczenia dziecka: „Przeniesienie dziecka z dotychczasowego środowiska społecznego jest kluczowym elementem pojęcia handlu, ponieważ – jak się uważa – zwiększa bezbronność ofiary”²⁶⁵. Co istotne, takie przemieszczenie nie musi się wiązać z przekroczeniem granicy, a dany czyn można uznać za handel nawet wtedy, gdy „odbywa się w obrębie rodzinnej wioski lub miasta ofiary”²⁶⁶.

Jak jednak wynika z podrozdziału K.1 dotyczącego definicji prawnych, definicja sformułowana przez UE w 2011 r. wydaje się odchodzić od kryterium fizycznego przemieszczenia dziecka jako nieodłącznej cechy handlu, dodając do wcześniej przyjętych definicji prawnych stwierdzenie, że „wymiana lub przekazanie kontroli nad tymi osobami” może być wystarczające, aby dany czyn stanowił handel ludźmi. Przypomina to definicję „sprzedaży”, zgodnie z którą dziecko musi zostać przekazane przez jedną grupę osób lub osobę innej grupie lub osobie, ale nie musi to oznaczać jego fizycznego przemieszczenia.

²⁶⁰ UN Office of the High Commissioner for Human Rights, decyzja 2004/110, potwierdzona przez decyzję ECOSOC 2004/228.

²⁶¹ Zob. np. Doc. E/CN.4/2006/62, 20 lutego 2006 r., w którym przedstawiono wyniki badania dotyczącego zależności między handlem a popytem na komercyjne wyzyskiwanie seksualne.

²⁶² S. 323.

²⁶³ Doc. E/CN.4/2006/62, par. 35–36.

²⁶⁴ UNICEF, *Handbook on the Optional Protocol*, s. 4.

²⁶⁵ Ibid., s. 9–11.

²⁶⁶ Doc. E/CN.4/2006/62, par. 44.

Pozostając w zgodzie ze spostrzeżeniem specjalnego sprawozdawcy do spraw sprzedaży dzieci, prostytucji dziecięcej i pornografii dziecięcej, podręcznik UNICEF wyjaśnia: „W niektórych wypadkach handel dziećmi i sprzedaż dzieci częściowo się pokrywają, a różnice definicyjne nie mają żadnego znaczenia dla rzeczywistego doświadczenia dziecka ani dla wyzyskiwania, którego pada ono ofiarą. To rozróżnienie jest jednak ważne w kontekście ścigania sprawców oraz tworzenia wskaźników pomocnych w ocenie najlepiej pojętego interesu dziecka (między innymi w ustaleniu, czy dziecko może wrócić do rodziny). Wreszcie, aby bardziej skutecznie przeciwdziałać sprzedaży dzieci i handlowi dziećmi, należy określić przyczyny tych zjawisk i wskazać luki w systemach ochrony dzieci”²⁶⁷.

Tak więc analiza prawna pojęć „sprzedaż” i „handel” ujawnia dwie konsekwentnie podkreślane różnice między tymi dwoma czynami. Po pierwsze, „sprzedaż dzieci” zawsze wiąże się z jakąś formą transakcji komercyjnej, co nie jest konieczne w wypadku „handlu dziećmi” (np. „obróć” dziećmi przy użyciu oszustwa, siły lub porwania). Po drugie, handel dziećmi w każdym wypadku ma na celu wyzyskanie dziecka, podczas gdy „sprzedaż dzieci” nie musi prowadzić do wyzyskiwania ani odbywać się w takim celu (np. sprzedaż dzieci do nielegalnej adopcji).

Zważywszy na zakres tematyczny niniejszych Wytycznych, jakim jest terminologia związana z wyzyskiwaniem seksualnym i wykorzystywaniem seksualnym dzieci, specjalną uwagę poświęcamy w tym miejscu handlowi dzieci w celach seksualnych. Ta forma handlu może wymagać szczególnego sposobu reagowania – zarówno w obszarze profilaktyki, jak i w dziedzinie ochrony dzieci – odmiennego niż w wypadku innych rodzajów handlu dziećmi.

Handel ludźmi w celach seksualnych, zwany również „sekshandlem”, jest szczególnym rodzajem handlu, w którym „prawa człowieka przysługujące kobietom i dzieciom są łamane ze względu na ich status kobiet i dzieci”²⁶⁸. Stanowi on formę przestępczości uwarunkowanej płcią. Chociaż sprawcy mogą handlować dziećmi z rozmaitych powodów i w różnych celach, w większości wypadków czynią to w celach seksualnych²⁶⁹. Handel dziewictwem (*virgin trade*) – jedna z form wyzyskiwania seksualnego dzieci – również jest powiązany z handlem dziećmi²⁷⁰ i może stanowić formę sprzedaży dzieci.

Konkluzja: Handel dziećmi ma jasną, spójną międzynarodową definicję prawną. Handel może być prowadzony w różnych celach, przy czym jednym z ważnych celów jest wyzyskiwanie seksualne. Ponadto dzieci, którymi sprawcy handlują w innych celach, takich jak praca dzieci, często stają się wykorzystywane seksualnie, nawet jeśli nie było ono pierwotnym celem handlu.

Tak zwany sekshandel często bywa utożsamiany z terminem „wyzyskiwanie seksualne dzieci”²⁷¹. Chociaż wyzyskiwanie seksualne dzieci może być (i często jest) tożsame z handlem dziećmi w celach seksualnych, trzeba pamiętać, że osoby dorosłe również często stają się pokrzywdzone przestępstwem handlu ludźmi i że handel ludźmi – jak wspomniano wcześniej – ma cztery zasadnicze elementy (trzy w wypadku dzieci). Ponadto, mimo że wyzyskiwanie seksualne dzieci w prostytucji często jest powiązane z handlem, należy zauważyć, że istnieje wiele innych form wyzyskiwania seksualnego dzieci, występujących bez elementu handlu.

²⁶⁷ UNICEF, *Handbook on the Optional Protocol*, s. 9–11.

²⁶⁸ Doc. E/CN.4/2006/62, par. 63.

²⁶⁹ Zob. np. UN Global Initiative to Fight Global Trafficking <http://www.ungift.org/knowledgehub/en/about/trafficking-of-children.html>.

²⁷⁰ Zob. np. Borgen Project, “Cambodia’s Virginity Trade”, 12 kwietnia 2014 <http://borgenproject.org/cambodias-virginity-trade/>; zob. też *The Economist*, “Ethnic Discrimination Fuels a Vile Trade”, 13 września 2007 r., <http://www.economist.com/node/9804032> oraz *The Guardian*, “Virginity for Sale: Inside Cambodia’s Shocking Trade”, 6 lipca 2014 r., <http://www.theguardian.com/society/2014/jul/06/virginity-for-sale-cambodia-sex-trade>.

²⁷¹ Dzieje się tak zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych, w których wszystkie dzieci wyzyskiwane seksualnie są nazywane ofiarami sekshandlu. Zob. Ustawa o ochronie przed handlem ludźmi i przemocą, Public Law 106-386, 28 października 2000 r., 103:3, 8 i 9. Zob. też Missing Kids, “Commercial Sexual Exploitation of Children: A Factsheet”.

L. Małżeństwo dzieci / przedwczesne małżeństwo (*child/early marriage*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

L.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych

- i. 1962: Konwencja Zgromadzenia Ogólnego ONZ w sprawie zgody na zawarcie małżeństwa, najniższego wieku małżeńskiego i rejestracji małżeństwa nakazuje Państwom Stronom podjęcie kroków ustawodawczych w celu ustalenia najniższego wieku dla zawarcia małżeństwa (art. 2).
- ii. 1979: Konwencja Zgromadzenia Ogólnego ONZ w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (CEDAW) zabrania „przrzeczenia małżeństwa oraz małżeństwa dziecka” w art. 16 ust. 2²⁷².
- iii. 1989: KPD nie wspomina wprost o małżeństwach dzieci, jednak w art. 24 ust. 3 stwierdza, że należy podjąć „wszelkie właściwe i skuteczne kroki na rzecz zniesienia tradycyjnych praktyk przynoszących szkodę zdrowiu dziecka”, a także przywołuje inne prawa dziecka powiązane z małżeństwem dzieci, takie jak prawo do swobodnej wypowiedzi oraz prawo do ochrony przed wszelkimi formami krzywdzenia.
- iv. 1990: AKPDD jest jedyną umową międzynarodową dotyczącą praw człowieka, która jednoznacznie zobowiązuje Państwa Strony do ustalenia minimalnego wieku obu osób zawierających małżeństwo na poziomie 18 lat (art. 21 ust. 2)²⁷³.

L.2. Instrumenty niewiążące

- i. 1948: Powszechna deklaracja praw człowieka (PDPC) w art. 16 ust. 2 stanowi, że małżeństwo może być zawarte jedynie za swobodnie wyrażoną pełną zgodą przyszłych małżonków.
- ii. 1965: Rekomendacja Zgromadzenia Ogólnego ONZ w sprawie zgody na zawarcie małżeństwa, najniższego wieku małżeńskiego i rejestracji małżeństwa (rezolucja 2018/20) określa minimalny wiek zawarcia małżeństwa na poziomie 15 lat.
- iii. 1994: Rekomendacja ogólna nr 21 Komitetu CEDAW w sprawie równości w małżeństwie i rodzinie mówi, że „niezależnie” od definicji dziecka w KPD, „Komitet uważa, że minimalny wiek zawarcia małżeństwa powinien wynosić 18 lat zarówno dla mężczyzny, jak i dla kobiety” (par. 36).
- iv. 2003: W komentarzu ogólnym nr 4 Komitetu KPD w sprawie zdrowia i rozwoju nastolatków w kontekście KPD czytamy: „Komitet stanowczo zaleca Państwo Stronom przeanalizowanie i, w razie potrzeby, zreformowanie prawa i praktyki w celu podwyższenia minimalnego wieku zawarcia małżeństwa – za zgodą rodziców lub bez takiej zgody – do 18 lat, zarówno dla dziewcząt, jak i dla chłopców” (par. 16).
- v. 2005: Rezolucja 1468 Rady Europy w sprawie małżeństw wymuszonych i małżeństw dzieci definiuje małżeństwo dzieci jako „związek dwóch osób, z których co najmniej jedna nie ukończyła 18 lat” (par. 7).
- vi. 2011: Rezolucja 66/140 Zgromadzenia Ogólnego ONZ w sprawie dziewcząt wspomina zarówno o małżeństwie dzieci, jak i o przedwczesnym małżeństwie, ale zarazem uznaje małżeństwo dzieci za zawierające się w pojęciu przedwczesnego małżeństwa (s. 3 i 4).

²⁷² „Przrzeczenie małżeństwa oraz małżeństwo dziecka nie będą miały skutku prawnego; zostaną podjęte wszelkie niezbędne kroki, w tym również ustawodawcze, w celu określenia dolnej granicy wieku zdolności do zawarcia małżeństwa i wprowadzenia obowiązkowego wpisu małżeństw do obowiązkowego rejestru”.

²⁷³ Zob. też: Economic and Social Council, „Forced Marriage of the Girl Child”, 5 grudnia 2007 r., (E/CN.6/2008/4), par. 3, <http://www.crin.org/docs/Girlchildreport.pdf>.

- vii. 2013: Kilka rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ i Komisji Praw Człowieka zawiera terminy „małżeństwo dzieci”, „przedwczesne małżeństwo” i „małżeństwo wymuszone”²⁷⁴
- viii. 2014: Wspólny komentarz ogólny Komitetu KPD i Komitetu CEDAW w sprawie szkodliwych praktyk zawiera następującą definicję małżeństwa dzieci: „Małżeństwo dzieci, nazywane również przedwczesnym małżeństwem, to każde małżeństwo, w którym przynajmniej jedna z osób ma mniej niż 18 lat”. Autorzy komentarza ogólnego dodają: „Zgodnie z zasadą respektowania rozwijających się zdolności dziecka oraz jego autonomii w podejmowaniu decyzji mających wpływ na jego życie w wyjątkowych okolicznościach małżeństwo dojrzałego, kompetentnego dziecka w wieku poniżej 18 lat może być dopuszczalne pod warunkiem, że dziecko ma co najmniej 16 lat i że taką decyzję podejmuje sędzia na podstawie uzasadnionych, wyjątkowych okoliczności określonych prawem, na podstawie dowodów dojrzałości bez względu na kulturę i tradycję”²⁷⁵.
- ix. 2014: Raport Rady Praw Człowieka w sprawie zapobiegania i eliminowania małżeństw dzieci, przedwczesnych małżeństw i małżeństw wymuszonych definiuje małżeństwo dzieci jako „małżeństwo, w którym przynajmniej jedna z osób jest dzieckiem” i dodaje, że termin „przedwczesne małżeństwo” „często jest używany zamiennie z «małżeństwem dzieci» i odnosi się do małżeństwa z udziałem osoby w wieku poniżej 18 lat w krajach, w których pełnoletniość zostaje osiągnięta wcześniej lub na skutek zawarcia małżeństwa. Termin «przedwczesne małżeństwo» odnosi się również do małżeństw, w których oboje małżonkowie mają co najmniej 18 lat, ale inne czynniki czynią ich niezdolnymi do wyrażenia ważnej prawnie zgody na zawarcie małżeństwa, takie jak poziom rozwoju fizycznego, emocjonalnego, seksualnego i psychospołecznego albo brak informacji na temat innych możliwych wyborów życiowych”²⁷⁶.
- x. 2014: Afrykański Komitet Ekspertów do Spraw Praw i Dobra Dziecka powołał specjalnego sprawozdawcę do spraw małżeństw dzieci²⁷⁷.
- xi. 2015: Rada Praw Człowieka przyjęła rezolucję w sprawie „wzmocnienia działań na rzecz zapobiegania i eliminowania małżeństw dzieci, przedwczesnych małżeństw i małżeństw wymuszonych”²⁷⁸.

L.3. Uwagi terminologiczne

Terminów „małżeństwo dzieci” i „przedwczesne małżeństwo” nie spotyka się w międzynarodowych instrumentach prawnych, ale są one używane w języku „miękkiego prawa”²⁷⁹ – często zamiennie lub łącznie.

Małżeństwo dzieci to małżeństwo, w którym przynajmniej jedna z osób jest dzieckiem. Termin ten odnosi się również do poślubiania dzieci, zwykle dziewcząt, za ich zgodą albo bez zgody. Ze względu na brak uniwersalnej definicji prawnej małżeństwa dzieci, która określałaby granicę wieku, oraz na zróżnicowanie krajowych definicji prawnych „dziecka” osoby w wieku poniżej 18 lat, które osiągnęły pełnoletniość na mocy dotyczącego ich prawa krajowego, mogą nie wchodzić w zakres tego pojęcia. Ponadto w wielu krajach na całym świecie dzieci w wieku 16 i 17 lat (a czasami jeszcze młodsze), które chcą wejść w związek małżeński, mogą to zrobić za zgodą rodziców lub po uzyskaniu zezwolenia od-

²⁷⁴ Rezolucja UNGA 68/146 w sprawie dziewcząt; Rezolucja UNGA 68/148 w sprawie małżeństw dzieci, przedwczesnych małżeństw i małżeństw wymuszonych; Rezolucja HRC A/HRC/24/L.34/Rev.1 w sprawie „wzmocnienia działań na rzecz zapobiegania i eliminowania małżeństw dzieci, przedwczesnych małżeństw i małżeństw wymuszonych: wyzwania, osiągnięcia, najlepsze praktyki i luki wdrożeniowe”, przyjęta 25 września 2013 r.

²⁷⁵ CEDAW and CRC Committee, „Harmful Practices”, wspólna ogólna rekomendacja / komentarz ogólny nr 31 Komitetu CEDAW i nr 18 Komitetu KPD, CEDAW/C/GC/31; CRC/C/GC/18, 4 listopada 2014 r., par. 19.

²⁷⁶ HRC, „Preventing and Eliminating Child, Early and Forced Marriage”, raport biura wysokiego komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw praw człowieka, Doc. A/HRC/26/22, 2 kwietnia 2014 r.

²⁷⁷ African Union, Social Affairs, powołanie specjalnego sprawozdawcy do spraw małżeństw dzieci, 10 października 2014 r. <http://sa.au.int/en/content/appointment-special-rapporteur-child-marriage>.

²⁷⁸ Doc. A/HRC/29/L.15, 1 lipca 2015 r.

²⁷⁹ Miękkie prawo obejmuje reguły, które nie są wiążące, ale mogą mieć pewne znaczenie prawne, takie jak (w kontekście prawa międzynarodowego) rezolucje, wytyczne, deklaracje i kodeksy postępowania.

powiednich władz²⁸⁰. Komentarz ogólny nr 4 Komitetu KPD w sprawie zdrowia i rozwoju nastolatków zachęca kraje do ustalenia dolnej granicy wieku dla zawarcia małżeństwa – niezależnie od płci, za zgodą rodziców lub bez takiej zgody – na poziomie 18 lat²⁸¹. W jednym z późniejszych dokumentów Komitet KPD zdefiniował małżeństwo dzieci jako każde małżeństwo, w którym przynajmniej jedna ze stron nie ukończyła 18. roku życia²⁸². Z kolei UNICEF definiuje małżeństwo dzieci jako „formalny związek małżeński lub związek nieformalny przez ukończeniem 18. roku życia”, dostrzegając potrzebę ujęcia związków nieformalnych w zakresie znaczeniowym tego pojęcia²⁸³.

Termin „przedwczesne małżeństwo” jest definiowany podobnie. Chociaż określenie „przedwczesny” nie musi się odnosić do osoby w wieku poniżej 18 lat²⁸⁴, często jest spotykane w tym kontekście. Termin ten można także znaleźć w dokumentach ONZ w wyrażeniu „przedwczesne małżeństwa, w tym małżeństwa dzieci”²⁸⁵, który implikuje, że przedwczesne małżeństwa obejmują nie tylko małżeństwa dzieci, ale także sytuacje, które nie zaliczają się do kategorii małżeństw dzieci – np. małżeństwa, w których jedno z małżonków lub oboje mają mniej niż 18 lat, ale osiągnęli pełnoletniość zgodnie z prawem krajowym²⁸⁶. Jak wyjaśniono w raporcie Komisji Praw Człowieka dotyczących tej problematyki, chociaż termin „przedwczesne małżeństwo” często jest używany zamiennie z terminem „małżeństwo dzieci”, „odnosi się do małżeństwa z udziałem osoby w wieku poniżej 18 lat w krajach, w których pełnoletniość zostaje osiągnięta wcześniej lub na skutek zawarcia małżeństwa. Termin «przedwczesne małżeństwo» odnosi się również do małżeństw, w których oboje małżonkowie mają co najmniej 18 lat, ale inne czynniki, takie jak poziom rozwoju fizycznego, emocjonalnego, seksualnego i psychospołecznego albo brak informacji na temat innych możliwych wyborów życiowych, czynią ich niezdolnymi do wyrażenia ważnej prawnie zgody na zawarcie małżeństwa²⁸⁷”.

Zgodnie z tym tokiem rozumowania przedwczesne małżeństwo może traktować jako termin szerszy niż małżeństwo dzieci, ponieważ pojęcie to zawiera w sobie również czynniki inne niż wiek, które mogą sprawić, że małżeństwo zostanie uznane za przedwczesne.

Czasami używa się terminu „małżeństwa niepełnoletnich” (*underage marriage*) w odniesieniu do małżeństw, w których przynajmniej jedna osoba nie osiągnęła pełnoletniości²⁸⁸. Dzieci, które zawierają (lub mają zawrzeć) związek małżeński, określa się mianem „małoletnich nowożeńców” (*child bride*)²⁸⁹.

Jak czytamy we wspólnym komentarzu ogólnym nr 31 Komitetu CEDAW i Komitetu KPD w sprawie szkodliwych praktyk, każdemu uznaniu małżeństwa zawartego przez osobę w wieku poniżej 18 lat powinien towarzyszyć warunek *sine qua non*, że owa decyzja nie opiera się na kulturze ani tradycji i że podejmuje ją „sędzia na podstawie uzasadnionych, wyjątkowych okoliczności określonych prawem” (par. 19).

Zaobserwowano, że rodziny czasami aranżują małżeństwa swoich dzieci (zwłaszcza wydają za mąż córki) w celu zapewnienia im ochrony lub bezpieczeństwa²⁹⁰. Dzieje się tak szczególnie w kontekście

²⁸⁰ Listę dolnych granic wiekowych dla zawarcia małżeństwa w różnych krajach świata można znaleźć pod adresem <http://www.independent.co.uk/news/world/the-lowest-age-you-can-legally-get-married-around-the-world-10415517.html>.

²⁸¹ Komitet KPD (UN HRC Committee), „Adolescent Health and Development in the Context of the Convention on the Rights of the Child”, komentarz ogólny nr 4, 1 lipca 2003 r., CRC/GC/2003/4.

²⁸² Komitety CEDAW i KPD, wspólny komentarz ogólny nr 31, supra 269, par. 9.

²⁸³ Zob. np. UNICEF, „Child Protection from Violence, Exploitation and Abuse”, http://www.unicef.org/protection/57929_58008.html.

²⁸⁴ Według Oxford Advanced Learner’s Dictionary, „przedwczesny” (*early*; także: wczesny) oznacza „przybyły lub wykonany przed spodziewanym lub planowanym terminem”.

²⁸⁵ Zob. np. Rezolucja UNGA 66/140 w sprawie dziewcząt.

²⁸⁶ Sexual Rights Initiative, „Analysis of the Language of Child, Early, and Forced Marriages”, 2013, s. 2.

²⁸⁷ Office of the UN High Commissioner for Human Rights, „Preventing and Eliminating Child, Early and Forced Marriage”, par. 5.

²⁸⁸ Zob. np. Voice of America, „Underage Marriage Higher for Females than Males in Pakistan”, 19 listopada 2015 r., <http://www.voanews.com/content/study-pakistan-underage-marriage-girls/3064839.html>.

²⁸⁹ Zob. np. Girls Not Brides, światowe partnerstwo ponad 550 organizacji pozarządowych z ponad 70 krajów, zaangażowanych w działania na rzecz wyeliminowania małżeństw dzieci: <http://www.girlsnotbrides.org/>

²⁹⁰ CARE International, „To Protect Her Honour: Child Marriage in Emergencies – the Fatal Confusion between Protecting Girls and Sexual Violence”, Gender and Protection in Humanitarian Contexts: Critical Issues Series No. 1, maj 2015 r.

kryzysów humanitarnych lub konfliktów zbrojnych²⁹¹. Chociaż jednak celem takiego małżeństwa może być zapewnienie dziecku ochrony, a nie czerpanie zysków ani wyrządzenie dziecku krzywdy, rzeczywistość jest bardziej złożona, a ryzyko tego, że małżeństwo będzie skutkować krzywdą dziecka, jest niezwykle wysokie. W wielu wypadkach dziecko wchodzi w związek małżeński bardzo młodo i musi poślubić osobę o kilkadziesiąt lat starszą²⁹². Co za tym idzie – akt skonsumowania małżeństwa może stanowić wykorzystanie seksualne dziecka. Ponadto zaobserwowano, że międzynarodowe wskaźniki stanu zdrowia matek, poziomu wykształcenia, bezpieczeństwa żywnościowego, eliminowania biedy, zakażeń HIV/AIDS oraz równości płci są ujemnie powiązane z wysokim odsetkiem małżeństw dzieci²⁹³.

Konkluzja: Terminy „małżeństwo dzieci” i „przedwczesne małżeństwo” często są używane zamiennie, przy czym ten drugi termin wydaje się mieć nieco szersze znaczenie, ponieważ obejmuje również osoby, które ukończyły 18. rok życia, ale z innych powodów mogą być niezdolne do swobodnego wyrażenia pełnej, świadomej zgody na zawarcie małżeństwa. Oba terminy powinny być używane z uwagą, z uwzględnieniem wspomnianych wyżej niuansów (więcej informacji można znaleźć niżej, w podrozdziale L.4.i dotyczącym małżeństw wymuszonych).

L.4. Terminy powiązane

L.4.i Małżeństwo wymuszone (*forced marriage*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

Termin „małżeństwo wymuszone” często już używane zamiennie lub łącznie z terminami „małżeństwo dzieci” i „przedwczesne małżeństwo”, omówionymi w poprzednim podrozdziale.

L.4.i.a Definicje prawne

- i. 2011: Artykuł 37 Konwencji stambulskiej stanowi, że „Strony przyjmą konieczne środki ustawodawcze lub inne środki w celu zapewnienia, by za umyślne działania polegające na zmuszaniu osoby dorosłej lub dziecka do zawarcia małżeństwa groziła odpowiedzialność karna”²⁹⁴.

L.4.i.b Instrumenty niewiążące

- i. 1948: Wspomniana wcześniej Powszechna deklaracja praw człowieka w art. 16 ust. 2 stanowi, że „małżeństwo może być zawarte jedynie za swobodnie wyrażoną pełną zgodą przyszłych-małżonków”.
- ii. 2005: Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy w rezolucji 1468 w sprawie małżeństw wymuszonych i małżeństw dzieci definiuje małżeństwo wymuszone jako związek dwóch osób, z których co najmniej jedna nie wyraziła swej pełnej, dobrowolnej zgody na małżeństwo (par. 4).
- iii. 2014: Wspomniany wcześniej raport biura wysokiego komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw praw człowieka dotyczący zapobiegania i eliminowania małżeństw dzieci, przedwczesnych małżeństw i małżeństw wymuszonych definiuje małżeństwo wymuszone jako „każde małżeństwo, które zostaje zawarte bez pełnej, dobrowolnej zgody jednej lub obu stron i/lub jedna lub obie strony są niezdolne do zakończenia małżeństwa, między innymi na skutek przymusu albo silnej presji społecznej lub rodzinnej” (par. 6).

²⁹¹ UNICEF, „A Study on Early Marriage in Jordan”, 2014. To badanie wykazało, że jednym z powodów małżeństw dzieci i przedwczesnych małżeństw jest chęć zapewnienia *sutra* (co można zinterpretować jako bezpieczeństwo i ochronę przed trudnościami) – mąż zapewnia dziewczynie ochronę w obozie dla uchodźców i chroni ją przed gwałtem. Wśród innych przesłanek wymieniano biedę i chęć zmniejszenia obciążeń finansowych rodziny, s. 26–28.

²⁹² Komitety CEDAW i KPD, wspólny komentarz ogólny nr 31, supra 269, par. 21.

²⁹³ Zob. Girls Not Brides: <http://www.girlsnotbrides.org/>.

²⁹⁴ Zob. też raport wyjaśniający do Konwencji (*Explanatory Report*), par. 195-197.

- iv. 2014: Wspomniany wcześniej wspólny komentarz ogólny nr 31 Komitetu CEDAW i Komitetu KPD w sprawie szkodliwych praktyk definiuje wymuszone małżeństwa jako „małżeństwa, w których jedna lub obie strony nie wyraziły osobiście swej pełnej i dobrowolnej zgody na zawarcie związku małżeńskiego” (par. 22).

L.4.i.c Uwagi terminologiczne

Małżeństwo wymuszone to małżeństwo, w których jedno z małżonków lub oboje nie wyraziło dobrowolnej, pełnej zgody na zawarcie małżeństwa lub nie było do tego zdolne z powodu braku dojrzałości lub kompetencji. Jak wyjaśniono w publikacji *Semantics or Substance* z 2005 r., należy odróżnić małżeństwa dzieci od małżeństw wymuszonych na następującej podstawie: „Należy dokonać rozróżnienia [...] między tymi dwoma pojęciami, tak aby z jednej strony podkreślić problemy specyficzne dla małżeństw osób poniżej 18. roku życia, a z drugiej – położyć nacisk na różne stopnie przymusu, jakie mogą być stosowane w aranżowaniu małżeństw zarówno dzieci, jak i dorosłych”²⁹⁵.

Małżeństwa dzieci i przedwczesne małżeństwa czasami są traktowane jako małżeństwa wymuszone, ponieważ przyjmuje się, że dziecko nie może wyrazić pełnej, dobrowolnej i świadomej zgody na zawarcie małżeństwa²⁹⁶. Jak jednak pokazano w poprzednim podrozdziale, ta definicja wymaga pewnego uściślenia, a małżeństwa dzieci w pewnych okolicznościach mogą być zawierane bez przymusu. Należy także pamiętać, że praktyka małżeństw wymuszonych dotyka zarówno dzieci, jak i osoby dorosłe.

W lipcu 2015 r. Rada Praw Człowieka przyjęła rezolucję, w której wyraziła przekonanie, że „małżeństwa dzieci, przedwczesne małżeństwa i małżeństwa wymuszone stanowią złamanie, nadużycie lub naruszenie praw człowieka i są szkodliwą praktyką, które uniemożliwia jednostkom prowadzenie życia wolnego od wszelkich form przemocy”²⁹⁷. We wrześniu 2015 r. 193 Państw Członków Organizacji Narodów Zjednoczonych zobowiązało się do wyeliminowania tej praktyki do roku 2030 poprzez przyjęcie „Celów zrównoważonego rozwoju”²⁹⁸.

Małżeństwa dzieci, przedwczesne małżeństwa i małżeństwa wymuszone mogą być drogą prowadzącą do wykorzystywania i wyzyskiwania seksualnego dzieci oraz formą wykorzystywania i wyzyskiwania seksualnego dzieci²⁹⁹. Dzieje się tak np. wtedy, gdy dziecko jest wykorzystywane w celach seksualnych w zamian za towary lub płatność gotówką bądź wynagrodzenie w naturze. W takich wypadkach rodzice lub inny członek rodziny często aranżują małżeństwo dziecka, aby uzyskać korzyść albo podreperować budżet rodzinny – np. w społecznościach, w których istnieje system posagowy. Pojęcie „posagu” obejmuje zarówno kwotę wypłacaną przez przyszłego męża rodzinie panny młodej (zwaną wianem lub zapłatą za pannę młodą), jak i sumę wypłacaną przez rodzinę panny młodej rodzinie jej przyszłego małżonka. W niektórych krajach zgwałcona dziewczynka może zostać zmuszona do poślubienia sprawcy, aby uchronić go przed sądem³⁰⁰. Takie małżeństwo można traktować jako służące legitymizacji dalszego wykorzystywania seksualnego. Małżeństwo dzieci może się również krzyżować z pojęciem handlu dziećmi, kiedy dzieci są werbowane, przetrzymywane, transportowane, przekazywane lub przyjmowane z zamiarem wyzyskiwania ich w warunkach przypominających niewolnictwo, takich jak małżeństwo niewolnicze albo niewolnictwo domowe i seksualne. W takich okolicznościach małżeństwo dziecka może być tylko przykrywką dla handlu dziećmi w celach seksualnych. Ponadto małżeństwo dzieci może stanowić formę sprzedaży dzieci – np. w sytuacji, gdy młode dziewczęta są wydawane

²⁹⁵ Subgroup Against the Sexual Exploitation of Children, *Semantics or Substance?*, supra 131, s. 70.

²⁹⁶ Komitety CEDAW i KPD, wspólny komentarz ogólny nr 31, supra 269, par. 20.

²⁹⁷ HRC, „Strengthening Efforts to Prevent and Eliminate Child, Early, and Forced Marriage”.

²⁹⁸ UNGA, „Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju do roku 2030”, supra 63, cel 5.3: „Wyeliminować wszelkie krzywdzące praktyki, takie jak wczesne i przymusowe małżeństwa, małżeństwa dzieci, a także okaleczanie żeńskich narządów płciowych”.

²⁹⁹ E. Riggio, „Unrecognised Sexual Abuse and Exploitation of Children in Child, Early and Forced Marriage”, ECPAT International, 2015.

³⁰⁰ Komitety CEDAW i KPD, wspólny komentarz ogólny nr 31, supra 269, par. 23.

za mąż w zamian za pieniądze³⁰¹, aby rodzina mogła spłacić swoje długi albo uzyskać bezpieczeństwo finansowe. Wymóg wpłacenia wiana (zapłaty za pannę młodą) za młodsze dziewczęta może zachęcać rodziców do aranżowania małżeństw córek w bardzo młodym wieku³⁰²

Konkluzja: Małżeństwo dzieci, przedwczesne małżeństwo i małżeństwo wymuszone to praktyki ściśle powiązane i częściowo się pokrywające, które są definiowane jako forma szkodliwych praktyk³⁰³, a za razem jako forma niewolnictwa³⁰⁴. Te trzy terminy mogą być używane osobno lub łącznie – należy przy tym pamiętać o drobnych różnicach znaczeniowych. Podczas gdy małżeństwo dzieci to małżeństwo, w którym przynajmniej jedna osoba nie ukończyła 18. roku życia, termin „przedwczesne małżeństwo” może się odnosić do osób, które mają powyżej 18 lat, ale ich małżeństwo zostało uznane za przedwczesne ze względu na inne czynniki. Małżeństwo wymuszone z kolei może się odnosić do małżeństw dzieci i przedwczesnych małżeństw, ale dotyczy również osoby dorosłe.

L.4.ii Małżeństwo nastolatków (*teenage marriage*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

Termin „małżeństwo nastolatków” jest często używany w celu odróżnienia małżeństwa młodszych dzieci od małżeństwa nastolatków (w wieku 13–19 lat; w mediach anglojęzycznych używa się również terminu *teen marriage*). „Małżeństwo nastolatków” nie jest terminem zdefiniowanym w międzynarodowych instrumentach prawnych, ale pojęcie to pojawia się często w artykułach naukowych³⁰⁵.

Konkluzja: Ponieważ termin „małżeństwo nastolatków” może oznaczać związek osób, które osiągnęły pełnoletniość (osób do 19. roku życia), nie można go uznać za synonim „małżeństwa dzieci”. Używając tego terminu, trzeba pamiętać, że może się on przyczynić do zamieszania wokół definicji małżeństw dzieci, jeśli nie towarzyszy mu klarowne wyjaśnienie dotyczące tego, w jakim znaczeniu go używamy.

L.4.iii Małżeństwo tymczasowe (*temporary marriage*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

Termin „małżeństwo tymczasowe” odnosi się do krótkotrwałych małżeństw kontraktowych, które często służą jako przykrywkę lub usprawiedliwienie wyzyskiwania lub wykorzystywania seksualnego³⁰⁶. Do przykładów takich tymczasowych, transakcyjnych praktyk należą różne formy *muta'a*, takie jak *nikah al-muta'a* (małżeństwo krótkoterminowe), *zawaj al-muta'a* (małżeństwo dla przyjemności), *zawaj al-safka* (małżeństwo kontraktowe oparte na korzyściach i interesach) oraz *zawaj al-misyar* (małżeństwo wakacyjne)³⁰⁷.

³⁰¹ UNGA, „Report of the Special Rapporteur of the Secretary General on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography”, Doc. A/65/221, 4 sierpnia 2010 r., par. 22.

³⁰² Doc. A/HRC/25/28, par. 26.

³⁰³ Komitety CEDAW i KPD, wspólny komentarz ogólny nr 31, supra 269.

³⁰⁴ Zob. Anti-Slavery International: „Małżeństwo dzieci można uznać za formę niewolnictwa, jeśli występują trzy elementy: jeśli dziecko nie wyraziło dobrowolnej, świadomej zgody na zawarcie małżeństwa; jeśli dziecko jest poddawane kontroli i traktowane jak „własność” w małżeństwie, zwłaszcza poprzez krzywdzenie i groźby, a także doświadcza wyzyskiwania w tym sensie, że jest zmuszane do wykonywania prac domowych w swoim domu lub do pracy poza nim i/lub do kontaktów seksualnych; jeśli dziecko nie ma możliwości zakończenia małżeństwa lub wyjścia z niego, co może oznaczać niewolnictwo trwające do końca życia.”; http://www.antislavery.org/english/slavery_today/descent_based_slavery_2/default.aspx.

³⁰⁵ Chociaż ten termin nie jest szczególnie często używany wśród organizacji zajmujących się ochroną dzieci, wyszukiwanie w Google Scholar pokazało tysiące artykułów naukowych, w których on występuje.

³⁰⁶ ECPAT International, „Unrecognised Sexual Abuse and Exploitation of Children in Child, Early and Forced Marriage”, raport tematyczny, październik 2015 r., s. 42, s. 44–45.

³⁰⁷ Więcej informacji na temat małżeństw tymczasowych w świecie islamu można znaleźć pod adresem <http://www.gatestoneinstitute.org/3748/uk-islamic-temporary-marriages> i <http://www.dailynewsegypt.com/2012/12/25/a-business-deal-called-marriage/>.

Małżeństwa tymczasowe uważa się za poważny problem dotyczący dziewczęta, zaobserwowano, że w niektórych wypadkach „rodziny zgadzają się na tymczasowe «małżeństwo» córki w zamian za korzyści finansowe; takie małżeństwa, nazywane również małżeństwami kontraktowymi, stanowią formę handlu ludźmi”³⁰⁸.

Konkluzja: Małżeństwa tymczasowe nie powinny być traktowane jako forma związku małżeńskiego, a termin „małżeństwo” w tym kontekście wydaje się niewłaściwy. W takich wypadkach zaleca się używanie terminu „wyzyskiwanie seksualne dzieci”.

³⁰⁸ Komitety CEDAW i KPD, wspólny komentarz ogólny nr 31, supra 269, par. 24.

M. Szkodliwe praktyki (*harmful practices*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

M.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych

- i. 1989: KPD w art. 24 ust. 3 zobowiązuje Państwa Strony do podejmowania wszelkich właściwych i skutecznych kroków na rzecz zniesienia tradycyjnych praktyk przynoszących szkodę zdrowiu dziecka.
- ii. 1999: Artykuł 21 AKPDD mówi, że wszystkie Państwa Strony powinny podjąć kroki na rzecz wyeliminowania szkodliwych praktyk społecznych i kulturowych.
- iii. 2000: PFHD w preambule stwierdza, że tradycyjne szkodliwe praktyki są czynnikiem przyczyniającym się do sprzedaży dzieci, prostytucji dziecięcej i pornografii dziecięcej.
- iv. 2005: Konwencja stambulska w art. 42 ust. 1 stanowi, że Państwa Strony powinny podjąć „konieczne środki ustawodawcze lub inne środki w celu zapewnienia, by w postępowaniu karnym wszczętym w związku z popełnieniem któregoś z aktów przemocy objętych zakresem niniejszej konwencji, kultura, zwyczaj, religia, tradycja lub tak zwany «honor» nie stanowiły usprawiedliwienia popełnienia takiego aktu”.

M.2. Instrumenty niewiążące

- i. 1992: W ogólnej rekomendacji nr 19 Komitet CEDAW stwierdza, że „w niektórych państwach istnieją tradycyjne praktyki podtrzymywane przez kulturę i tradycję, które są szkodliwe dla zdrowia kobiet i dzieci³⁰⁹.”
- ii. 2014: Komitet CEDAW i Komitet KPD przyjęły wspólny komentarz ogólny nr 31 w sprawie szkodliwych praktyk.

M.3. Uwagi terminologiczne

Prawo międzynarodowe zabrania wszelkich form szkodliwych praktyk, a państwa – jak pokazano w podrozdziale M.1 poświęconym definicjom prawnym – mają obowiązek podejmować kroki na rzecz ich eliminowania. Szkodliwe praktyki często są powiązane z małżeństwami dzieci i przedwczesnymi małżeństwami³¹⁰, ale obejmują również inne praktyki uważane za szkodliwe dla dziecka, takie jak kary cielesne i okaleczanie żeńskich narządów płciowych (obrzezanie dziewcząt). Na poziomie krajowym czasami próbuje się usprawiedliwiać takie praktyki zasadą dobra dziecka albo względami kulturowymi lub historycznymi. Komitet KPD i Komitet CEDAW stanowczo odrzucają jednak takie usprawiedliwienia, podobnie jak Konwencja stambulska.

Chociaż takie praktyki często są określane mianem religijnych, tradycyjnych lub kulturowych, ich geneza ma pomniejsze znaczenie. Dużo ważniejsze jest to, jak wpływają one na dzieci. Dlatego w niniejszych Wytycznych będziemy je nazywać po prostu „szkodliwymi praktykami”.

Termin „szkodliwe praktyki” nie zawsze oznacza wyzyskiwanie seksualne i wykorzystywanie seksualne dzieci, ale istnieje wiele praktyk szkodliwych dla dzieci, które są tożsame z tymi zjawiskami albo zwiększają stopień narażenia dziecka na wyzyskiwanie seksualne i wykorzystywanie seksualne. Oczywiście

³⁰⁹ Sesja 11, 1992, par. 20.

³¹⁰ Komitety CEDAW i KPD, wspólny komentarz ogólny nr 31, supra 269. Par. 7 uznaje małżeństwa dzieci, przedwczesne małżeństwa i małżeństwa wymuszone za jedno z „najbardziej rozpowszechnionych, dobrze udokumentowanych” form szkodliwych praktyk. Do innych form należą: okaleczanie żeńskich narządów płciowych, poligamia, tak zwane przestępstwa honorowe oraz przemoc związana z posagiem/wianem.

przykładem są małżeństwa dzieci, przedwczesne małżeństwa i małżeństwa wymuszone, omówione szczegółowo w poprzednim podrozdziale.

Okaleczenie żeńskich narządów płciowych również może wywierać silny wpływ na seksualność i tożsamość płciową dziewcząt oraz jest praktyką związaną z tradycjami i zwyczajami opartymi na kontrolowaniu seksualności kobiet³¹¹. Termin ten odnosi się do wszystkich zabiegów polegających na częściowym lub całkowitym usunięciu zewnętrznych żeńskich narządów płciowych lub okaleczeniu ich w inny sposób bez wskazań medycznych (zwykle w celu stłumienia kobiecej seksualności). Takie zabiegi, wykonywane zgodnie z tradycją i normami społecznymi/religijnymi, w prawie międzynarodowym są uważane za praktykę szkodliwą dla dzieci, które są im poddawane³¹². Proceder ten jest formą dyskryminacji ze względu na płeć³¹³ i może być doświadczany jako wykorzystywanie seksualne³¹⁴. Do innych przykładów szkodliwych praktyk związanych z seksualnością dzieci i młodych kobiet należą:

- Prasowanie piersi – praktyka stosowana przez matki, polegająca na ubijaniu lub uciskaniu piersi dorastających dziewcząt przy użyciu takich narzędzi, jak łopatki kuchenne, moździerz, gorące kamienie lub młotki, w celu opóźnienia ich rozwoju i uchronienia ich przed gwałtem lub innymi formami niepożądanego zainteresowania mężczyzną³¹⁵.
- Testy dziewictwa – ten termin odnosi się do badania żeńskich narządów płciowych w celu oceny „czystości seksualnej”³¹⁶.
- Rytuały inicjacyjne (rytuały przejścia) – praktyki, które symbolizują przejście z dzieciństwa do dorosłości i zmianę statusu społecznego dziecka. Tradycyjne rytuały inicjacyjne obejmują szkodliwe i poniżające praktyki, takie jak wymuszona publiczna nagość, bicie, rytualne znęcanie się („otrzesiny”)³¹⁷ i gwałt.
- Przymusowa aborcja/sterylizacja – ten termin odnosi się do wykonania aborcji u ciężarnej dziewczyny lub kobiety bez jej uprzedniej świadomej zgody oraz do przeprowadzenia zabiegu mającego na celu trwałe pozbawienie kobiety zdolności do naturalnej reprodukcji bez jej uprzedniej świadomej zgody lub w sytuacji, gdy kobieta nie rozumie, na czym polega ów zabieg³¹⁸.

Chociaż te praktyki nie zawsze są uważane za formy wykorzystywania seksualnego, bez wątpienia stanowią naruszenie prawa dziecka do poszanowania i ochrony jego integralności cielesnej (i seksualnej).

Przymiotniki „tradycyjny”, „kulturowy” i „religijny” są często używane w odniesieniu do szkodliwych praktyk określonego pochodzenia – należących do rytuałów religijnych lub stanowiących część danej kultury lub tradycji³¹⁹. Odwołując się do teorii relatywizmu kulturowego, niektórzy twierdzą, że pewne

³¹¹ The Advocates for Human Rights, Stop Violence against Women, “Female Genital Mutilation” http://www.stopvaw.org/female_genital_mutilation.

³¹² Art. 38 Konwencji stambulskiej (supra 40) zobowiązuje Państwa Strony do zapewnienia karalności okaleczania żeńskich narządów płciowych.

³¹³ UNICEF, “Female Genital Mutilation/Cutting” http://www.unicef.org/protection/57929_58002.html.

³¹⁴ Czasami takie praktyki nie są uważane za wykorzystywanie seksualne, ponieważ nie służą uzyskaniu gratyfikacji seksualnej. Mimo to ofiara może ich doświadczać jako wykorzystywania.

³¹⁵ Zob. np. <http://www.endvawnow.org/en/articles/609-breast-ironing.html>.

³¹⁶ Testy dziewictwa zostały uznane za szkodliwą praktykę w komentarzu ogólnym nr 13 Komitetu KPD, par. 29.

³¹⁷ „Otrzesiny” to forma rytuału inicjacyjnego i praktyka częsta w środowisku sportowym/wojskowym. Termin ten odnosi się do szkodliwych lub niebezpiecznych czynności, jakie musi wykonać dana osoba, aby zostać przyjętą do grupy. Zob. np. P. David, *Human Rights in Youth Sport: A Critical Review of Children's Rights in Competitive Sport*, Routledge, 2004, s. 71–73.

³¹⁸ Konwencja stambulska, supra 40, art. 39 zobowiązuje Państwa Strony do zapewnienia karalności przymusowej aborcji i sterylizacji.

³¹⁹ Wytyczne IASC dotyczące integracji interwencji związanych z przemocą uwarunkowaną płcią z operacjami humanitarnymi (supra 61) z 2015 r., powołując się na raport sekretarza generalnego ONZ na temat praw dzieci z 2006 r., opisują szkodliwe tradycyjne praktyki jako „zwyczaje i tradycje kulturowe, społeczne i religijne, które mogą być szkodliwe dla zdrowia psychicznego lub fizycznego jednostki. Każda społeczność na świecie ma określone tradycyjne praktyki i przekonania kulturowe, których część jest korzystna dla wszystkich członków społeczności, podczas gdy inne są szkodliwe dla konkretnej grupy, np. dla kobiet. Do takich szkodliwych tradycyjnych praktyk należą okaleczanie żeńskich narządów płciowych; przymusowe karmienie kobiet; małżeństwa dzieci; rozmaite tabu lub praktyki uniemożliwiające kobietom kontrolowanie własnej płodności; tabu dotyczące odżywiania i tradycyjne praktyki związane z ciążą i porodem; preferowanie synów i jego implikacje dla statusu dziewczynek; zabijanie noworodków płci żeńskiej; wczesna ciąża; oraz praktyki związane z posagiem

praktyki można usprawiedliwić, jeśli są zakorzenione w silnej, kultywowanej od dawna tradycji³²⁰. Coraz bardziej dominujący jest jednak pogląd, że prawo dzieci do ochrony przed krzywdzeniem fizycznym i psychicznym jest prawem uniwersalnym i że takich krzywdzących praktyk nie można usprawiedliwić przy użyciu argumentów opartych na teoriach relatywizmu kulturowego.

Konkluzja: W kontekście wyzyskiwania lub wykorzystywania seksualnego dzieci właściwsze jest używanie terminu „szkodliwe praktyki” zamiast „tradycyjne szkodliwe praktyki”, ponieważ odwołuje się on do bardziej neutralnej zasady niewyrządzania szkody, a także pomija względy kulturowe oraz inne czynniki relatywne lub subiektywne. Szkodliwe praktyki są szkodliwe niezależnie od ich domniemanej genezy czy prób ich usprawiedliwienia.

Nie wszystkie szkodliwe praktyki są formą wyzyskiwania lub wykorzystywania seksualnego. Należy jednak pamiętać, że wspomniane rodzaje szkodliwych praktyk mogą poważnie wpłynąć na seksualność dziecka, które może ich doświadczać jako formy wykorzystywania seksualnego.

i wianem. Wśród innych tradycyjnych szkodliwych praktyk dotyczących dzieci można wymienić wiązanie, skaryfikację, przypalanie, wypalanie piętna, brutalne rytuały inicjacyjne, tuczenie, wymuszone małżeństwa, tak zwane przestępstwa honorowe, egzorcyzmy i «czary»” (s. 322).

³²⁰ Zob. np. Human Rights Watch, *The Trouble with Tradition: When “Values” Trample over Rights* <https://www.hrw.org/world-report/2013/country-chapters-1>.

N. Współczesne formy niewolnictwa / niewolnictwa dzieci (*contemporary forms of slavery/child slavery*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

N.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych

- i. 1926: Według Konwencji w sprawie niewolnictwa: „1) Niewolnictwo jest stanem czy położeniem jednostki względem której stosowane jest postępowanie w całości lub części wynikające z prawa własności. 2) Pojęcie handlu niewolnikami obejmuje wszelkie pojmanie, nabycie lub odstąpienie danej osoby celem uczynienia z niej niewolnika; wszelkie nabycie niewolnika dla sprzedaży lub zamiany, jakiegokolwiek akt odstąpienia drogą sprzedaży lub zamiany niewolnika nabytego dla celów sprzedaży lub wymiany jak i w ogóle wszelki rodzaj handlu lub przewozu niewolników”³²¹.
- ii. 1930: Komitet Ekspertów do Spraw Stosowania Konwencji i Zaleceń MOP powołał się na Konwencję MOP nr 29 dotyczącą pracy przymusowej lub obowiązkowej – chociaż nie występuje w niej słowo „niewolnictwo” – aby omówić niewolnictwo i praktyki przypominające niewolnictwo. Przedstawioną w Konwencji definicję pracy przymusowej (art. 2) jako „wszelkiej pracy lub usług wymaganych od jakiejś osoby pod groźbą jakiegokolwiek kary i do których dana osoba nie zgłosiła się dobrowolnie” interpretuje się jako obejmującą również niewolnictwo i praktyki przypominające niewolnictwo. Protokół z 2014 r. do Konwencji o pracy przymusowej nie zmienia definicji pracy przymusowej, lecz dodatkowo przywołuje wprost (w preambule) Konwencję w sprawie niewolnictwa z 1926 r. oraz Uzupełniającą konwencję w sprawie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa.
- iii. 1948: Powszechna deklaracja praw człowieka w art. 4 stanowczo zakazuje niewolnictwa: „Nikt nie może pozostawać w stanie niewolnictwa lub służebności; niewolnictwo i handel niewolnikami we wszystkich formach będą zakazane”, ale nie definiuje tego pojęcia.
- iv. 1956: Uzupełniająca konwencja w sprawie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa definiuje niewolnictwo i praktyki zbliżone do niewolnictwa, które muszą zostać zniesione, jako: „a) niewolę za długi [...]; b) pańszczyznę [...]; c) wszelkie instytucje lub praktyki, przez które: i) kobieta, pozbawiona prawa sprzeciwu, zostaje przyrzeczona na żonę lub wydana za mąż za wynagrodzeniem płatnym bądź to w gotówce, bądź też w naturze na rzecz jej rodziców, opiekuna, rodziny lub jakiegokolwiek innej osoby lub grupy albo ii) mąż kobiety, jego rodzina lub jego klan ma prawo przekazać ją innej osobie w zamian za otrzymane wynagrodzenie lub w inny sposób, albo iii) kobieta z chwilą śmierci swego męża może być przekazana w spadku innej osobie; d) wszelkie instytucje lub praktyki, na mocy których dziecko lub osoba poniżej lat 18 jest oddawana przez którekolwiek lub oboje rodziców, lub przez swego opiekuna innej osobie za wynagrodzeniem bądź bezpłatnie w celu wyzyskiwania takiego dziecka lub osoby poniżej 18 lat albo ich pracy”³²².
- v. 1999: Artykuł 3 konwencji nr 182 MOP, który definiuje najgorsze formy pracy dzieci, zawiera stwierdzenie: „(a) wszystkie formy niewolnictwa lub praktyk podobnych do niewolnictwa, takich jak sprzedaż i handel dziećmi, niewolnictwo za długi i pańszczyzna lub praca przymusowa albo obowiązkowa, w tym przymusowe lub obowiązkowe rekrutowanie dzieci do udziału w konflikcie zbrojnym”.

³²¹ Liga Narodów, Konwencja w sprawie niewolnictwa, podpisana w Genewie 25 września 1926 r., art. 1, Dz.U.1931.4.21.

³²² Uzupełniająca konwencja w sprawie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa, przyjęta przez Konferencję Pełnomocników zwołaną przez Radę Społeczno-Gospodarczą na mocy rezolucji 608(XI) z 30 kwietnia 1956 r. w Genewie, 7 września 1956 r., Dz.U.1963.33.185, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19630330185>.

N.2. Instrumenty niewiążące

- i. 2007: Rada Praw Człowieka powołała specjalnego sprawozdawcę do spraw współczesnych form niewolnictwa, ich przyczyn i konsekwencji³²³. W zakres jego kompetencji wchodzi problem dzieci pracujących w warunkach niewolnictwa lub podobnych do niewolnictwa³²⁴.
- ii. 2011: Komitet KPD zawarł „niewolnictwo seksualne” w pojęciu wykorzystywania i wyzyskiwania seksualnego dzieci³²⁵.

Żaden z tych dwóch dokumentów nie zawiera definicji niewolnictwa ani niewolnictwa dzieci.

N.3. Uwagi terminologiczne

Jak wynika z przytoczonych definicji prawnych niewolnictwa, pojęcia „niewolnictwa” i „praktyk podobnych (zbliżonych) do niewolnictwa” obejmują zbiór czynów znacznie wykraczających poza zakres niniejszych Wytycznych. Dlatego Wytyczne koncentrują się na współczesnych formach niewolnictwa, które są bezpośrednio związane z wyzyskiwaniem seksualnym i wykorzystywaniem seksualnym dzieci.

Część terminów i pojęć omówionych w niniejszych Wytycznych jest uważana za formy niewolnictwa lub praktyk podobnych do niewolnictwa. Dotyczy to w szczególności handlu dziećmi, sprzedaży dzieci, najgorszych form pracy dzieci oraz niektórych szkodliwych praktyk.

Podczas gdy tradycyjne formy niewolnictwa zostały zniesione w XIX w., w ostatnich latach termin „niewolnictwo” powrócił w nowych odmianach. Dzisiaj można go znaleźć w takich pojęciach, jak np. „współczesne formy niewolnictwa” czy „współczesne niewolnictwo”. Termin „niewolnictwo” nabrał więc dużo szerszego znaczenia i dzisiaj obejmuje wiele form wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego dzieci.

Słowniki definiują niewolnictwo jako „usankcjonowany prawnie stan bycia własnością innej osoby albo system, w którym niektórzy ludzie stanowią własność innych”³²⁶ (klasyczna definicja), lecz także jako „położenie, w którym jednostka musi pracować bardzo ciężko, nie otrzymując w zamian odpowiedniego wynagrodzenia ani należnego uznania”³²⁷, co wskazuje na możliwość zastosowania tego terminu do bardziej nieformalnego systemu lub sytuacji. Większość form współczesnego niewolnictwa zalicza się do tej drugiej kategorii i jest uznawana za niezgodną z prawem, choć nadal istnieje.

Jeśli chodzi o współczesne formy niewolnictwa dotyczące dzieci, to niewolnictwo dzieci definiuje się jako sytuację, w której dzieci znajdują się w niebezpiecznym położeniu i są wyzyskiwane dla korzyści innej osoby, często pod groźbą przemocy lub przy jej użyciu – np. dzieci wykorzystywane dla zysków w prostytucji lub pornografii, do żebractwa lub drobnych kradzieży, do pracy przymusowej,; udziału w konfliktach zbrojnych oraz do pracy w domu lub niewolniczej służby (*servitude*) w gospodarstwach domowych³²⁸.

Niewolnictwo seksualne to niewolnictwo mające na celu wyzyskiwanie seksualne. Pokrzywdzone nim bywają zarówno dzieci, jak i dorośli (głównie kobiety). Pojęcie to obejmuje handel dziećmi w celach

³²³ Rezolucja HRC 6/14, 28 września 2007 r.

³²⁴ <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Slavery/SRSlavery/Pages/SRSlaveryIndex.aspx>.

³²⁵ Komentarz ogólny nr 13, par. 25(d).

³²⁶ Cambridge Academic Content Dictionary.

³²⁷ Oxford British and World English Dictionary.

³²⁸ Anti-Slavery International, „Child Slavery”, http://www.antislavery.org/english/slavery_today/child_slavery/default.aspx. Oxford British and World English Dictionary definiuje słowo *servitude* (niewola, niewolnicza służba) jako stan bycia niewolnikiem lub całkowite podporządkowanie osobie mającej władzę, podczas gdy Cambridge Advanced Learner’s Dictionary and Thesaurus definiuje to słowo jako stan bycia pod kontrolą innej osoby i zniewolenia.

seksualnych³²⁹ i sprzedaż dzieci w celach seksualnych³³⁰. Według Protokołu z Palermo handel ludźmi w każdym wypadku odbywa się w celu wyzyskiwania, m.in. poprzez niewolnictwo i praktyki podobne do niewolnictwa (artykuł 3(a))³³¹, a specjalny sprawozdawca do spraw handlu ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, podkreślił, że „handel stanowi ciężkie naruszenie kilku praw człowieka, między innymi prawa do wolności oraz prawa do niepodlegania niewolnictwu lub przymusowej służebności”³³².

Rząd Stanów Zjednoczonych użył terminu „współczesne niewolnictwo” w odniesieniu do handlu ludźmi³³³, a rząd brytyjski przyjął Ustawę o współczesnym niewolnictwie, aby „wprowadzić przepisy prawne dotyczące niewolnictwa, narzuconej służebności i pracy przymusowej lub obowiązkowej, a także handlu ludźmi, w tym przepisy zapewniające ochronę ofiarom; aby powołać niezależnego komisarza do spraw walki z niewolnictwem; oraz w innych, pokrewnych celach”³³⁴. Ustawa o współczesnym niewolnictwie zawiera odrębny zapis dotyczący wyzyskiwania seksualnego dzieci³³⁵.

Małżeństwa dzieci również są uważane za formę niewolnictwa lub praktyk do niego podobnych. „Dzieci w związkach małżeńskich mogą doświadczać tak wysokiego poziomu cierpienia, przymusu i kontroli, że spełnione są kryteria zawarte w międzynarodowych definicjach prawnych niewolnictwa i praktyk podobnych do niewolnictwa”³³⁶.

Konkluzja: Chociaż wiele form wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego dzieci jest nazywanych „niewolnictwem” oraz stanowi naruszenie międzynarodowego prawa dotyczącego niewolnictwa, należy pamiętać, że to pojęcie jest dużo szersze i obejmuje akty łamania praw człowieka dotyczące zarówno dzieci, jak i dorosłych. Ponadto niewolnictwo nie ogranicza się do przemocy seksualnej i może obejmować pracę przymusową oraz handel ludźmi w celach innych niż seksualne.

W ostatnich latach na całym świecie obserwuje się wzmożone działania przeciwko zjawiskom nazywanym pracą przymusową, handlem ludźmi i niewolnictwem³³⁷. Te terminy często są używane zamiennie, przy czym ten lub inny termin często występuje jako pojęcie zbiorcze, obejmujące szeroki zakres zdarzeń będących przejawem jednego lub wszystkich spośród wymienionych zjawisk. Chociaż istnieją podobieństwa między handlem dziećmi, współczesnymi formami niewolnictwa oraz najgorszymi formami pracy dzieci i chociaż te zjawiska częściowo się pokrywają, należy pamiętać, że nie są one tożsame i że występują między nimi istotne różnice – również w zakresie ich definicji prawnej. Na przykład dziecko może od urodzenia doświadczać sytuacji pracy przymusowej, w tym wyzyskiwania seksualnego, bez wcześniejszego aktu handlu. Ponadto wyzyskiwanie seksualne i wykorzystywanie seksualne dzieci występują również w formach, które nie zawierają definicyjnych elementów pracy przymusowej ani niewolnictwa. Zwrócono uwagę, że chociaż wiele sytuacji związanych z przymusem/kontrolą można sklasyfikować, a nawet ścigać prawnie w różny sposób – jako pracę przymusową, handel ludźmi lub niewolnictwo – to jednak zacieranie granic między definicjami tych zjawisk wywołuje zamieszanie i nieporozumienia”³³⁸.

³²⁹ Zob. np. <https://polarisproject.org/sex-trafficking>.

³³⁰ Specjalna sprawozdawczyni do spraw sprzedaży dzieci, prostytucji dziecięcej i pornografii dziecięcej zajmowała się problemem „współczesnego niewolnictwa” w ramach swojego zakresu kompetencji. Zob. np. Doc. A/70/222, 31 lipca 2015 r., par 5.

³³¹ Więcej informacji na temat handlu dziećmi można znaleźć w rozdziale K.

³³² HRC, Doc. A/HRC/29/38, 31 marca 2015 r., par. 29.

³³³ The White House, “The Obama Administration Announces Efforts to Combat Human Trafficking at Home and Abroad”, Fact Sheet, 25 września 2012, <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/09/25/fact-sheet-obama-administration-announces-efforts-combat-human-trafficking>.

³³⁴ UK Modern Slavery Act 2015, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/30/contents/enacted>.

³³⁵ Ibid.

³³⁶ Anti-Slavery International, “Child Slavery”, supra 322.

³³⁷ AP-Forced Labour Net, “What Is Forced Labour, Human Trafficking and Slavery? Do Definitions Matter, and Why?”, Online Discussion Report, 22 kwietnia – 2 maja 2014 r.

³³⁸ Ibid.

O. Najgorsze formy pracy dzieci (*worst forms of child labour*)

⊕ *Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.*

O.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych

- i. 1989: Artykuł 32 KPD mówi, że „Państwa-Strony uznają prawo dziecka do ochrony przed wyzyskiem ekonomicznym, przed wykonywaniem pracy, która może być niebezpieczna lub też może kolidować z kształceniem dziecka, bądź może być szkodliwa dla zdrowia dziecka lub jego rozwoju fizycznego, umysłowego, duchowego, moralnego lub społecznego”.
- ii. 1999: Artykuł 3 Konwencji nr 182 MOP podaje następującą definicję najgorszych form pracy dzieci: „a) wszystkie formy niewolnictwa lub praktyk podobnych do niewolnictwa, takich jak sprzedaż i handel dziećmi, niewolnictwo za długi i pańszczyzna lub praca przymusowa albo obowiązkowa, w tym przymusowe lub obowiązkowe rekrutowanie dzieci do udziału w konflikcie zbrojnym, b) korzystanie, angażowanie lub proponowanie dziecka do prostytucji, produkcji pornografii lub przedstawień pornograficznych, c) korzystanie, angażowanie lub proponowanie dziecka do nielegalnych działalności, w szczególności do produkcji i handlu narkotyków, jak to określają stosowne traktaty międzynarodowe, d) praca, która ze względu na swój charakter lub okoliczności, w których jest prowadzona, **może zagrażać** zdrowiu, bezpieczeństwu lub **moralności dzieci**”. Ta ostatnia kategoria najgorszych form pracy dzieci — tzw. praca niebezpieczna — to „praca, która ze względu na swój charakter lub okoliczności, w których jest prowadzona, może zagrażać zdrowiu, bezpieczeństwu lub moralności dzieci” (pogrubienie dodane przez autorów), powinna być zabroniona dla wszystkich dzieci w wieku poniżej 18 lat. „Rodzaje pracy, o której mowa w artykule 3d, będą określone w ustawodawstwie krajowym lub przepisach” (art. 3 lit. d i art. 4).

O.2. Instrumenty niewiążące

- iii. 1999: Zalecenie nr 190 MOP³³⁹ uzupełnia zapisy Konwencji nr 182 MOP dotyczącej najgorszych form pracy dzieci. Dokument ten zawiera kilka szczególnie istotnych zapisów: „3. Podczas określania rodzajów pracy, o których mowa w Artykule 3.d) Konwencji, oraz stwierdzania, gdzie ona występuje, należy szczególnie zwrócić uwagę między innymi na: (a) pracę, która naraża dzieci na szkody fizyczne, psychologiczne lub seksualne [...]”³⁴⁰. 11. Członkowie powinni, tak jak jest to zgodne z ustawodawstwem krajowym, współdziałać z wysiłkami międzynarodowymi zmierzającymi do pilnego zakazu i eliminowania najgorszych form pracy dzieci poprzez: (a) zbieranie i wymianę informacji dotyczących przestępstw kryminalnych, w tym obejmujących siatki międzynarodowe, (b) wykrywanie i ściganie osób zaangażowanych w sprzedaż i handel dziećmi lub korzystanie, angażowanie albo oferowanie dzieci do działań nielegalnych, prostytucji, produkcji pornografii lub przedstawień pornograficznych, c) rejestrowanie sprawców takich przestępstw. 12. Członkowie powinni zapewnić, że następujące najgorsze formy pracy dzieci są przestępstwami kryminalnymi: (a) wszystkie formy niewolnictwa lub praktyki podobne do niewolnictwa, takie jak sprzedaż i handel dziećmi, niewolnictwo za długi i pańszczyzna, oraz praca przymusowa i obowiązkowa, w tym przymusowe lub obowiązkowe rekrutowanie dzieci do udziału w konflikcie zbrojnym, (b) używanie, angażowanie lub oferowanie dziecka do prostytucji, produkcji pornografii lub przedstawień pornograficznych i (c) używanie, angażowanie lub oferowanie dziecka do nielegalnych działań, w szczególności do produkcji i handlu narkotykami, jak to określają stosowne traktaty międzynarodowe lub do działań, które obejmują bezprawne posiadanie lub używanie broni palnej albo innej broni. 15. Inne środki zmierzające do zakazu i eliminowania najgorszych form pracy dzieci mogłyby obejmować

³³⁹ Przyjęta 17 czerwca 1999 r., <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20041391474>.

³⁴⁰ Niektóre przykłady przepisów krajowych dotyczących tej problematyki (np. zakazujące zatrudniania osób w wieku poniżej 18 lat w sex shopach, klubach nocnych, salonach masażu erotycznego itp.) można znaleźć w: MOP (ILO), *The Tripartite Process of Determining Hazardous Child Labour – Guide for Facilitators* (zwłaszcza s. 105–106), http://www.ilo.org/ipec/Informationresources/WCMS_195334/lang--en/index.htm.

mować: [...] (d) zapewnienie ścigania w swoim państwie obywateli Członków, którzy zgodnie z krajowymi przepisami dotyczącymi zakazu i natychmiastowego eliminowania najgorszych form pracy dzieci, popełniają przestępstwa nawet jeżeli przestępstwa te są popełniane w innym państwie”.

O.3. Uwagi terminologiczne

Termin „najgorsze formy pracy dzieci” jest używany zwłaszcza w dziedzinie (międzynarodowego) prawa pracy i obejmuje dużą liczbę praktyk wykraczających poza zakres niniejszych Wytycznych. Wyzyskiwanie seksualne dzieci jest jednak wymieniane wprost w definicji najgorszych form pracy przymusowej dzieci. Konwencja nr 182 MOP została ratyfikowana niemal przez wszystkie państwa świata³⁴¹, a ONZ promowała tę konwencję³⁴² jako jeden z instrumentów międzynarodowych odnoszących się do dzieci – obok KPD. Konwencja zobowiązuje Państwa Strony nie tylko do wprowadzenia zakazu wyzyskiwania seksualnego dzieci oraz innych najgorszych form pracy dzieci, ale także do podjęcia natychmiastowych, skutecznych kroków w celu ich eliminowania. Owe kroki obejmują m.in. sankcje karne (i inne), środki prewencyjne, udzielanie bezpośredniej pomocy dzieciom dotkniętym takimi praktykami oraz ich rehabilitację i reintegrację społeczną. Państwa Strony są również zobligowane do opracowania i realizacji programów zmierzających do wyeliminowania najgorszych form pracy dzieci oraz do stworzenia odpowiednich mechanizmów monitorujących.

Ponadto w ramach uzgodnionych na poziomie międzynarodowym Celów zrównoważonego rozwoju, państwa zobowiązały się do „podjęcia natychmiastowych i efektywnych środków, by [...] zakazać i wyeliminować najgorsze formy pracy dzieci [...] [oraz do wyeliminowania] do 2025 roku pracy dzieci we wszystkich jej formach”³⁴³.

Wyrażano pewne obawy związane z tym, że np. wyzyskiwanie seksualne dzieci poprzez prostytucję lub w przedstawieniach pornograficznych jest nazywane formą pracy. Takie zastrzeżenia opierają się na przesłance, że zdefiniowanie wyzyskiwania seksualnego dzieci w kategoriach pracy może sprzyjać łączeniu tego problemu z dyskusją wokół prostytucji jako formy pracy seksualnej, gdy tymczasem zjawisko to należy spostrzegać jako przestępstwo i proceder szkodliwy dla dziecka³⁴⁴.

W odniesieniu do pytania, czy wyzyskiwanie seksualne dzieci jest formą pracy, warto zauważyć, że w raporcie przygotowawczym do Konwencji nr 182 MOP napisano: „prostytucja dziecięca, pornografia dziecięca oraz sprzedaż i handel dziećmi są brutalnymi przestępstwami przeciwko dzieciom. Muszą być traktowane jak przestępstwa i ścigane w taki sposób, w jaki ściga się najcięższe zbrodnie. Takie odrażające nadużycia są tak dalekie od pojęcia pracy, że zajmowanie się nimi w raporcie MOP wydaje się dziwne. Jakkolwiek jednak są one przestępstwami, są również formami wyzysku ekonomicznego podobnymi do pracy przymusowej i niewolnictwa. Wszelkie nowe standardy międzynarodowe dotyczące skrajnych form pracy dzieci powinny więc dążyć do zniesienia komercyjnego wyzyskiwania seksualnego dzieci”³⁴⁵.

Jest zatem oczywiste, że uwzględnienie tego tematu w standardach MOP nie oznacza uznania wyzyskiwania seksualnego dzieci za formę legalnej pracy ani nie wymaga uregulowania takich praktyk, np. w zakresie relacji pracowniczych. Praca przymusowa i niewolnictwo również zostały omówione w standardach MOP z zamiarem ich zniesienia, a nie w celu legitymizacji lub uregulowania takich praktyk.

³⁴¹ Lista krajów, które ratyfikowały tę konwencję, jest dostępna pod adresem http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:11300:0::NO:11300:P11300_INSTRUMENT_ID:312327:NO.

³⁴² Zob. np. par. 29 UNGA Special Session on Children, “A World Fit for Children”, rezolucja przyjęta 11 października 2002 r. (A/RES/S-27/2).

³⁴³ Cel zrównoważonego rozwoju nr 8, zadanie 7, http://www.ilo.org/global/topics/sdg-2030/goal-8/WCMS_403787/lang-en/index.htm, wersja polskojęzyczna: <http://www.un.org.pl/cel8>.

³⁴⁴ Zob. orzeczenia precedensowe związane z Europejską kartą społeczną, np. sprawa FAFCE przeciwko Irlandii: „Zgodnie z artykułem 7§10 wszelkie akty wyzyskiwania seksualnego dzieci muszą być karalne. [...] Państwa powinny zapewnić karalność określonych czynności z udziałem wszystkich dzieci w wieku poniżej 18 lat, niezależnie od niższego wieku przyzwolenia na czynności seksualne obowiązującego w prawie krajowym”, skarga 89/2013, decyzja z 12 września 2014 r., par. 58. http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Complaints/CC89Merits_en.pdf.

³⁴⁵ International Labour Conference, “Child Labour: Targeting the Intolerable”, 86. sesja (1998), raport VI(1), s. 66.

Wyzyskiwanie seksualne dzieci może stanowić jedną z najgorszych form pracy dzieci, zgodnie z definicją przedstawioną w Konwencji nr 182 MOP (art. 3 lit. b), jednak wyzyskiwanie lub wykorzystywanie seksualne może być również wynikiem innych rodzajów najgorszych form pracy dzieci. Na przykład praca dzieci w gospodarstwach domowych często jest powiązana z wykorzystywaniem seksualnym. Do najczęstszych zagrożeń, z jakimi spotykają się dzieci pracujące w gospodarstwach domowych, należy poniżające traktowanie, m.in. przemoc fizyczna i słowna, a także wykorzystywanie seksualne przez członków rodziny, dla której dziecko pracuje. Ryzyko staje się jeszcze większe, gdy dziecko mieszka w domu, w którym pracuje w charakterze służby domowej³⁴⁶.

Jeśli chodzi o termin „[nielegalna] praca dzieci w gospodarstwach domowych” (*child labour in domestic work*), to Międzynarodowa Organizacja Pracy wprowadziła go po to, by wyjaśnić nieporozumienia wokół używanego wcześniej terminu „praca domowa dzieci” (*child domestic work*)³⁴⁷. Ten ostatni termin może również dotyczyć sytuacji, w których dziecko osiągnęło minimalny wiek dopuszczenia do zatrudnienia i wykonuje pracę, która jest dozwolona na mocy prawa krajowego. [Nielegalna] praca dzieci w gospodarstwach domowych odnosi się natomiast do sytuacji, gdy tego rodzaju pracę wykonują dzieci, które nie osiągnęły minimalnego wieku dopuszczenia do zatrudnienia, bądź też gdy praca w gospodarstwie domowym (niezależnie od wieku dziecka) odbywa się w niebezpiecznych warunkach lub w sytuacji podobnej do niewolnictwa. Do pozostałych terminów opisujących nielegalną pracę dzieci w charakterze służby domowej należą – *criadazgo*³⁴⁸ i *restavèks*³⁴⁹.

Konkluzja: Nawet w sytuacji, gdy pracujące dzieci nie są wyzyskiwane w celach seksualnych zgodnie z definicją przedstawioną w Konwencji nr 182 MOP, art. 3 lit. b, dzieci, które pracują (nielegalnie albo jako małoletni pracownicy, którzy osiągnęli minimalny wiek dopuszczenia do pracy), są narażone na szczególnie wysokie ryzyko rozmaitych form przemocy i wykorzystywania seksualnego w miejscu pracy³⁵⁰.

Nie należy przy tym zapominać, że wyzyskiwanie seksualne i wykorzystywanie seksualne dzieci mogą występować poza kontekstem pracy dzieci. Ponadto uznanie niektórych rodzajów wyzyskiwania seksualnego za formę pracy dzieci w żadnym wypadku nie powinno prowadzić do traktowania wyzyskiwania seksualnego jako legalnej formy pracy ani do obwiniania dziecka, które w takich sytuacjach zawsze jest pokrzywdzone.

Termin „[nielegalna] praca dzieci w gospodarstwach domowych” (*child labour in domestic work*) został wprowadzony przez Międzynarodową Organizację Pracy w odniesieniu do przypadków, w których dzieci znajdują się w niezgodnej z prawem sytuacji pracy.

³⁴⁶ Zob. <http://www.ilo.org/ipec/areas/Childdomesticlabour/lang-en/index.htm>.

³⁴⁷ Uczyniono to wraz z przyjęciem Konwencji nr 189 MOP w 2011 r. – Konwencji dotyczącej pracowników domowych, mającej na celu zapewnienie godnej pracy pracownikom domowym. Nieporozumienia pojawiły się zwłaszcza w tłumaczeniu tego terminu na języki francuski i hiszpański. Wyjaśnienie sposobu, w jaki MOP rozumie te dwa terminy, można znaleźć pod adresem <http://www.ilo.org/ipec/areas/Childdomesticlabour/lang-en/index.htm>.

³⁴⁸ Zob. np. Komitet KPD (CRC Committee), „Concluding Observations on the Initial Report of Paraguay on the OPSC”, Doc. CRC/C/OPSC/PRY/CO/1, 19 października 2013 r., par. 34–35: „Zauważając wprowadzenie zakazu stosowania ugruntowanej, aprobowanej społecznie praktyki *criadazgo*, Komitet wyraża jednak ubolewanie, że praktyka ta nie została zdefiniowana jako potencjalna forma sprzedaży dzieci zgodnie z artykułami 2 i 3(a) Protokołu fakultatywnego. [...] Komitet, zaleca, aby Państwo-Strona znowelizowało swoje prawo karne, kryminalizując praktykę *criadazgo* jako przypadek sprzedaży dzieci za każdym razem, gdy spełnia ona kryteria wymienione w artykułach 2 i 3(a) Protokołu fakultatywnego. Komitet zaleca również, aby Państwo-Strona podjęło odpowiednie kroki zmierzające do wyeliminowania tej praktyki”.

³⁴⁹ Zob. np. Komitet KPD (CRC Committee), „Concluding Observations on the Combined Second and Third Periodic Reports by Haiti”, Doc. CRC/C/HTI/CO/2-3, 29 stycznia 2016 r., par. 62: „Komitet zauważył działania podjęte przez Państwo-Stronę w celu zapewnienia karalności wyzyskiwania dzieci do pracy domowej (tzw. *restavèks*), jest jednak zaniepokojony faktem, że liczba dzieci pracujących w gospodarstwach domowych pozostaje wysoka. Komitet zauważa również z niepokojem, że wiele dzieci pracujących w gospodarstwach domowych jest zmuszanych do pracy w warunkach przypominających niewolnictwo, doświadcza krzywdzenia fizycznego, emocjonalnego i seksualnego z rąk gospodarzy, a ponadto często jest niedożywiona i przejawia oznaki zahamowania rozwoju”.

³⁵⁰ Mówi o tym wprost raport z badania ONZ dotyczącego przemocy wobec dzieci z roku 2006, w którym czytamy: „Do najbardziej rozpowszechnionych form przemocy wobec dzieci w miejscu pracy należą: przemoc fizyczna [...], przemoc psychiczna (emocjonalna) (...), przemoc seksualna, w tym nękanie seksualne, dotyk seksualny i gwałt” (s. 242) <http://www.unicef.org/violencestudy/reports.html>.

P. Ofiara wyzyskiwania lub wykorzystywania seksualnego (*child victim of sexual exploitation and/or abuse*)

⊕ Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.

P.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych

- i. 1989: KPD używa terminu „ofiara”, lecz go nie definiuje.
- ii. 2000: PFHD używa terminu „ofiara”, lecz go nie definiuje.
- iii. 2007: Artykuł 3 lit. c Konwencji z Lanzarote definiuje ofiarę jako „dziecko, które stało się ofiarą seksualnego wykorzystania [*sexual exploitation*] i niegodziwego traktowania w celach seksualnych [*sexual abuse*]”.

P.2. Instrumenty niewiążące

- i. 2005: Wytyczne ONZ dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci³⁵¹, definiują ofiary jako „dzieci i nieletnich poniżej 18. roku życia, które są ofiarami lub świadkami przestępstw, bez względu na ich rolę w przestępstwie lub w procesie prowadzonym przeciwko domniemanemu sprawcy lub grupie sprawców”.

P.3. Uwagi terminologiczne

Termin „ofiara” oznacza osobę, która została zraniona lub poniosła szkodę, doznała obrażeń lub poniosła śmierć wskutek przestępstwa, wypadku bądź innego zdarzenia lub działania³⁵² albo która ucierpiała z powodu działań innej osoby³⁵³. Ta definicja nie bierze pod uwagę tego, jak dana osoba odbiera swoją sytuację, ani nie ma na celu nadania jej etykiety, a jedynie stwierdza to, że doświadczyła ona jednej z wymienionych okoliczności.

W kontekście prawnym, zwłaszcza w procedurach sądowych, definicja ofiary jest niezbędna do tego, aby dana osoba została zidentyfikowana i uznana przez prawo bądź w inny sposób, a co za tym idzie – by mogła uzyskać dostęp do usług rehabilitacyjnych bądź reintegracyjnych lub miała prawo do ubiegania się o odszkodowanie. Termin „ofiara” jest więc ważnym terminem prawnym, niezbędnym do wskazania podmiotów mających określone obowiązki i podmiotów, którym przysługują pewne prawa.

Termin „ofiara” jednak może się również odnosić do „osoby, która czuje się bezradna i bierna w obliczu nieszczęścia lub złego traktowania”³⁵⁴. Ta definicja opiera się na subiektywniejszym elemencie odczuć danej osoby (ofiary). To, że termin „ofiara” może być interpretowany w taki sposób, czasami sprawia, iż używanie tego pojęcia wydaje się pozbawiać opisywaną osobę mocy sprawczej i bywa spostrzegane jako definiowanie jej w kategoriach subiektywnego doświadczenia doznanej krzywdy oraz nadanie jej etykiety słabej i bezradnej, co utrudnia jej powrót do równowagi³⁵⁵.

Zgodnie ze wspomnianą wcześniej definicją dziecko ofiara oznacza dziecko lub młodego człowieka w wieku poniżej 18 lat będącego ofiarą przestępstwa³⁵⁶. Ta definicja, która wydaje się obejmować jedynie czyny wymierzone bezpośrednio w dziecko, potencjalnie wykluczając formy wiktylizacji pośredniej,

³⁵¹ Rada Gospodarcza i Społeczna ONZ (ECOSOC), Wytyczne w sprawie wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci, 22 lipca 2005, E/RES/2005/20, dokument dostępny pod adresem: <http://www.refworld.org/docid/468922c92.html>, wersja polska: <http://dzieckokrzywdzone.fdds.pl/index.php/DK/article/view/296>, par. 9(a).

³⁵² Oxford British and World English Dictionary; Cambridge Advanced Dictionary and Thesaurus.

³⁵³ Cambridge Advanced Dictionary and Thesaurus.

³⁵⁴ Oxford British and World English Dictionary.

³⁵⁵ Zob. np. The Guardian, „People Who’ve Been Raped Are Survivors, Not Just Victims”, 22 grudnia 2014 r.

³⁵⁶ Wytyczne w sprawie wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci, supra 345.

jest bardzo podobna do definicji pokrzywdzonych dorosłych. Zauważono jednak, że „ze względu na [...] wrażliwość i cechy charakterystyczne wyłącznie dla dzieci definicja wiktyimizacji osób dorosłych nie jest odpowiednia w odniesieniu do dzieci”³⁵⁷ i że właściwa definicja dziecka ofiary powinna „odzwierciedlać fakt, że z powodu swoich wyjątkowych cech, wrażliwości i potrzeb szkodliwy wpływ przestępstw na dzieci wykracza daleko poza bezpośrednią wiktyimizację”³⁵⁸. W tym kontekście warto zauważyć, że w preambule Konwencji stambulskiej zapisano, iż „dzieci są ofiarami przemocy domowej, również jako świadkowie przemocy w rodzinie”.

Wreszcie, należy pamiętać, że zgoda wyrażona przez dziecko nie ma znaczenia w ustaleniu, czy jest ono wyzyskiwane lub wykorzystywane seksualnie. Ponadto uznanie danej osoby za dziecko ofiarę nie powinno zależeć od identyfikacji, ścigania ani ujęcia sprawcy, ani też od gotowości lub zdolności dziecka do udzielenia policji informacji bądź zeznawania przeciwko sprawcy³⁵⁹.

W kontekście wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego dzieci czasami mówi się także o „dzieciach z grupy ryzyka” (*children at risk*) lub „dzieciach w sytuacjach szczególnego zagrożenia” (*children in vulnerable situations*). Te terminy odnoszą się do dzieci, które jeszcze nie są wykorzystane czy wyzyskane seksualnie, ale są narażone na większe ryzyko niż inne dzieci z powodu swojej sytuacji lub okoliczności życiowych, a co za tym idzie – trzeba do nich dotrzeć w celach prewencyjnych. Oba terminy mogą być używane bez ryzyka stygmatyzacji pod warunkiem, że będzie jasne, iż dzieci nie są narażone na wykorzystywanie/wyzyskiwanie seksualne same przez się, lecz w powiązaniu ze swoim otoczeniem (np. z powodu swoich rozwijających się zdolności i ograniczonych kompetencji decyzyjnych, lecz także takich czynników, jak warunki życia czy niepełnosprawność)³⁶⁰. Z tego powodu wydaje się, że lepiej unikać terminu „dzieci szczególnie zagrożone” (*vulnerable children*). Zwracano uwagę, że „ludzie, którzy mają mniejszą władzę, mają również mniejsze możliwości wyboru, a co za tym idzie – są bardziej narażeni na krzywdzenie”, a zważywszy na ich ograniczoną władzę i wpływ, „dzieci są szczególnie narażone na krzywdzenie”³⁶¹. Zobowiązując Państwa Strony na zapewnienia karalności aktów wykorzystywania seksualnego dzieci, Konwencja z Lanzarote mówi o „szczególnej sytuacji” dziecka, np. ze względu na jego „ułomność fizyczną lub psychiczną lub zależność” (art. 18 lit. b ppkt 3). Konwencja nr 182 MOP mówi o konieczności identyfikowania i docierania do „dzieci szczególnie zagrożonych” (art. 7 ust. 2 lit. d), a PFHD wspomina o „szczególnie narażonych grupach, w tym dziewczynkach” i zwraca uwagę na potrzebę zapewnienia ochrony „dzieciom szczególnie narażonym” (preambuła i art. 9).

Konkluzja: W kontekście wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego dzieci „ofiara” jest ważnym terminem prawnym, który definiuje dzieci doświadczające krzywdzących lub przestępczych czynów jako osoby posiadające określone prawa oraz pozwala uniknąć obarczania dziecko jakkolwiek formą odpowiedzialności lub winy za to, co je spotkało. Ten termin powinien być używany w sposób obiektywny – do stwierdzenia, że dziecko doświadczyło krzywdzącego/szkodliwego/przestępczego czynu, nie zaś do nadania mu etykiety osoby słabej lub bezradnej.

Biorąc pod uwagę szczególne potrzeby dzieci oraz ich prawo do ochrony, należy używać pojęcia „dziecko ofiara” w szerokim znaczeniu, uwzględniając nie tylko czyny wymierzone bezpośrednio w dziecko, ale także te, które wyrządzają mu szkodę w sposób pośredni.

³⁵⁷ M. Gilad, „The Young and the Helpless: Re-defining the Term ‘Child Victim of Crime’”, Public Law and Legal Theory Paper No. 14-23, University of Pennsylvania Law School, 2014, s. 23.

³⁵⁸ Ibid., s. 24.

³⁵⁹ UNICEF, Guidelines on the Protection of Child Victims of Trafficking, New York, 2006, s. 14.

³⁶⁰ Centre for Children in Vulnerable Situations (Centrum Pomocy Dzieciom w Sytuacjach Szczególnej Zagrożenia) pisze: „Punktem wyjścia jest perspektywa próbująca uniknąć stygmatyzacji, przekonanie, że wszystkie dzieci i dorastający młodzi ludzie, niezależnie od swoich słabości, dysponują szerokim zakresem mocnych stron i kompetencji (w zakresie radzenia sobie i rezyliencji)” www.centreforchildren.be.

³⁶¹ UNFPA, *Managing Gender-Based Violence Programmes in Emergencies: E-Learning Companion Guide*, 2012, s. 4 i 6, www.unfpa.org/publications/managing-gender-based-violence-programmes-emergencies.

Komentarz Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę

Należy zachować ostrożność w używaniu terminu „ofiara” na określenie dziecka pokrzywdzonego przestępstwem. W polskim systemie prawnym nie funkcjonuje pojęcie „ofiara”, a podmiotem praw i obowiązków w postępowaniu jest pokrzywdzony.

P.4. Terminy powiązane

P.4.i Identyfikacja ofiar (*victim identification*)

⊕ *Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.*

Termin „identyfikacja ofiar” odnosi się do procesu dochodzeniowego, w którym eksperci analizują materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne bądź wyzyskiwanie seksualne dzieci w celu zidentyfikowania ofiar dzieci wykorzystywanych lub wyzyskiwanych seksualnie. W takiej analizie stosuje się rozmaite metody, zwłaszcza w poszukiwaniu obiektów mogących wskazać miejsce produkcji analizowanych materiałów oraz użytecznych danych ukrytych w samych materiałach i wokół nich (zawartość i informacje techniczne), a także w ich ocenie w kontekście zgromadzonych wcześniej informacji. Celem tego procesu jest ustalenie, gdzie doszło do wykorzystywania, a następnie zidentyfikowanie pokrzywdzonego i sprawcy, aby można było bezpiecznie wydostać dziecko z sytuacji krzywdzenia, a jednocześnie zabezpieczyć dowody przestępstwa.

Identyfikacja ofiar jest skoncentrowanym na ofierze elementem pracy policji, który powinien stanowić nieodłączną część każdego dochodzenia w sprawie wyzyskiwania dzieci. Identyfikacja pokrzywdzonych powinna być również ważnym elementem każdej strategii, planu lub inicjatywy mającej na celu zwiększenie bezpieczeństwa dzieci. Na przykład dostawcy usług internetowych, którzy realizują politykę blokowania lub usuwania zabronionych treści, powinni pamiętać, że zdjęcia i filmy przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci ukazują wykorzystywanie lub wyzyskiwanie seksualne prawdziwych dzieci i że należy sięgnąć po wszelkie dostępne sposoby, aby przerwać sytuację krzywdzenia.

W większości krajów identyfikacja pokrzywdzonych jest przede wszystkim zadaniem organów ścigania i jest prowadzona zgodnie z rezolucją INTERPOLU AG-2011-RES-08 w sprawie „promowania skoncentrowanego na ofiarach postępowania z materiałami przedstawiającymi wykorzystywanie seksualne dzieci na poziomie krajowym”³⁶², która zwraca uwagę na lokalny charakter wykorzystywania seksualnego dzieci, a jednocześnie podkreśla globalną naturę dystrybucji materiałów przedstawiających takie praktyki. Ponadto art. 15 Dyrektywy 2011/93/UE stanowi, że „Państwa członkowskie podejmują środki niezbędne do umożliwienia jednostkom i służbom dochodzeniowym podejmowania prób identyfikacji osób pokrzywdzonych w wyniku przestępstw, o których mowa w art. 3–7, w szczególności poprzez analizę materiału zawierającego pornografię dziecięcą, takiego jak fotografie i nagrania audiowizualne przesyłane lub udostępniane za pośrednictwem technologii informacyjno-komunikacyjnych”³⁶³.

³⁶² Rezolucja przyjęta na Zgromadzeniu Ogólnym ICPO-INTERPOL w roku 2011 <http://www.interpol.int/content/download/12398/85453/version/4/file/AG-2011-RES-08.pdf>.

³⁶³ Ponadto, państwa członkowskie UE są zobowiązane do „propagowania regularnych szkoleń dla urzędników, którzy mogą mieć kontakt z dziećmi pokrzywdzonymi w wyniku niegodziwego traktowania w celach seksualnych lub wykorzystywania seksualnego, m.in. policjantów, mających na celu umożliwienie im identyfikacji pokrzywdzonych dzieci i potencjalnych pokrzywdzonych dzieci w wyniku niegodziwego traktowania w celach seksualnych lub wykorzystywania seksualnego” (art. 23). Jeśli chodzi o blokowanie zabronionych treści, „można zatem ustanowić także mechanizmy blokowania dostępu z terytorium Unii do stron internetowych, w odniesieniu do których ustalono, że zawierają pornografię dziecięcą lub służą do jej rozpowszechniania” (pkt 47 preambuły). Dlatego Europol wspiera działania INTERPOLU i państw członkowskich UE w zakresie identyfikacji ofiar (<https://www.europol.europa.eu/ec3/child-sexual-exploitation>) i szkolenia (https://www.europol.europa.eu/latest_news/16th-europol-training-course-%E2%80%98combating-online-sexual-exploitation-children-internet%E2%80%9999).

Chociaż większość materiałów przedstawiających wykorzystywanie seksualne dzieci zostaje odkryta w trakcie akcji policyjnych przeciwko sprawcom (zarówno w internecie, jak i poza nim), takie treści są także gromadzone w aktywny sposób online oraz dzięki informacjom od obywateli. Zgłoszenia, które nie trafiają bezpośrednio do organów ścigania, często są przyjmowane i przetwarzane przez internetowe zespoły reagujące zrzeszone w międzynarodowej sieci INHOPE, a uzyskane materiały są analizowane, klasyfikowane i przekazywane organom ścigania do dalszej analizy oraz umieszczane w międzynarodowej bazie danych dotyczących wyzyskiwania seksualnego dzieci (International Child Sexual Exploitation – ICSE).

Ponieważ materiały znalezione w jednym kraju mogą zawierać informacje lub wskazówki pozwalające na identyfikację dziecka w innym, baza ICSE odgrywa ważną rolę w dbałości o to, aby nowe materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne niezidentyfikowanych dzieci, zostały uwzględnione i dodane do odpowiedniego zbioru (serii) zgromadzonych materiałów. Ponieważ materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci rzadko ograniczają się do jednego zdjęcia czy filmu, lecz na ogół są wytwarzane podczas wielu sesji wykorzystywania, wszystkie materiały zostają pogrupowane w serie (zbiory) według kryteriów dotyczących pokrzywdzonych.

Materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci można podzielić na kategorie: „zidentyfikowane”, „niezidentyfikowane” i „niedystrybuowane”. Kategoria „zidentyfikowane” obejmuje zbiór materiałów przedstawiających dzieci, które zostały zidentyfikowane i uwolnione z sytuacji krzywdzenia. Kategoria „niezidentyfikowane” obejmuje materiały rozpowszechniane w internecie, przedstawiające dzieci, które nie zostały jeszcze zidentyfikowane. Kategoria „niedystrybuowane” obejmuje zbiór materiałów, co do których nie wiadomo, czy były one udostępniane w internecie lub offline.

Konkluzja: W kontekście wyzyskiwania i wykorzystywania seksualnego dzieci, a zwłaszcza w odniesieniu do materiałów przedstawiających wykorzystywanie seksualne/wyzyskiwanie seksualne dzieci, „identyfikacja ofiar” staje się terminem o coraz większym znaczeniu, który należy rozumieć jako podejście skoncentrowane na ofierze, niezwykle ważne dla ochrony dzieci i uwalniania ich z sytuacji krzywdzenia.

P.4.ii Ocalały (*survivor*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

Poza kontekstem prawnym i medycznym, w którym często używa się słowa „ofiara”, czasami preferowany jest termin „ocalały” (*survivor*), przy czym te dwa terminy bywają używane zamiennie. Dzieje się tak np. w sektorze pomocy psychologicznej i społecznej, ponieważ – jak argumentują zwolennicy tego terminu – „ocalały” implikuje odporność i rezyliencję³⁶⁴. Termin „ocalały” jest również często używany w kontekście przemocy wobec kobiet i przemocy uwarunkowanej płcią. Te obszary pracy pomocowej wywierają wpływ na dziedzinę ochrony dzieci, w której dzisiaj używa się tego terminu zamiennie lub w połączeniu ze słowem „ofiara”.

W niektórych kontekstach słowo „ocalały” jest używane po prostu w odniesieniu do kogoś, kto przeżył (nie umarł), i nie ma nic wspólnego z tym, jak wiele wycierpiała dana osoba. Z perspektywy językowej właśnie takie znaczenie ma nieprzechodnia forma czasownika *survive* (przetrwać, ocaleć) – nadal żyć lub istnieć. Istnieje jednak również przechodnia forma tego czasownika, która oznacza „przeżyć pomimo niebezpiecznego zdarzenia lub czasu”³⁶⁵. W tym ostatnim znaczeniu słowo „ocalały” rzeczywiście wydaje się implikować pewien rodzaj odporności czy rezyliencji³⁶⁶ i może być terminem odpowiednim.

³⁶⁴ UNFPA, *Managing Gender-Based Violence Programmes in Emergencies*, supra 355, s. 8.

³⁶⁵ Oxford Advanced Learner’s Dictionary.

³⁶⁶ Według Oxford Advanced Learner’s Dictionary, rezyliencja (*resilience*) to „zdolność [...] do szybkiej poprawy samopoczucia po czymś nieprzyjemnym, takim jak wstrząs, uraz itp.”, podczas gdy Oxford British and World English Dictionary definiuje ją jako „zdolność do szybkiego powrotu do równowagi po doświadczeniu trudności; wytrzymałość i odporność”.

Znane są przykłady regionalnych instrumentów niewiążących, które zawierają słowo „ocalały” jako alternatywę dla terminu „ofiara”³⁶⁷.

Terminy „ofiara” i „ocalały” są również interpretowane jako leżące na pewnym kontinuum, na którym osoba (dziecko), która doświadczyła wykorzystywania lub wyzyskiwania seksualnego, początkowo jest ofiarą, a następnie przesuwają się z położenia ofiary ku statusowi ocalałego, wraz z postępującym procesem rehabilitacji. Takie podejście implikuje, że każdy ocalały w którymś momencie był ofiarą. Nasuwa się tutaj istotne pytanie: kiedy dziecko przestaje być ofiarą i staje się ocalałym? Wydaje się, że to, czy dziecko pokona drogę od statusu ofiary do statusu ocalałego, w pewnym stopniu zależy od pomocy i usług, jakie otrzymało, aby poradzić sobie ze skutkami wiktymizacji. Pojęcia „ofiara” i „ocalały” pozwalają więc rozróżnić sytuacje, w których przeprowadzono skuteczny proces pomocowy, i takie, w których taki proces nie nastąpił. Ponadto wspomniane pytanie wiąże się z pewnymi cechami dziecka, takimi jak wiek i sprawczość. Jeśli słowo „ocalały” miało być używane w odniesieniu do osób, które same mają zdolność do stwierdzenia, że poradziły sobie z traumatycznym doświadczeniem, to wiek i sprawczość stają się ważnymi elementami owej definicji.

Techniczna różnica w języku prawa mogłaby polegać na tym, że dana osoba jest ofiarą do czasu, gdy otrzyma środki naprawcze lub zadośćuczynienie, które pozwolą jej przejść od statusu ofiary do statusu ocalałego. Bardziej jakościowe rozumienie pojęć „ofiara” i „ocalały” powinno się jednak opierać na subiektywnych doświadczeniach i ocenach. W tym duchu zwracano uwagę, że „każdy ocalały [...] jest niepowtarzalną osobą i będzie doświadczać krzywdy inaczej”³⁶⁸.

Konkluzja: Termin „ocalały” jest coraz częściej używany w obszarze ochrony dzieci – zamiennie lub w połączeniu z terminem „ofiara”, w odniesieniu do osób, które doświadczyły krzywdzenia i wiktymizacji.

Podobnie jak niektórzy ludzie (w tym dzieci) mogą odrzucać termin „ofiara” i spostrzegać go jako etykietę, z którą się nie identyfikują, to samo może się zdarzyć z terminem „ocalały”. Poza kontekstem prawnym jest niezwykle ważne, aby nigdy nie nadawać takiej etykiety osobie, która nie chce być nazywana „ofiara” lub „ocalałym”.

P.4.iii Dzieci poddane wyzyskiwaniu seksualnemu / wykorzystywaniu seksualnemu (*children subjected to sexual exploitation/sexual abuse*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

Niektórzy poszukiwali terminów alternatywnych wobec „ofiary” oraz „ocalałego” i zaproponowali kilka terminów, które mogłyby je zastąpić³⁶⁹. Próbuąc uniknąć nadania dziecku etykiety, sugerowane terminy (takie jak „dzieci z doświadczeniem wyzyskiwania seksualnego”) czasami w sposób niezamierzony przerzucają winę na dziecko albo nie oddają należycie odpowiedzialności państwa za zapewnienie dzieciom ochrony przed łamaniem praw człowieka ani tego, że dziecko zostało pokrzywdzone przestępstwem.

Inne terminy, takie jak „dzieci wyzyskiwane” (*exploited children*) czy „dzieci wykorzystywane/krzywdzone” (*abused children*), unikają słowa „ofiara” i kładą nacisk na to, czego dziecko doświadczyło (było wyzyskiwane lub wykorzystywane seksualnie itp.). Te terminy, jak się wydaje, w bardziej neutralny sposób wyrażają to, że dziecko zostało pokrzywdzone przestępstwem. Ponieważ jednak mają formę

³⁶⁷ Zob. Deklaracja o eliminacji przemocy wobec kobiet i eliminacji przemocy wobec dzieci w Azji Południowo-Wschodniej (*Declaration on the Elimination of Violence against Women and Elimination of Violence against Children in ASEAN*), przyjęta na 23. szczycie ASEAN, 9 października 2013 r.; oraz załącznik do Deklaracji o płci i rozwoju (*Declaration on Gender and Development*) Wspólnoty Rozwoju Afryki Południowej (1997) dotyczący zapobiegania i eliminowania przemocy wobec kobiet i dzieci, przyjęty przez Wspólnotę Rozwoju Afryki Południowej (SADC) 14 września 1998 r.

³⁶⁸ UNFPA, *Managing Gender-Based Violence Programmes in Emergencies*, supra 355, s. 7.

³⁶⁹ Międzyagencyjna Grupa Robocza omówiła szczegółowo rozmaite terminy dotyczące dziecka ofiary. Najbardziej adekwatne przykłady zostały przedstawione w niniejszych Wytycznych.

rzeczownikową, nadal istnieje ryzyko przypisania dziecku etykiety (dziecko staje się „dzieckiem wykorzystywanym” itp.).

Konkluzja: Wyrażenie „dzieci poddane wyzyskiwaniu lub wykorzystywaniu seksualnemu” opisuje sytuację w bardziej neutralny sposób, nie przypisując dziecku etykiety w postaci rzeczownika. Równocześnie termin ten jasno pokazuje, że odpowiedzialność za to, co się stało, nie ciąży na dziecku, lecz na osobie, która poddała je wyzyskiwaniu/wykorzystywaniu. Z perspektywy językowej „poddając kogoś czemuś” oznacza „sprawić, że ktoś doświadcza lub ulega wpływowi czegoś” – na ogół czegoś nieprzyjemnego³⁷⁰.

P.4.iv Wiktyimizacja (*victimisation*)

⊕ *Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.*

Termin „wiktyimizacja” odnosi się do aktu krzywdzenia innej osoby, traktowania jej w okrutny lub niesprawiedliwy sposób³⁷¹. Wyzyskiwanie i wykorzystywanie seksualne dzieci to formy wiktyimizacji³⁷², w których dziecko jest pokrzywdzone, odpowiednio, wyzyskiwaniem lub wykorzystywaniem.

P.4.v Autowiktyimizacja (*self-victimisation*)

⊗ *Należy unikać używania tego terminu.*

Powszechnie uważa się, że dzieci nie mogą wyrazić zgody na wyzyskiwanie lub wykorzystywanie, którego sprawcą jest inna osoba. Dlatego używanie terminu „autowiktyimizacja” w obszarze wyzyskiwania i wykorzystywania seksualnego dzieci, które może implikować, że dziecko jest odpowiedzialne za przestępstwo, którego padło ofiarą, jest niewłaściwe.

P.4.vi Rewiktyimizacja (*re-victimisation*)

⊘ *Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.*

Termin „rewiktyimizacja” jest definiowany jako „wykorzystywanie lub napaść seksualna, które następują po pierwotnym akcie wykorzystywania lub napaści seksualnej, popełnione przez innego sprawcę niż pierwotna wiktyimizacja”³⁷³, i jest powiązany z prawidłowością, zgodnie z którą dziecko wykorzystywane lub pokrzywdzone przestępstwem jest statystycznie bardziej narażone na ponowną wiktyimizację – albo niedługo po pierwszym doświadczeniu wiktyimizacji, albo też dużo później, w życiu dorosłym. Badania wykazały, że ta prawidłowość jest szczególnie wyraźna w przypadkach wiktyimizacji seksualnej³⁷⁴.

Jednym z obszarów, w których pojęcie rewiktyimizacji nabiera coraz większego znaczenia, są materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci (pornografia dziecięca). Uważa się, że takie materiały oznaczają „rewiktyimizację dziecka, ponieważ stanowią trwałą zapis wykorzystywania”³⁷⁵, oraz że „osoba posiadająca pornografię dziecięcą bezpośrednio krzywdzi dziecko, potęgując jego

³⁷⁰ Oxford Advanced Learner's Dictionary.

³⁷¹ Oxford British and World English Dictionary.

³⁷² University of the Pacific opracował listę typów wiktyimizacji: www.pacific.edu/Campus-Life/Safety-and-Conduct/Victims-Advocacy-Program/Types-Of-Victimization.html.

³⁷³ M. Stathopoulos, „Sexual Revictimisation, Individual, Interpersonal and Contextual Factors”, Australian Institute of Family Studies, 2014, s. 2.

³⁷⁴ D. Finkelhor et al., „Re-victimization Patterns in a National Longitudinal Sample of Children and Youth”, *Child Abuse and Neglect*, vol. 31, 2007, s. 479–502. Zob. też M. Stathopoulos, „Sexual Revictimisation”. Jednym z najważniejszych wniosków przedstawionych w tym raporcie jest ten, że „osoby, które doświadczały wykorzystywania seksualnego w dzieciństwie, są narażone na dwu- lub trzykrotnie wyższe ryzyko rewiktyimizacji seksualnej w okresie adolescencji i/lub dorosłości”; autor powołuje się na kilka badań naukowych dotyczących tego zagadnienia.

³⁷⁵ M. Taylor and E. Quayle, *Child Pornography: An Internet Crime*, 2003, Routledge, s. 24.

pierwotną krzywdę”³⁷⁶. Chociaż jednak taka interpretacja terminu „rewiktylizacja” może być ważna i użyteczna, należy również zwrócić uwagę, że tradycyjne teorie rewiktylizacji, które koncentrują się np. na tym, że osoba wykorzystana seksualnie z powodu swoich doświadczeń staje się bardziej narażona na kolejne akty krzywdzenia, a innym sprawcom łatwiej ją namierzyć i zaatakować, wydają się nie mieć zastosowania do tego scenariusza.

Konkluzja: Termin „powtórna wiktylizacja” (*repeat victimization*) jest również używany w odniesieniu do rewiktylizacji³⁷⁷, przy czym te dwa pojęcia mogą być używane zamiennie. Czasami terminu „rewiktylizacja” używa się zamiennie z pojęciem „wiktylizacji wtórnej”³⁷⁸. Te dwa pojęcia mają jednak odmienne definicje i należy je od siebie odróżniać.

P.4.vii Wtórna wiktylizacja (*secondary victimisation*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

Termin „wtórna wiktylizacja” oznacza dalszą wiktylizację wynikającą z pierwotnej wiktylizacji (seksualnej). Zjawisko to definiuje się jako „postawy, zachowania i praktyki związane z obwinianiem ofiar, przejawiane przez przedstawicieli służb pomocowych, które skutkują dodatkową traumą doświadczaną przez ofiary przemocy seksualnej”³⁷⁹, bądź też jako negatywną reakcję społeczną na pierwotną wiktylizację (albo jej negatywne konsekwencje społeczne), której dziecko doświadcza jako dalszego krzywdzenia³⁸⁰.

Tak więc wtórna wiktylizacja dzieci może być wynikiem (niewłaściwych) reakcji osób lub instytucji, takich jak obwinianie pokrzywdzonego, używanie nieodpowiedniego języka lub niewłaściwe traktowanie przez personel medyczny / przedstawicieli organów ścigania, z którymi dziecko ma kontakt po doświadczeniu wyzyskiwania/wykorzystywania seksualnego. Wtórna wiktylizacja może być także wynikiem postępowania niezgodnego z zasadami wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom, np. wielokrotnych przesłuchań policyjnych/sądowych, wielokrotnych badań lekarskich itp., przeprowadzonych przez różne osoby w trakcie procedur prawnych³⁸¹.

Omawianego pojęcia nie należy mylić z tym, że inne osoby w bezpośrednim otoczeniu dziecka również mogą się czuć pokrzywdzone. To ostatnie zjawisko można również określić mianem wiktylizacji pośredniej.

Konkluzja: „wtórna wiktylizacja” następuje po wiktylizacji pierwotnej i jest związana ze sposobem, w jaki osoba wyzyskiwana lub wykorzystywana seksualnie jest traktowana po takim doświadczeniu. Należy ją odróżnić od omówionego wcześniej pojęcia „rewiktylizacji”.

Q. Sprawcy przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom (*perpetrators of sexual crimes against children*)

⊕ Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.

³⁷⁶ S. Ost, *Child Pornography and Sexual Grooming*, Cambridge University Press, 2009, s. 123.

³⁷⁷ D. Finkelhor et al., „Re-victimization Patterns”, supra 36869.

³⁷⁸ Zob. np. A. Gillespie, *Child Pornography: Law and Policy*, Routledge, 2011.

³⁷⁹ R. Campbell i S. Raja, „The Sexual Assault and Secondary Victimization of Female Veterans”, *Psychology of Women Quarterly*, 2005. Zob. też http://www.stopvaw.org/secondary_victimization.

³⁸⁰ U. Orth, „Secondary Victimization of Crime Victims by Criminal Proceedings”, *Social Justice Research*, vol. 15, no. 4, 2002, s. 313–25.

³⁸¹ W tym względzie Wytyczne ONZ dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci (supra 345), są kluczowym narzędziem pozwalającym uniknąć wtórnej wiktylizacji dzieci ofiar wykorzystywania/wyzyskiwania seksualnego.

Q.1. Definicje w wiążących instrumentach prawnych

- i. 2000: PFHD używa terminu „domniemany przestępca” (*alleged offender*) do opisu osoby, która jest podejrzana o popełnienie przestępstwa związanego z wyzyskiwaniem seksualnym dzieci (art. 4); osobę, która popełniła takie przestępstwo, nazywa „przestępcą” (*offender*; art. 5 ust. 5), a osobę postawioną przed sądem – „oskarżonym” (*accused*; art. 8 ust. 6).
- ii. 2000: Protokół z Palermo używa terminu „przestępca” (*offender*) w kontekście postępowania karnego (art. 6 ust. 2 lit. b) oraz „sprawcy” (*perpetrators*) w sytuacjach przed aresztowaniem lub wszczęciem dochodzenia (art. 10 ust. 1 lit. a).
- iii. 2001: Artykuł 22 ust. 3 Konwencji budapesztańskiej nazywa „domniemanym sprawcą przestępstwa” (*alleged offender*) osobę podejrzaną o popełnienie przestępstwa związanego z wyzyskiwaniem seksualnym dzieci.
- iv. 2007: Konwencja z Lanzarote używa terminu „osoby skazane za przestępstwa [seksualne]” (*convicted sexual offenders* i *persons convicted of offences*) w odniesieniu do osób skazanych za któreś z przestępstw związanych z wyzyskiwaniem seksualnym dzieci, wymienionych w Konwencji (art. 16 i 37). Termin „sprawca” (*perpetrator*) jest używany w znaczeniu ogólnym, do opisu każdej osoby, która mogła się dopuścić wyzyskiwania seksualnego dzieci (niezależnie od tego, czy przeciwko tej osobie toczy się postępowanie karne).
- v. 2011: Dyrektywa 2011/93/UE mówi o „sprawcy [przestępstwa]” (*offender*) w art. 9 i 17 oraz o „przestępcach seksualnych” (*sex offenders*) w preambule (pkt 25, 37 i 45 preambuły), odnosząc się do osób podejrzanych o popełnienie przestępstwa seksualnego przeciwko dziecku oraz tych skazanych za tego rodzaju przestępstwo.

Q.2. Instrumenty niewiążące

- i. 2005: Wytyczne ONZ dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstw są dzieci, używają rozmaitych terminów: „domniemany sprawca” (*alleged perpetrator*, par. 31 lit. b, par. 24 lit. a; *alleged offender*, par. 9 lit. a) w odniesieniu do osób, które nie zostały skazane za przestępstwo; „oskarżony” (*accused*, par. 8 lit. c) i „sprawca” (*offender*, par. 20 lit. b, par. 37) w odniesieniu do osób, przeciwko którym toczy się postępowanie karne; oraz „skazani [sprawcy]” (*convicted offenders*, par. 7 lit. j i par. 8 lit. c) w odniesieniu do osób skazanych w procesie karnym.
- ii. INTERPOL używa terminów „przestępca seksualny” (*sex offender*) i „podróżujący przestępca seksualny” (*travelling sex offender*)³⁸².
- iii. Europol używa terminu „sprawca przestępstw przeciwko dzieciom” (*child sex offender*)³⁸³.

Q.3. Uwagi terminologiczne

„Przestępca” i „sprawca” to najczęściej używane terminy opisujące osoby podejrzane o popełnienie przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom lub skazane za takie przestępstwa. Według uznanych słowników słowo „przestępca” (*offender*) oznacza osobę, która popełnia przestępstwo³⁸⁴. Termin „sprawca” (*perpetrator*) wydaje się mieć nieco szersze znaczenie i odnosi się do osoby, która „dopuszcza się szkodliwego, niezgodnego z prawem lub niemoralnego czynu”³⁸⁵, a także do kogoś, kto został skazany za popełnienie takiego przestępstwa lub czynu³⁸⁶.

³⁸² INTERPOL, Crimes against Children, <http://www.interpol.int/Crime-areas/Crimes-against-children/Sex-offenders>.

³⁸³ Europol, <https://www.europol.europa.eu/content/press/european-police-and-fbi-dismantle-network-child-sex-offenders-1361>.

³⁸⁴ Cambridge Advanced Learner’s Dictionary and Thesaurus; Oxford Advanced Learner’s Dictionary.

³⁸⁵ Oxford Advanced Learner’s Dictionary.

³⁸⁶ Cambridge Advanced Learner’s Dictionary and Thesaurus.

Wybór odpowiedniego terminu opisującego udział danej osoby w przestępstwie seksualnym przeciwko dziecku powinien się opierać na dwóch przesłankach: i) roli tej osoby w popełnieniu lub ułatwieniu popełnienia przestępstwa seksualnego przeciwko dziecku; ii) statusie tej osoby w potencjalnym postępowaniu karnym w związku z przestępstwem seksualnym przeciwko dziecku, z uwzględnieniem specyfiki prawa krajowego.

Jeśli chodzi o pierwszą przesłankę, to istnieje kilka terminów często używanych w kontekście wyzyskiwania seksualnego dzieci do opisu sprawców: i) „konsument” lub „klient” – osoba używająca dziecka dla własnej gratyfikacji seksualnej (w wypadkach wyzyskiwania w zamian za pieniądze lub inne wynagrodzenie albo za obietnicę takiego wynagrodzenia), przy udziale pośrednika lub bez jego udziału. Termin „sprawca krzywdzenia/wykorzystywania” (*abuser*) również bywa używany w odniesieniu do „konsumenta/klienta”. Angielskie słowo *abuser* oznacza osobę, która traktuje inną osobę w okrutny lub brutalny sposób, zwłaszcza regularnie lub wielokrotnie³⁸⁷, a szczególnie w sferze seksualnej³⁸⁸. Zgodnie z inną definicją termin ten oznacza kogoś, kto „dokonuje napaści seksualnej na inną osobę, zwłaszcza na kobietę lub dziecko”³⁸⁹; ii) pomocnicy w przestępstwie – osoby/podmioty, których postępowanie ułatwia popełnienie przestępstwa lub pomaga w jego popełnieniu (czasami określa się je mianem „pośredników”). W wypadku przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom może to być handlarz, udostępniający dziecko do wyzyskiwania seksualnego; iii) „wyzyskujący” – osoba, która uzyskuje główną korzyść lub zapłatę za wyzyskiwanie seksualne. Z perspektywy lingwistycznej wyzyskujący to ktoś, „kto używa innych ludzi lub przedmioty dla własnego zysku lub korzyści”³⁹⁰.

Ponadto udział danej osoby w popełnieniu przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom może przybrać formę nagabywania³⁹¹, podżegania i usiłowania popełnienia przestępstwa³⁹².

Trzeba jednak zauważyć, że wymienione terminy w wielu wypadkach częściowo się pokrywają, a co za tym idzie – w rzeczywistości sytuacja może być bardziej złożona, zważywszy, że czasami trudno rozróżnić poszczególnych aktorów, a jedna osoba może odgrywać więcej niż jedną rolę.

Jeśli chodzi o drugą przesłankę, to można wyróżnić trzy etapy na podstawie udziału danej osoby (lub jego braku) w popełnieniu przestępstwa seksualnego przeciwko dziecku: i) „domniemany przestępca” lub „domniemany sprawca” w wypadku osoby, która jest podejrzana o wyzyskiwanie seksualne lub wykorzystywanie seksualne dziecka, ale nie wszczęto przeciwko niej formalnego dochodzenia, nie została aresztowana, oskarżona, postawiona przed sądem ani skazana za żadne przestępstwo; ii) „podejrzany” lub „oskarżony” w wypadku osoby, przeciwko której wszczęto formalne dochodzenie w związku z popełnieniem przestępstwa lub która uczestniczy w toczącym się postępowaniu karnym, które może doprowadzić do jej skazania; iii) „osoba skazana za przestępstwo” lub „skazany sprawca” w wypadku osoby, która została skazana za przestępstwo związane z wyzyskiwaniem seksualnym lub wykorzystywaniem seksualnym dziecka.

Q.4. Terminy powiązane

Q.4.i Przestępca seksualny (*sex offender*)

⊕ *Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.*

³⁸⁷ Oxford British and World English Dictionary.

³⁸⁸ Oxford Advanced Learner's Dictionary.

³⁸⁹ Oxford British and World English Dictionary.

³⁹⁰ Cambridge Advanced Learner's Dictionary and Thesaurus.

³⁹¹ Dyrektywa 2011/93/UE, supra 14, art. 6 dotyczący „nagabywania dzieci do celów seksualnych”.

³⁹² Ibid., art. 7 dotyczący „podżegania, pomocnictwa i usiłowania”.

Termin „przestępca seksualny” odnosi się do osoby, która brała udział w popełnieniu przestępstwa lub popełniła przestępstwo o charakterze seksualnym. Przestępstwa o charakterze seksualnym obejmują takie czyny jak napaść seksualna, wyzyskiwanie seksualne, handel ludźmi w celach seksualnych oraz wszelkie inne przestępstwa – w tym przestępstwa popełnione przy użyciu internetu – których intencją i podstawowym celem jest podjęcie lub ułatwienie zachowań o charakterze seksualnym. Do innych terminów powiązanych z pojęciem „przestępca seksualny” należy termin „gwałciciel”. Gwałciciel to osoba, która dopuszcza się gwałtu, czyli zmusza inną osobę do uprawiania seksu wbrew jej woli³⁹³.

Termin „przestępca seksualny” odnosi się do przestępstw, w których pokrzywdzonymi są zarówno dzieci, jak i osoby dorosłe, co oznacza, że jego zakres znacznie wykracza poza przestępstwa seksualne przeciwko dzieciom.

Konkluzja: Na tej podstawie zaleca się używanie terminu „sprawca przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom” jako terminu preferowanego w kontekście wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego dzieci.

Q.4.ii Sprawca przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom (*child sex offender*)

⊕ *Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.*

Angielski termin *child sex offender* (sprawca przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom) jest jednym z najczęściej używanych terminów odnoszących się do osób popełniających przestępstwa o charakterze seksualnym przeciwko dzieciom – szczególnie często używają go międzynarodowe organy ścigania. Termin ten obejmuje wszystkie formy przestępstw seksualnych, w których pokrzywdzonymi są dzieci, w tym czyny popełniane przy użyciu internetu. Chociaż termin ten nie jest nie trafny, słowo *child* (dziecko) przed wyrażeniem *sex offender* (przestępca seksualny) może wywoływać nieporozumienia dotyczące tego, kto (dziecko czy osoba dorosła) popełnił przestępstwo. Aby uniknąć takich nieporozumień, zaleca się używanie słowa *juvenile* (nieletni) w sytuacjach, gdy sprawcą przestępstwa jest dziecko (zob. podrozdział Q.4.vii dotyczący terminu „nieletni sprawca przestępstwa” [*juvenile offender*]).

Termin „sprawca przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom” może być używany w odniesieniu do osób dorosłych, które popełniły przestępstwa o charakterze seksualnym wobec dzieci, i jest terminem najczęściej używanym przez organy ścigania. Nie należy go mylić z terminem *juvenile offender* (nieletni sprawca przestępstwa), który oznacza, że to dziecko popełniło czyn zabroniony

Q.4.iii Podkategorie sprawców przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom

Sprawcy przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom mogą przejawiać rozmaite dewiacyjne zainteresowania seksualne i być motywowani przez różne czynniki. W niektórych wypadkach u sprawców występuje silna preferencja seksualna w stosunku do dzieci, w innych – sprawcy są skłonniejsi do popełnienia przestępstwa, gdy ich mechanizmy hamowania zainteresowania seksualnego dziećmi są osłabione albo jeśli ich wzorce pobudzenia seksualnego są wzmacniane i potwierdzane przez kontakt z np. materiałami przedstawiającymi wykorzystywanie seksualne dzieci (z pornografią dziecięcą)³⁹⁴.

Co za tym idzie – pojęcie „sprawcy przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom” można rozbić na dwie szerokie kategorie powiązane z ich zachowaniem: i) sprawcy preferencyjni – osoby mające predyspozycję lub motywację do podejmowania czynności seksualnych z dziećmi; ii) sprawcy sytuacyjni – osoby,

³⁹³ Oxford British and World English Dictionary oraz Oxford Advanced Learner's Dictionary.

³⁹⁴ K.V. Lanning, „Sex Offender Continuum”, na podstawie rozdziału 4 w: J.S. Peters (red.), *Prosecuting Online Child Exploitation Cases*, US Department of Justice, 2002, s. 8, http://www.cac-kent.org/pdfs/Lanning_-_Suspect_Typology.pdf.

które popełniają przestępstwa seksualne przeciwko dzieciom, ale „nie mają rzeczywistej preferencji seksualnej w stosunku do dzieci”³⁹⁵.

Z perspektywy pokrzywdzonych typologia sprawców nie jest istotna. Co więcej, nie ma związku między typem sprawcy a ciężkością popełnionego czynu. Podział sprawców na te typy może mieć jednak wielką wartość w planowaniu interwencji, działań profilaktycznych i strategii dochodzeniowych.

Q.4.iii.1 Sprawcy preferencyjni (*preferential offenders*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

Osoby, które mają predyspozycję lub motywację do kontaktów seksualnych z dziećmi i które aktywnie poszukują dzieci, aby podejmować z nimi czynności seksualne, określa się mianem „sprawców preferencyjnych”. Odznaczają się one określonymi cechami behawioralnymi, a ich działania przestępcze na ogół mieszczą się w spektrum dewiacyjnych parafilii³⁹⁶. Jedną z kategorii „sprawców preferencyjnych” nazywamy „pedofilami”.

Pedofilia lub zaburzenie pedofilne jest klinicznym zaburzeniem psychicznym. Światowa Organizacja Zdrowia definiuje ją szeroko jako „kontakty seksualne osoby dorosłej z dziećmi, najczęściej w wieku przed pokwitaniem lub pokwitania. Niektórzy preferują kontakty z dziewczynkami, inni z chłopcami, albo są zainteresowani jedną i drugą płcią”³⁹⁷. Według piątego wydania *Podręcznika diagnostyczno-statystycznego zaburzeń psychicznych* (DSM-5) zaburzenie pedofilne należy do większej grupy zaburzeń parafilnych, które charakteryzują się „trwałymi i intensywnymi wzorcami pobudzenia seksualnego, którym towarzyszy istotne klinicznie cierpienie psychiczne lub upośledzenie funkcjonowania”³⁹⁸. Zmiana terminologii – zastąpienie terminu „pedofilia” (lub „pedofil”) „zaburzeniem pedofilnym” – w podręczniku DSM-5 miała odzwierciedlić coraz silniejsze przekonanie specjalistów w dziedzinie zdrowia psychicznego, że nie wszystkie osoby przejawiające objawy zaburzenia pedofilnego są sprawcami wykorzystywania seksualnego i wyzyskiwania seksualnego dzieci³⁹⁹.

Terminy „pedofil” i „pedofilia” nadal są nadużywane i błędnie rozumiane, a często bywają traktowane jako etykieta opisująca osobę skazaną za wyzyskiwanie seksualne lub wykorzystywanie seksualne dzieci, a nie jako nazwa zaburzenia klinicznego. Niektóre państwa w swoim ustawodawstwie błędnie określiły wszystkie osoby z zaburzeniem pedofilnym jako przestępców, definiując „pedofila” jako „osobę, która została skazana za popełnienie przestępstwa seksualnego przeciwko dziecku”⁴⁰⁰. Takie zapisy prawne utrwalają błędne przekonanie, że sprawcami wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego dzieci są wyłącznie pedofile oraz że każdy, u kogo zdiagnozowano zaburzenie pedofilne, dopuszcza się (lub dopuścił się w przeszłości) takich czynów. W rzeczywistości chociaż niektórzy sprawcy wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego dzieci cierpią na kliniczne zaburzenie pedofilne, u przewa-

³⁹⁵ K.V. Lanning, *Child Molesters: A Behavioral Analysis*, National Center for Missing and Exploited Children, 2010, s. 34.

³⁹⁶ Parafilia lub zaburzenie parafilne to pragnienia lub zachowania seksualne, które powodują cierpienie psychiczne, obrażenia fizyczne lub śmierć innej osoby, albo pragnienie podejmowania zachowań seksualnych z udziałem innych osób wbrew ich woli, bądź też osób niezdolnych do wyrażenia ważnej prawnie zgody na takie zachowania. American Psychiatric Association, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, DSM-5, 2014.

³⁹⁷ WHO, *Międzynarodowa klasyfikacja statystyczna chorób i problemów zdrowotnych*, rewizja dziesiąta (ICD-10), 2008, F65.4.

³⁹⁸ M.B. First, MD, “DSM-5 and Paraphilic Disorders”, *Journal of American Academic Psychiatry Law*, vol. 42, 2014, s. 191–201.

³⁹⁹ Pomimo zmian w klasyfikacji zaburzenia pedofilnego pojawiają się krytyczne opinie, że wspomniany *Podręcznik diagnostyczno-statystyczny* w rzeczywistości przyczynił się do błędnego utożsamiania osób cierpiących na zaburzenie pedofilne ze sprawcami wykorzystywania seksualnego dzieci: „wiele osób jest skłonnych stawiać znak równości między pedofilią a molestowaniem dzieci. Tymczasem nie są one tożsame. Wydanie piąte *Podręcznika diagnostyczno-statystycznego zaburzeń psychicznych* (DSM-5) może w sposób niezamierzony przyczynić się do błędnego przekonania, że są one tym samym” (F.S. Berlin, MD, PhD, “Pedophilia and DSM-5: The Importance of Clearly Defining the Nature of a Pedophilic Disorder”, *Journal of American Academic Psychiatry Law*, vol. 42, no. 4, s. 404–7; zob. też M.B. First, “DSM-5 and Paraphilic Disorders”).

⁴⁰⁰ Legislative Assembly of Ontario, Bill 145, Protection against Pedophiles Act, 1997, http://www.ontla.on.ca/web/bills/bills_detail.do?locale=en&BillID=1442&ParlSessionID=36:2&isCurrent=false.

żającej części sprawców przestępstw seksualnych nie diagnozuje się tego zaburzenia. Dlatego ważne jest, aby dokonać wyraźnego rozróżnienia między aktem wykorzystywania/wyzyskiwania seksualnego a stanem klinicznym, jakim jest zaburzenie pedofilne, które może, ale nie musi obejmować zachowań stanowiących wyzyskiwanie seksualne lub wykorzystywanie seksualne⁴⁰¹.

Inną kategorią sprawców preferencyjnych są hebefile – osoby przejawiające wyraźną, swoistą preferencję seksualną w stosunku do dzieci we wczesnych i środkowych fazach okresu dojrzewania (w przedziale wiekowym 11–14 lat)⁴⁰². Chociaż pozostaje kwestią sporną, czy hebefilię należy traktować jako zaburzenie kliniczne⁴⁰³, ta grupa sprawców preferencyjnych wykazuje wyraźną preferencję seksualną wobec dzieci z określonego przedziału wiekowego⁴⁰⁴. Na tej samej zasadzie osoby przejawiające preferencję kontaktów seksualnych z dziećmi w późniejszej fazie dojrzewania (w przedziale wiekowym 15–18 lat) są nazywane „efebofilami”⁴⁰⁵. Niezależnie od tych kategorii etiologia tego rodzaju zachowań przestępczych jest dużo bardziej złożona i obejmuje niezliczone czynniki społeczno-ekonomiczne, kulturowe, psychologiczne, biologiczne i sytuacyjne⁴⁰⁶.

Q.4.iii.2 Sprawcy sytuacyjni (*situational offenders*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

Ta kategoria obejmuje osoby, które nie przejawiają wyraźnej preferencji seksualnej w stosunku do dzieci lub adolescentów, ale dopuszczają się wyzyskiwania seksualnego dzieci, gdy znajdują się w sytuacji, w której dziecko jest łatwo dostępne i można je wykorzystać w celach seksualnych⁴⁰⁷. Sytuacyjni sprawcy przestępstw seksualnych często wykorzystują dzieci, do których mają łatwy dostęp, np. własne albo te, z którymi mieszkają lub nad którymi mają kontrolę. Nastolatki w okresie pokwitania są szczególnie narażone na wiktymizację, ponieważ stanowią realny obiekt seksualny. Sprawcy mogą również wybierać młodsze dzieci ze względu na ich bezbronność lub dostępność⁴⁰⁸. Ci sprawcy nie są motywowani samymi fantazjami seksualnymi dotyczącymi dzieci⁴⁰⁹. Uważa się, że większość sprawców wyzyskiwania seksualnego dzieci należy do kategorii sprawców sytuacyjnych⁴¹⁰.

Ta kategoria może obejmować impulsywnych nastolatków lub dorosłych, którzy bywają w miejscach handlu usługami seksualnymi albo poszukują rozmaitych materiałów pornograficznych lub okazji do kontaktów seksualnych i którzy na ogół pozostają obojętni lub celowo ślepi na problem wyzyskiwania seksualnego dzieci. Ponieważ wiek dziecka nie jest głównym czynnikiem popychającym takiego sprawcę do działania, jego motywów można upatrywać w szerokim wachlarzu czynników kulturowych, społecznych i ekonomicznych⁴¹¹. Takie osoby nie zawsze działają z zamiarem podjęcia czynności seksualnych z dzieckiem, a wiek drugiej osoby nie ma dla nich znaczenia, o ile osiągną gratyfikację seksualną.

Do sprawców sytuacyjnych należą również osoby, które uprawiają seks z dziećmi po okresie pokwitania, które jeszcze nie osiągnęły wieku przyzwolenia na czynności seksualne – czyniąc to świadomie lub nie dbając o wiek drugiej osoby. Typem sprawcy (ujętym w prawie), który niełatwo dopasować do którejś z tych szerokich kategorii, jest „starszy chłopak”. W tym wypadku osoba, która sama jest

⁴⁰¹ A. Altamura, „Understanding Demand for CSEC and the Related Gender Dimensions: A Review of the Research” in ECPAT, *Examining Neglected Elements in Combating Sexual Exploitation of Children*, ECPAT Journal Series No. 7, 2013, s. 3–4.

⁴⁰² R. Blanchard et al., „Pedophilia, Hebephilia and the DSM-V”, *Archives of Sexual Behavior*, vol. 38, 2009, s. 335–350.

⁴⁰³ R. Prentky and H. Barbaree, „Commentary: Hebephilia – A Would-be Paraphilia Caught in the Twilight Zone Between Prepubescence and Adulthood”, *Journal of American Academic Psychiatry Law*, vol. 39, no. 4, 2011, s. 509–511.

⁴⁰⁴ R. Blanchard et al., „Pedophilia, Hebephilia and the DSM-V”, supra 396.

⁴⁰⁵ Ibid.

⁴⁰⁶ T. Ward and R.J. Siegart, „Toward a Comprehensive Theory of Child Sexual Abuse: A Theory Knitting Perspective”, *Psychology, Crime & Law*, vol. 8, no. 4, s. 319–51, s. 344.

⁴⁰⁷ A. Altamura, „Understanding Demand for CSEC”, supra 395, s. 4.

⁴⁰⁸ K.V. Lanning, *Child Molesters*, supra 389, s. 34.

⁴⁰⁹ A. Altamura, „Understanding Demand for CSEC”, supra 395. Zob. też HRC Doc. E/CN.4/2006/67.

⁴¹⁰ HRC Doc. A/HRC/31/58, par. 29.

⁴¹¹ Ibid.

adolescentem, angażuje się w relację seksualną z osobą małoletnią, przy stosunkowo niewielkiej różnicy wieku. W niektórych jurysdykcjach takie postępowanie nie jest ścigane, a w innych przepisy zawierają stopniowaną skalę różnicy wieku, służącą do oceny odpowiedzialności karnej. Inna sytuacja może powstać wtedy, gdy osoby nieprzejawiające zainteresowania seksualnego dziećmi łamią prawo zakazujące posiadania materiałów przedstawiających wykorzystywanie seksualne dzieci. Mogą to być np. dziennikarze, nadgorliwi obywatele albo osoby, które w nieprzemyślany sposób udostępniają takie materiały dla żartu albo przez nieuwagę⁴¹².

Konkluzja: Terminy „sprawca preferencyjny” i „sprawca sytuacyjny” należy zawsze traktować jako szerokie kategorie opisowe, a nie stwierdzenie niepodważalnych faktów. W konkretnym przypadku mogą być obecne cechy behawioralne różnych typów sprawców. Sprawcy przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom są grupą zróżnicowaną i złożoną.

Chociaż u niektórych sprawców takich przestępstw diagnozuje się zaburzenie pedofilne, nie zaleca się używania terminu „pedofil”. Termin „sprawca preferencyjny” (przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom) wydaje się odpowiedniejszy w odniesieniu do osób, które aktywnie i świadomie poszukują dzieci w celu podejmowania z nimi czynności seksualnych. Pozostałych sprawców można zaliczyć do kategorii „sprawcy sytuacyjny” – z wyjątkiem sytuacji, w których istnieją konkretne powody, aby tego nie robić⁴¹³.

Oba te terminy mogą być używane zarówno w odniesieniu do przestępstw z kontaktem seksualnym, jak i do opisu przestępstw internetowych, takich jak posiadanie, dystrybucja itp. materiałów przedstawiających wykorzystywanie seksualne dzieci.

Q.4.iv Transgraniczni sprawcy przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom (*transnational child sex offenders*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

Ten termin opisuje pewną grupę sprawców wyzyskiwania seksualnego dzieci – tych, którzy podejmują czynności seksualne z dziećmi poza swoim krajem ojczystym albo krajem zwyczajowego (stałego) zamieszkania⁴¹⁴.

Termin „transgraniczny sprawca przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom” jest podobny do terminu „podróżujący sprawca przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom”, przy czym organy ścigania preferują pierwszy z nich, ponieważ obejmuje on również sprawców przebywających na stałe albo długoterminowo za granicą⁴¹⁵. Z drugiej strony ponieważ termin ten dotyczy jedynie sprawców, którzy przekraczają granice państw, aby popełniać przestępstwa seksualne przeciwko dzieciom, nie uwzględnia on sprawców, którzy podróżują w obrębie danego kraju lub regionu, aby dokonywać takich przestępstw.

Konkluzja: Termin „transgraniczny sprawca przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom” jest używany w odniesieniu do obywatela lub stałego rezydenta, który podróżuje do innego kraju (albo przebywa w nim długoterminowo) i tam dopuszcza się wyzyskiwania seksualnego dziecka – niezależnie od statusu tej osoby i okoliczności jej podróży/pobytu⁴¹⁶.

⁴¹² K.V. Lanning nazywa tę kategorię sprawców „sprawcami różnymi”, ponieważ nie pasują do żadnego z dwóch wspomnianych wyżej typów (*Child Molesters*, supra 389, s. 123).

⁴¹³ Sob. Odwołanie do „sprawców różnych” Lanninga.

⁴¹⁴ CEOP używa tego terminu z określeniem *overseas* (zagraniczny, dosłownie: zamorski), który jest nieodpowiedni w wielu krajach poza Wielką Brytanią (ponieważ ich granice w większości nie są granicami morskimi).

⁴¹⁵ CEOP, „Threat Assessment of Child Sexual Exploitation and Abuse”, czerwiec 2013, http://ceop.police.uk/Documents/ceopdocs/CEOP_TACSEA2013_240613%20FINAL.pdf

⁴¹⁶ Przykładem takich osób mogą być osoby podróżujące i turyści, ale – co istotne – pojęcie to obejmuje również takie osoby, jak członkowie cywilnych służb zarządzania kryzysowego, uczestnicy operacji wojskowych i wolontariusze, ale także osoby na emeryturze i dyplomaci.

Q.4.v Podróżujący sprawcy przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom (*travelling child sex offenders*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

„Podróżującego sprawcę przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom” definiuje się jako osobę, która podróżuje w celu popełniania przestępstw seksualnych wymierzonych w dzieci. „Chociaż ten termin jest powszechnie używany przez globalną społeczność zaangażowaną w ochronę dzieci, może on być mylący z dwóch powodów. Po pierwsze, jego używanie implikuje, że podróżowanie jest kluczowym elementem omawianego przestępstwa. To niezasadne – najbardziej niebezpieczni sprawcy często mieszkają na stałe za granicą. Po drugie, ten termin może sugerować, że zagrożenie stanowią zarejestrowani przestępcy seksualni, którzy podróżują”⁴¹⁷. Mimo to podmioty, takie jak INTERPOL, nadal używają tego terminu⁴¹⁸.

Podróżujący sprawcy przestępstw seksualnych mogą również podróżować w obrębie swojego kraju lub regionu w celu popełniania przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom. To ważny fakt, który należy uwzględnić w modelu międzynarodowej współpracy organów ścigania.

Konkluzja: Niektóre organy ścigania nadal używają terminu „podróżujący sprawcy przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom”, ale coraz częściej zastępuje się go wspomnianym wcześniej terminem „transgraniczni sprawcy przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom”, który jest uważany za bardziej pojemny. Zaletą terminu „podróżujący sprawcy przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom” jest to, że obejmuje on również osoby, które podróżują w obrębie danego kraju czy regionu – nie przekraczając granicy – w celu popełniania przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom. Trzeba przy tym pamiętać, że osoby podróżujące w granicach swojego kraju podlegają jurysdykcji krajowej, a co za tym idzie – można je nazywać po prostu „sprawcami przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom”. Najważniejszym celem dodania słowa „transgraniczny” lub „podróżujący” jest zwrócenie uwagi na to, że tacy sprawcy czasami pozostają bezkarni, ponieważ działają na obszarze niepodlegającym jurysdykcji ich kraju. Wiele państw wprowadziło przepisy eksterytorialne dotyczące przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom, popełnianych w obszarach podlegających innej jurysdykcji, aby poradzić sobie z tym problemem.

Q.4.vi Dziecięcy turysta seksualny (*child sex tourist*)

⊗ Należy unikać używania tego terminu.

Podobnie jak „dziecięca turystyka seksualna”, termin „dziecięcy turysta seksualny” jest często używany w odniesieniu do podróżujących sprawców przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom. Należy unikać używania tego terminu (zob. podrozdział I.4, dotyczący dziecięcej turystyki seksualnej).

Q.4.vii Nieletni sprawca przestępstw seksualnych (*juvenile sex offender*)

⊕ Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.

Termin „nieletni sprawca przestępstw seksualnych” jest używany w odniesieniu do osób w wieku poniżej 18 lat, które na mocy prawa krajowego ponoszą odpowiedzialność karną za przestępstwa seksualne i które zostały skazane.

⁴¹⁷ CEOP, „Threat Assessment of Child Sexual Exploitation and Abuse”, supra 409.

⁴¹⁸ INTERPOL, „Crimes against Children”, <http://www.interpol.int/Crime-areas/Crimes-against-children/Crimes-against-children>.

W wypadku osób dorosłych i nieletnich stosuje się takie same kryteria dotyczące tego, co stanowi przestępstwo seksualne, a osobą pokrzywdzoną takim przestępstwem może być inne dziecko albo osoba dorosła. We wszystkich sprawach z udziałem nieletnich sprawców przestępstw seksualnych wyzwanie dla wymiaru sprawiedliwości polega na przedsięwzięciu środków uwzględniających wszystkie prawa przysługujące nieletniemu sprawcy oraz okoliczności samego przestępstwa, takie jak wiek, poziom dojrzałości i stan sprawcy, wiek pokrzywdzonego oraz ciężkość popełnionego przestępstwa⁴¹⁹.

Konkluzja: Termin „nieletni sprawca przestępstw seksualnych” odnosi się do osoby niepełnoletniej, która przekroczyła dolną granicę wieku odpowiedzialności karnej i która popełniła przestępstwo o charakterze seksualnym (przeciwko innemu dziecku lub osobie dorosłej).

Co istotne, dzieci, które jeszcze nie osiągnęły wieku odpowiedzialności karnej, w ogóle nie powinny być uznawane za sprawców przestępstw.

Q.4.viii Pomocnik (*facilitator*)

Ø Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.

Jak wyjaśniono wyżej, „pomocnik” (zwany również „pośrednikiem”) oznacza osobę, której działanie ułatwia popełnienie przestępstwa seksualnego (czasami komercyjnego) z kontaktem fizycznym przeciwko dziecku albo pomaga w jego popełnieniu. Pomocnik może (ale nie musi) być osobą, która otrzymuje korzyść albo zapłatę za wyzyskiwanie seksualne dziecka. Może to być taksówkarz, recepcjonista w hotelu, członek rodziny lub ktokolwiek inny, kto kontaktuje sprawcę z dzieckiem w celu ułatwienia wyzyskiwania seksualnego – niezależnie od tego, czy otrzymuje zapłatę za tę usługę. Pojęcie to może się także odnosić do podmiotów sektora prywatnego w dziedzinie TIK i usług finansowych.

Dzieci również mogą pełnić funkcję pomocników – np. w sytuacji, gdy sprawca naciska je, domagając się, aby przedstawiły mu inne dzieci. Ta praktyka jest opisywana jako forma rówieśniczego (*peer-to-peer*) wyzyskiwania seksualnego⁴²⁰.

Do terminów często używanych w odniesieniu do osób pełniących rolę pośredników w kontekście wyzyskiwania seksualnego dzieci należą „handlarz ludźmi w celach seksualnych” (*sex trafficker*), „sutener/alfons” (*pimp*) i „mamasan”.

Handlarz ludźmi w celach seksualnych to osoba, która prowadzi handel ludźmi w celach wyzyskiwania seksualnego.

Termin „sutener” (potocznie: alfons) oznacza „mężczyznę, który kontroluje prostytutki i załatwia im klientów, zabierając w zamian część ich zarobków”⁴²¹. Amerykański Departament Sprawiedliwości używa słowa „alfons” (*pimp*) jako synonimu pojęcia „handlarz ludźmi w celach seksualnych” (*commercial*

⁴¹⁹ Artykuł 5 KPD stanowi: „Państwa-Strony będą szanowały odpowiedzialność, prawo i obowiązek rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, członków dalszej rodziny lub środowiska, zgodnie z miejscowymi obyczajami, opiekunów prawnych lub innych osób prawnie odpowiedzialnych za dziecko, do zapewnienia mu, w sposób odpowiadający rozwojowi jego zdolności, możliwości ukierunkowania go i udzielenia mu rad przy korzystaniu przez nie z praw przyznanych mu w niniejszej konwencji”. Komentarz dotyczący reguły 4 Wzorcowych reguł minimalnych NZ dotyczących wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich (Reguły Pekinśkich) wyjaśnia: „Dolna granica wieku odpowiedzialności karnej jest bardzo zróżnicowana i zależy od historii oraz kultury. Współczesne podejście powinno polegać na rozważeniu, czy dziecko spełnia moralne i psychologiczne kryteria odpowiedzialności karnej, innymi słowy – czy dziecko, zważywszy na jego indywidualne rozeznanie i poziom rozumienia, może być pociągnięte do odpowiedzialności za zachowanie antyspołeczne. Jeśli granica wieku jest zbyt niska lub jeśli w ogóle jej nie wyznaczono, to pojęcie odpowiedzialności staje się pozbawione sensu”. Zob. też UNICEF Innocenti Research Centre, „The Evolving Capacities of the Child”, Innocenti Insight, Florence, 2005, <http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/evolving-eng.pdf>.

⁴²⁰ Zob. http://www.msunderstood.org.uk/assets/templates/msunderstood/style/documents/MSU_College_of_Policing_CSE_Guidance.pdf.

⁴²¹ Ibid.

sex trafficker)⁴²² i wyjaśnia, że „choć zdaniem części osób termin «alfons» często bywa używany przez samych handlarzy ludźmi w celach seksualnych jako potoczna nazwa kogoś, kto zajmuje się stręczycielstwem, a co za tym idzie – nie należy się nim posługiwać, my postanowiliśmy go używać, ponieważ jest powszechnie znany i uwypukla fakt, że ci sprawcy czerpią zyski z krzywdzenia dzieci poprzez prostytucję”.⁴²³

„*Mamasan*” to termin używany przede wszystkim w Japonii i w Azji Wschodniej, odnoszący się do kobiety zajmującej pozycję władzy, zwłaszcza zarządzającej domem gejsz lub barem⁴²⁴.

Konkluzja: Osobę, która ułatwia popełnianie przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom, można określić mianem „pomocnika”. Chociaż jednak z prawnego punktu widzenia konkretna rola odegrana w popełnieniu przestępstwa może być ważna w ocenie odpowiedzialności karnej danej osoby, należy pamiętać, że pomocnik przyczynia się do wiktymizacji seksualnej dziecka. Z perspektywy dziecka krzywda wyrządzona przez pomocnika może być równie wielka, a nawet większa niż ta wyrządzona przez osobę, która wykorzystywała je seksualnie, ponieważ to za sprawą pomocnika dziecko znalazło się w tej sytuacji.

Q.4.ix Klient (*customer/client/John*)

⊗ *Należy unikać używania tego terminu.*

Osoby, które płacą za możliwość wykorzystywania seksualnego dzieci dla własnej przyjemności, często bywają nazywane „klientami” (ang. *customer, client* lub *John*)⁴²⁵. Termin „klient” należy do języka ekonomii i oznacza osobę, która kupuje towary lub usługi. Termin ten całkowicie pomija to, że wyzyskiwanie seksualne dzieci jest czynem przestępczym i poważnym naruszeniem przysługujących dziecku praw człowieka, a co za tym idzie – jest nieodpowiedni w tym kontekście.

Konkluzja: Z wymienionych powodów terminu „klient” należy unikać w kontekście wyzyskiwania seksualnego i wykorzystywania seksualnego dzieci. Bardziej odpowiednie są inne terminy, podkreślające przestępczy charakter takich czynów, takie jak wspomniany wcześniej „sprawca krzywdzenia/wykorzystywania” albo „sprawca przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom”.

⁴²² National Strategy for Child Exploitation Prevention and Interdiction, supra 229, s. 31.

⁴²³ Ibid, przypis 58.

⁴²⁴ Oxford British and World English Dictionary.

⁴²⁵ Oxford British and World English Dictionary definiuje termin *John* w tym kontekście jako klienta prostytutki.

Akronimy⁴²⁶

AKPDD (ACRWC)	Afrykańska karta praw i dobra dziecka (African Charter on the Rights and Welfare of the Child)
ASEAN	Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (Association of South-East Asian Nations)
Baza danych ICSE	Międzynarodowa baza danych dotyczących wyzyskiwania seksualnego (International Child Sexual Exploitation database)
CAM/CSAM	Child (Sexual) Abuse Material
CEDAW	Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (Convention on the Elimination of all forms of Discrimination against Women)
CEM/CSEM	Child Sexual Exploitation Material
CEOP	Centrum Ochrony Dzieci przed Wyzyskiem i Przesłaniem w Internecie (Child Exploitation and Online Protection Centre)
CETS	Council of Europe Treaty Series
CGI	Computer-Generated Image
CSEC	Commercial Sexual Exploitation of Children
ECPAT	End Child Prostitution, Child Pornography and Trafficking of Children for sexual purposes (międzynarodowa sieć organizacji)
HRC	Rada Praw Człowieka (Human Rights Council), do roku 2006: Komisja Praw Człowieka (Commission on Human Rights)
IASC	Stały Komitet Międzyagencyjny (Inter-Agency Standing Committee)
ITU	Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjny (International Telecommunication Union)
Komitet KPD (CRC Committee)	Komitet Praw Dziecka (Committee on the Rights of the Child)
KPD (CRC)	Konwencja o prawach dziecka (Convention on the Rights of the Child)
MGR (IWG)	Międzyagencyjna Grupa Robocza (Interagency Working Group)
MOP (ILO)	Międzynarodowa Organizacja Pracy (International Labour Organization)
NGO	Non-Governmental Organisation
NSPCC	Brytyjskie Krajowe Towarzystwo na Rzecz Zapobiegania Okrucieństwu wobec Dzieci (National Society for the Prevention of Cruelty to Children)
ONZ (UN)	Organizacja Narodów Zjednoczonych (United Nations)
PDPC (UDHR)	Powszechna deklaracja praw człowieka (Universal Declaration of Human Rights)
PFHD (OPSC)	Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii (Optional Protocol to the CRC on the Sale of Children, Child Prostitution, and Child Pornography)
TIK (ICT)	Technologie informacyjno-komunikacyjne (Information and Communication Technology)

⁴²⁶ Nie wszystkie wskazane akronimy są używane w Polsce.

TOR	The Onion Router
UE (EU)	Unia Europejska (European Union)
UK	United Kingdom
UNAIDS	Wspólny Program Narodów Zjednoczonych ds. HIV i AIDS (Joint UN Programme on HIV and AIDS)
UNDESA	Departament Spraw Ekonomicznych i Społecznych ONZ (UN Department of Economic and Social Affairs)
UNFPA	Fundusz Ludnościowy ONZ (UN Population Fund)
UNGA	Zgromadzenie Ogólne ONZ (UN General Assembly)
UNICEF	Fundusz Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci (United Nations Children's Fund)
UNODC	Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości (UN Office on Drugs and Crime)
UNWTO	Światowa Organizacja Turystyki (World Tourism Organization)
US	Stany Zjednoczone (United States)
USAID	Aмерыkańska Agencja ds. Rozwoju Międzynarodowego (US Agency for International Development)
WAVE	Women Against Violence Europe
WFCL	Worst Forms of Child Labour
WHO	Światowa Organizacja Zdrowia (World Health Organization)

Przegląd terminów i zaleceń

TERMIN	SYMBOL	ZALECENIE	UWAGI
Dziecko	⊕	<i>Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.</i>	
Pełnoletniość	∅	<i>Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.</i>	
Wiek przyzwolenia na czynności seksualne	∅	<i>Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.</i>	Termin nie ma formalnej definicji w polskim systemie prawa. Nie jest też często stosowany w obszarze ochrony dzieci przed wyzyskiwaniem seksualnym i wykorzystywaniem seksualnym. Aby uzupełnić tę lukę, zalecamy używanie i wdrażanie tego terminu w w/w kontekście.
Małoletni	∅	<i>Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.</i>	W Polsce termin ten nie ma konotacji negatywnej, nie ma żadnych wątpliwości co do jego stosowania. Zalecamy używanie tego terminu. Nie funkcjonuje pojęcie „małoletni wyemancypowany”, słowo wyemancypowany ma w Polsce określony kontekst związany z ruchem feministycznym. Nie zalecamy używania tego pojęcia w kontekście prawnego statusu małoletniego.
Nieletni	∅	<i>Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.</i>	W polskim prawie pojęcie „nieletni” jest używane w stosunku do osób w wieku 13–17 lat, które dopuściły się czynu karalnego, demoralizacji lub wobec których wykonywane są środki wychowawcze lub poprawcze do 18. lub 21. roku życia (Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich; Dz.U.2018.969; t.j. z 22 maja 2018 r.). Ma ono zdecydowanie negatywne konotacje. Zalecamy jego używanie jedynie w kontekście ww. ustawy.
Adolescent	∅	<i>Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.</i>	
Nastolatek	∅	<i>Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.</i>	Nastolatek to w Polsce osoba między 11. a 19. rokiem życia. Przy czym po ukończeniu 18. roku życia dziecka staje się osobą pełnoletnią i posiada pełnię prawo obywatelskich.
Młody człowiek / młodzi ludzie / młodzież	∅	<i>Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.</i>	W polskim prawie funkcjonuje pojęcie „młodociany”. W prawie karnym jest to osoba, która w chwili popełnienia czynu zabronionego nie osiągnęła 21. roku życia i w chwili orzekania przed sądem pierwszej instancji nie osiągnęła 24. roku życia (art. 115 § 10 Kodeksu karnego). W prawie pracy jest to osoba, która ukończyła 15, a nie ukończyła 18 lat (art. 190–206 Kodeksu pracy).

TERMIN	SYMBOL	ZALECENIE	UWAGI
Dziecko w środowisku internetowym	Ø	<i>Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.</i>	Zalecamy używanie pojęć „dziecko w sieci” lub „dziecko w internecie”
Przemoc seksualna wobec dzieci	⊕	<i>Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.</i>	W Polsce jest to pojęcie niejednoznaczne, nie ma jego definicji prawnej. Szerszym pojęciem i częściej używanym jest „wykorzystywanie seksualne”. Zalecamy ostrożne stosowanie pojęcia „przemoc seksualna wobec dzieci”, gdyż zakłada sytuację przemocy i zawęża znaczenie pojęcia.
Napaść seksualna na dziecko	⊕	<i>Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.</i>	W Polsce nie jest to termin używany. Zakres czynności przedstawiony w tym pojęciu w niniejszym opracowaniu wyczerpuje znamiona dwóch przestępstw z Kodeksu karnego – zgwałcenia (art. 197) i uprowadzenia (art. 211).
Wykorzystywanie seksualne dzieci	⊕	<i>Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.</i>	
Nadużywanie/nadużycia seksualne wobec dzieci	⊗	<i>Należy unikać używania tego terminu.</i>	W niniejszym tekście możemy przeczytać, że w obszarze pojęciowym „wykorzystywania seksualnego dziecka” mieści się termin „nadużywania seksualnego dziecka”. Nie zalecamy jednak używania tego pojęcia, gdyż sugeruje ono, że używanie dziecka w celach seksualnych jest dopuszczalne, a jedynie nadużywanie jest niedopuszczalne.
Kazirodztwo	⊕	<i>Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.</i>	Zalecamy ostrożne stosowanie tego pojęcia, ma ono w Polsce charakter stygmatyzujący. Kazirodztwo w sensie psychologicznym to relacja o charakterze seksualnym z dzieckiem każdej osoby postrzeganej przez dziecko jako osoba bliska, od której ma prawo oczekiwać ochrony i wsparcia. Psychologiczne rozumienie kazirodztwa ma więc zakres szerszy niż sformułowano w przepisach. Jest to nie tylko kontakt fizyczny, ale także każde seksualne zachowanie osoby dorosłej wobec dziecka, które ma na celu pobudzenie seksualne osoby dorosłej. Zalecamy używanie pojęcia „wykorzystywanie seksualne w rodzinie”.
Zgwałcenie dziecka	⊕	<i>Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.</i>	

TERMIN	SYMBOL	ZALECENIE	UWAGI
Molestowanie seksualne dzieci	⊕	<i>Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.</i>	Zalecamy używanie terminu „wykorzystywanie seksualne” zamiast terminu „molestowanie seksualne”. W uwagach terminologicznych spotykamy używanie terminu „molestowanie seksualne dzieci”, nie zalecamy jednak jego używania. Zalecamy używanie terminu „wykorzystywanie seksualne dzieci”. Molestowanie seksualne jest pojęciem stosowanym i utrwalonym w prawie pracy.
Dotykание seksualne dziecka	⊕	<i>Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.</i>	W polskim porządku prawnym zakres tych czynności mieści się w pojęciu „inne czynności seksualne z udziałem dziecka”. Zalecamy używanie tego pojęcia.
Napastowanie seksualne dziecka	⊕	<i>Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.</i>	W polskim porządku prawnym w tym zakresie panuje chaos pojęciowy. Zamiennie używa się terminów „napastowanie seksualne”, „molestowanie seksualne” i – najrzadziej – „nękanie seksualne”. Pojęcie <i>sexual harassment</i> jest najczęściej tłumaczone jako „napastowanie seksualne”. Zalecamy używanie pojęcia „napastowanie seksualne dziecka”.
Wykorzystywanie seksualne dzieci przy użyciu internetu	∅	<i>Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.</i>	
Wyzyskiwanie seksualne dzieci	⊕	<i>Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.</i>	Nie jest to pojęcie często używane w Polsce w obszarze ochrony dzieci przed wykorzystywaniem seksualnym. Stanowi jednak ważny obszar, który odróżnia się zakresem działań od wykorzystywania seksualnego. Pojęcie wyzysk znane jest na gruncie Kodeksu cywilnego. Zalecamy używanie tego pojęcia i odróżnianie go od wykorzystywania seksualnego.
Komercyjne wyzyskiwanie seksualne dzieci	∅	<i>Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.</i>	
Wyzyskiwanie seksualne dzieci przy użyciu internetu	⊕	<i>Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.</i>	
Wyzyskiwanie dzieci w/do prostytucji	⊕	<i>Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.</i>	

TERMIN	SYMBOL	ZALECENIE	UWAGI
Dzieci w (sytuacji) prostytucji	Ø	Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.	
Prostytutka dziecięca	⊗	Należy unikać używania tego terminu.	
Dziecko pracownik seksualny	⊗	Należy unikać używania tego terminu.	
Dzieci / adolescenti / młodzi ludzie sprzedający usługi seksualne	⊗	Należy unikać używania tego terminu.	
Prostytucja dobrowolna / z wyboru	⊗	Należy unikać używania tego terminu.	
Seks transakcyjny	⊗	Należy unikać używania tego terminu.	W prawie polskim istnieje jednoznaczna definicja seksu transakcyjnego z dzieckiem. Zawarta jest w art. 199 § 3 kk. Jest to obcowanie płciowe z małoletnim lub dopuszczenie się wobec takiej osoby innej czynności seksualnej albo doprowadzenie jej do poddania się takim czynnościom albo do ich wykonania, nadużywając zaufania lub udzielając w zamian korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy.
Wykorzystywanie dzieci w przedstawieniach pornograficznych	Ø	Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.	W niniejszych wytycznych używany jest termin „przedstawienie pornograficzne”. Zalecamy używanie zamiast tego terminu „prezentacje pornograficzne” – zgodnie z terminologią prawną.
Pornografia dziecięca	Ø	Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.	Zalecamy używanie terminu „materiały o charakterze seksualnym z udziałem dzieci”.
Materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne / materiały przedstawiające wyzyskiwanie seksualne	Ø	Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.	Termin „materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci” może być używany jako alternatywny wobec „pornografii dziecięcej” w odniesieniu do materiałów ukazujących akty wykorzystywania seksualnego lub koncentrujących się na genitaliach dziecka. Terminu „materiały przedstawiające wyzyskiwanie seksualne dzieci” można używać w szerszym znaczeniu, obejmującym inne nacechowanie seksualnie materiały przedstawiające dzieci. Należy jednak zachować ostrożność, gdyż ten termin nie ma zastosowania w kontekście prawnym.
Generowane cyfrowo/komputerowo materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne	Ø	Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.	

TERMIN	SYMBOL	ZALECENIE	UWAGI
Nacechowane seksualnie obrazy dzieci / erotyka dziecięca	Ø	Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.	
Wytwarzane samodzielnie treści/materiały o charakterze seksualnym	Ø	Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.	
Seksting	⊕	Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.	
Szkodliwe treści (kontakt ze szkodliwymi treściami)	Ø	Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.	
Demoralizowanie dzieci w celach seksualnych	⊕	Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.	
Wykorzystywanie seksualne dzieci w internecie w czasie rzeczywistym	⊕	Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.	
Przesyłanie strumieniowe aktów wykorzystywania seksualnego dzieci	⊕	Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.	
Wykorzystywanie seksualne dzieci na zamówienie	⊕	Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.	
Dziecięca turystyka seksualna przy użyciu kamery internetowej / wykorzystywanie seksualne dzieci przy użyciu kamery internetowej	⊗	Należy unikać używania tego terminu.	
Nagabywanie dzieci w celach seksualnych	⊕	Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.	

TERMIN	SYMBOL	ZALECENIE	UWAGI
Uwodzenie dzieci (w internecie / offline) w celach seksualnych	⊕	<i>Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.</i>	W polskim porządku prawnym zamiennie są używane pojęcia <i>grooming</i> i „uwodzenie dzieci w internecie” jako tożsame znaczeniowo.
Wabienie (seksualne) dzieci w internecie	⊕	<i>Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.</i>	
Szantaż seksualny wobec dzieci	∅	<i>Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.</i>	
Wyzyskiwanie seksualne dzieci w kontekście podróży i turystyki	⊕	<i>Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.</i>	
Dziecięca turystyka seksualna	⊗	<i>Należy unikać używania tego terminu.</i>	Rekomendowane jest używanie terminu „wykorzystywanie seksualne dzieci w kontekście podróży i turystyki”.
Sprzedaż dzieci	∅	<i>Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.</i>	W polskim porządku prawnym nie występuje termin „sprzedaż dzieci”, nie rozróżniamy tej formy krzywdzenia dzieci od handlu dziećmi. Zalecamy używanie pojęcia „handel dziećmi”.
Handel dziećmi	∅	<i>Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.</i>	
Małżeństwo dzieci / przedwczesne małżeństwo	∅	<i>Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.</i>	
Małżeństwo wymuszone	∅	<i>Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.</i>	
Małżeństwo nastolatków	∅	<i>Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.</i>	W sensie językowym w Polsce nastolatek to osoba od 11. do 19. roku życia. Według prawa polskiego 18-latek może legalnie zawrzeć związek małżeński. Za zgodą sądu opiekuńczego 16-letnia kobieta może zawrzeć związek małżeński. Takiego prawa nie ma 16-letni mężczyzna.
Małżeństwo tymczasowe	∅	<i>Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.</i>	
Szkodliwe praktyki	∅	<i>Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.</i>	

TERMIN	SYMBOL	ZALECENIE	UWAGI
Współczesne formy niewolnictwa / niewolnictwa dzieci	Ø	<i>Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.</i>	W prawie polskim znajduje się definicja niewolnictwa (art. 115 § 23 kk). Niewolnictwo jest stanem zależności, w którym człowiek jest traktowany jak przedmiot własności.
Najgorsze formy pracy dzieci	⊕	<i>Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.</i>	
Dziecko ofiara wyzyskiwania lub wykorzystywania seksualnego	⊕	<i>Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.</i>	Zalecamy używanie terminu „dziecko wykorzystywane lub wyzyskiwane seksualnie”. Pojęcie „ofiara” ma konotacje negatywne, często przenosi się na określenie samej osoby pokrzywdzonej, a nie samego faktu skrzywdzenia. W polskim systemie prawnym pojęcie „ofiara” nie ma znaczenia prawnego, nie jest – jak w systemach anglosaskich – określeniem pozycji procesowej. Odpowiednikiem w polskim systemie jest pojęcie „pokrzywdzonego”. Powyższe uwagi odnoszą się do całego tekstu Wytycznych.
Identyfikacja ofiar/pokrzywdzonych	⊕	<i>Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.</i>	
Ocalały	Ø	<i>Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.</i>	W Polsce nie używamy tego terminu do określenia osoby pokrzywdzonej lub dziecka pokrzywdzonego przestępstwem. Jest to termin zarezerwowany dla osób, które przeżyły Holokaust. Zalecamy używanie terminu „osoba pokrzywdzona w dzieciństwie wykorzystywaniem seksualnym”.
Dzieci poddane wyzyskiwaniu seksualnemu / wykorzystywaniu seksualnemu	Ø	<i>Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.</i>	
Wiktymizacja	Ø	<i>Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.</i>	
Autowiktymizacja	⊗	<i>Należy unikać używania tego terminu.</i>	
Rewiktymizacja	Ø	<i>Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.</i>	

TERMIN	SYMBOL	ZALECENIE	UWAGI
Wiktyimizacja wtórna	Ø	Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.	
Sprawcy przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom	⊕	Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.	
Przestępca seksualny	⊕	Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.	
Sprawca przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom	⊕	Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.	
Sprawca preferencyjny	Ø	Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.	
Sprawca sytuacyjny	Ø	Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.	W polskim piśmiennictwie występuje pojęcie „sprawca zastępczy”. Obu pojęć można używać zamiennie.
Transgraniczni sprawcy przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom	Ø	Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.	
Podróżujący sprawcy przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom	Ø	Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.	
Dziecięcy turysta seksualny	⊗	Należy unikać używania tego terminu.	
Nieletni sprawca przestępstw seksualnych	⊕	Ten termin wydaje się mieć powszechnie przyjęte znaczenie i może być używany bez ryzyka stygmatyzacji lub innej szkody dla dziecka.	
Pomocnik/pośrednik	Ø	Należy zwrócić szczególną uwagę na sposób używania tego terminu.	
Klient	⊗	Należy unikać używania tego terminu.	

[illegible]